

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Årbog

for

Dansk Skolehistorie

1980

Udgivet af

SELSKABET FOR DANSK SKOLEHISTORIE

Dansk Skolehistorie. Redaktionsudvalget består af lektor, dr. theol. K. E. Bugge, lektor, mag. art. Ingrid Markusen, lektor, professor, dr. pæd. Vagn Skovgaard-Petersen og professor dr. phil. Roar Skovmand.

Årbogen sendes til selskabets medlemmer, men kan også købes gennem boghandelen.

Bidrag til årbogen samt bøger, der ønskes anmeldt, sendes til årbogens redaktør, Ingrid Markussen, Stenløkken 78, 3460 Birkerød.

Indmeldelse i Selskabet for dansk Skolehistorie sker ved henvendelse til selskabets kasserer, overbibliotekar Robert Hellner, Danmarks Pædagogiske Bibliotek, Lersø Park Allé 101, 2100 København Ø. Medlemskontingentet er 60 kr. årligt, for unge under uddannelse samt for pensionister dog 40 kr. Ægtepar kan for 75 kr. opnå et medlemskab, der giver begge ægtefæller stemmeret på generalforsamlingen, men kun giver ret til et eksemplar af årbogen. (Fra 1/4 1981 forhøjes kontingentet 75 kr. refp. 50 kr. og 80 kr.).

Selskabets bestyrelse består af:

Friskoleleder *Eilif Frank*

Cand. ftep. can. mag. *Vagn Hansen* (sekretær)

Overbibliotekar, cand. mag. *Robert Hellner* (kasserer)

Arkivar, mag. art. *Grethe Ilsøe*

Amtskonsulent *Viggo Witt-Hansen*

Fagkonsulent, cand. pæd. *Svend Arne Jensen*

Museumspædagog *Ove H. Nielsen*

Stipendiat, lic. pæol. *Erik Nørr*

Professor, dr. pæd. *Vagn Skovgaard-Petersen* (formand)

Tidligere årbøger kan ligeledes rekvireres:

årg. 1967–68 medl. pris 25 kr. (normalpris 37 kr.)

årg. 1969–72 samt 1974 medl. pris 30 kr. (normalpris 50 kr.)

årg. 1976–77 medl. pris 50 kr. (normalpris 65 kr.)

årg. 1978 medl. pris 60 kr. (normalpris 110 kr.)

årg. 1979 medl. pris 60 kr. (normalpris 97 kr.)

Samlet kan alle årgange med undt. af 1973 og 1975, der er udsolgt, købes for 250 kr.

Desuden kan følgende bøger købes ved henvendelse som nævnt ovenfor:

A. R. Schacht: En praktisk mellemskole

Bidrag til en skolereforms historie. 1971

ÅRBOG FOR DANSK SKOLEHISTORIE 1980

Årbog for Dansk Skolehistorie 1980

14. årgang

Redigeret af *Ingrid Markussen*

Udgivet af

SELSKABET FOR DANSK SKOLEHISTORIE

Udgivet med støtte fra Statens humanistiske forskningsråd

Indholdsfortegnelse

Artikler

H. K. Kristensen: 100 år i en vestjysk lærerkreds	7
F. J. Borgbjerg om sin afgang som undervisningsminister 1935. Ved Else Karlshøj	21
Fl. Lind Hansen: Unges uddannelsesvalg i Horsens	46
Karl Rønne: Fem år i Døjringe	69
Inge-Birgit Thuesen: Anskuelsesbilleder i Danmarks Pædagogiske Bibliotek	87

Skole og samfund 1/7-79 til 30/6-80. Ellen Nørgaard	101
---	-----

Skolehistorisk litteratur.

Jens Peter Ægidius: Mytologi og folkehøjskole, Lars Lönnroth: Frihet för Loke såvel som för Thor. Ved Roar Skovmand	124
Verner Bruhn: Plint og talerstol. Ved Margaretha Balle-Petersen	127
Om Vigerslev sogns skoler. Udg. af skolenævnet. Ved Ingrid Markussen	129
Anordning for Almueskolevæsenet paa Landet i Danmark af 29. Juli 1814. Ved Vagn Skovgaard-Petersen	131
Socialdemokratiet i Skandinavien. Unge Pædagoger. Ved Ellen Nørgaard	132
Holger Kjær: Dansk skolepolitik og mindretalsret. Fra Jacob Appel til Jørgen Jørgensen. Ved Leif Degnbol	134
Rejsen til Smyrna. Christen Kolds Dagbog 1842-47. Udg. af Hanne Engberg. Ved Johs. Nielsen	137

Tidsskrifter af skolehistorisk interesse. Af Ellen Nørgaard	141
---	-----

Bibliografi over dansk skolehistorie 1979. Af Ingrid Markussen	144
--	-----

Nyt og noter

Grundtvigs sønner og »den sorte skole«. Ved Roar Skovmand	152
Flakkebjerg skolemuseum	154
Institut for Dansk Skolehistorie	156
Selskabet for Dansk Skolehistorie	158

Personregister	160
----------------------	-----

100 år i en vestjysk lærerkreds

Af Varde lærerkreds' historie

Af H. K. KRISTENSEN

H. K. KRISTENSEN, Varde, der var førstelærer i Lunde 1926-62 er en af den vestjyske landsbyskoles »grand old men«. I over en menneskealder har han særdeles aktivt taget del af egnens lokalhistoriske virksomhed. Hans medlemskab af Varde lærerkreds, som han en tid også var formand for, omfatter over halvdelen af den tid kredsen har eksisteret. Nedenstående er i det væsentlige en gengivelse af den tale som H. K. KRISTENSEN holdt i 1975 ved Varde lærerkreds' 100 års jubilæum.

Her skal fortælles lidt om noget af det, lærerkredsen og lærerne her har arbejdet med, og noget om de problemer de har været optaget af. Først lidt om stiftelsen. Desværre synes de ældste protokoller at være forsvundet og dermed oplysningen om foreningens tilblivelse. Dog har Danmarks Lærerforening kunnet oplyse, at Varde Lærerkreds eksisterede 1875. Jeg forsøgte derfor, om jeg ad anden vej kunne finde frem til dens fødselsdag. Det lykkedes, idet jeg i »Ribe Amts Tidende« for februar 1875 fandt en sålydende annonce:

»Lærermøde.

Ifølge Opfordring fra Danmarks Landsbylærerforening indbydes særligen d' Hrr. Lærere i Skads, Øster og Vester Herred, som ere eller agter at indtræde i Foreningen, om at samles i Esbjerg Friskole Løverdag d. 20. Kl. 1. – Foruden Valget af en Kredsformand og Afstemning om Kjøbstadlærernes Tilslutning, vil Foreningens Spørgsmaal nærmest komme til Forhandling. Bidrag og ny Indmeldelser kunne afgives.

H. Sørensen. A. K. P. Petersen.«

Der står intet i de følgende numre eller i hele årgangen, om foreningen blev stiftet ved dette møde eller ej, men da den beviseligt fungerede dette år, er det givetvis sket. Vi må derfor regne med, at foreningen er stiftet d. 20. februar 1875. Den blev altså stiftet i Esbjerg, hvad måske kan lyde underligt i Varde-øren, men Esbjerg var i 1875 kun en lille sprælsk opkomling i Jerne sogn, der jo ligger i Skast her-

red. Da de gamle skoler i Boldesager og Veldbæk ikke længer kunne rumme opkomlingens børn, var der lige bygget en friskole, og det var altså der, Lærerkredsen stiftedes.

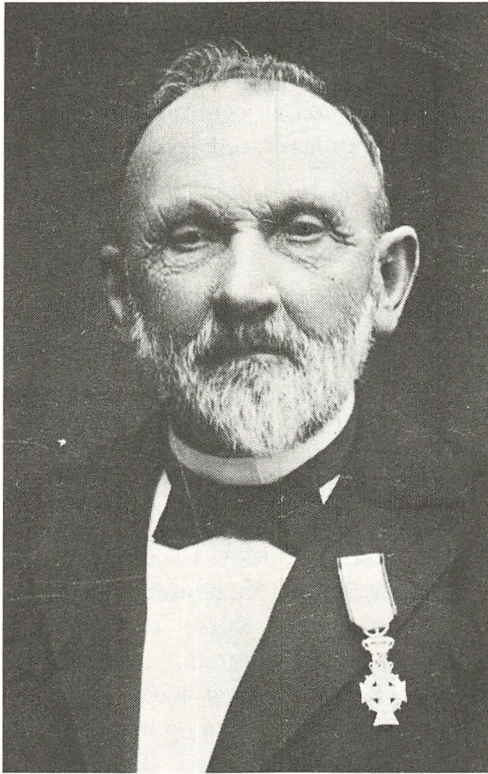
De to stiftere kan ikke være andre end Hans Henrik Sørensen i Veldbæk, som var lærer der 1873-1906 og sognerådsformand 1877-92. Han var født i sognet på Jerne Søndergård, hvor faderen var gårdmand. Han blev gift med en lærerdatter fra Sønderho. Blandt deres døtre blev den yngste Marie gift med rektor Kr. Bruun, Esbjerg statsskole.

H. H. Sørensen (1839-1929), gårdmandssøn fra Jerne, lærer i Veldbæk, Jerne sogn 1873-1906, sognerådsformand 1877-92 i den vanskelige periode, da »Danmarks Chicago« voksede op inden for sognets rammer.

Den anden stifter var nabolæreren Christian Albrecht Claudi Petersen, 1865-95 lærer i Boldesager og kirkesanger i Jerne. Han var sønderjyde, født i Hjerting 1833, dim. fra Lyngby og blev 1895 kordegn i Esbjerg. Begge dygtige og ansete mænd. De havde altså fået en opfordring fra Danmarks Lærerforening, der dengang havde navnet Danmarks Landsbylærerforening. Kredsen omfattede de tre nævnte herreder. Men Esbjerg, Danmarks Chicago, voksede så stærkt, at den med god grund skilte sig ud og dannede sin egen kreds.

Jeg har været medlem af Varde Lærerkreds i over halvdelen af den

C. A. Petersen (1837-1917) var sønderjyde, først lærer i Sundeved, 1864 afsked af nationale grunde, kirkesanger i Jerne og lærer i Boldesager 1865, pensioneret som lærer 1875, kordegn i Esbjerg 1877-1901. Foto privat eje.

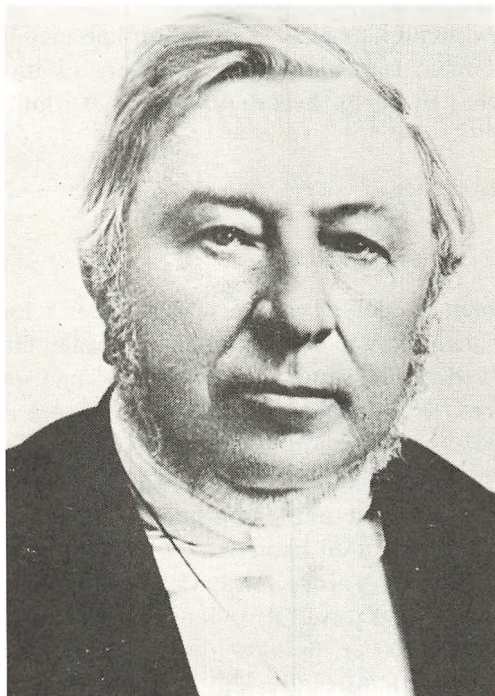
tid, den har eksisteret. Da jeg blev medlem, var det lærerne ved de landsbyordnede skoler, der dominerede. De eneste under købstadordning var da 17 lærere og lærerinder, som var knyttet til Varde skolevæsen, Tinghøj medregnet, men ikke landsognet. Alle de andre var landsbylærere. Af egnens indbyggere boede langt de fleste på landet. I 1925 var der i Ribe amt 136.695 mennesker, heraf i købstæderne 35.409, men på landet 101.286, dvs. omtrent 3 gange så mange som i købstæderne. I 1970 var der i amtets byområder 143.607 og på landet 34.236 indbyggere, dvs. 4 $\frac{1}{2}$ gange så mange i byområder som i rene landdistrikter. Men i 1875, da foreningen startede, boede ca. 10 gange så mange på landet som i byerne. Og lærerbeholdet har fulgt

denne udvikling. I 1856 var der 5 lærere og 1 lærerinde knyttet til Varde skole. Da skoleloven af 1814 gennemførtes i Varde 1818 havde byen 2 lærere.

Nu i de senere år er næsten alt centraliseret. 36 skoler er i alt fald blevet nedlagt blot inden for lærerkredsen her.

Mødevirksomhed

Vi havde Lærerforeningens mødevirksomhed delt i 3 afdelinger: 1) Større møder eller kursus, hvor landskendte skolefolk talte eller havde demonstrationer med en klasse børn med påfølgende forhandlinger og drøftelser. Vi kan nævne førstelærer Schmidt fra Himmelev med sit dansksystem, vi havde skoleinspektør Arvin fra la Courvejens skole, senere rektor for Lærerhøjskolen, Hans Novrup, senere amtskolekonsulent i Sønderjylland med sit regnebogssystem, hans far, H. P. H. Novrup var førstelærer i Alslev. Edsen Johansen, Jelling, havde anskuelse og tegning, dr. Marius Kristensen, Askov, talte om misbrug af sproget, f.eks. i udtryk som »Korsør torv var sort af hvidklædte damer« – »Vi harmes, når vi hører din stumme klagelyd.« Forfatteren, skoleinspektør Kappel Bøcker havde to timer religion med store børn. Han havde i den grad børn og tilhørere med, at jeg endnu tydelig husker, hvordan han gennemgik skriftstedet: »Jeg er vejen, sandheden og livet.« Prof. Steenberg, folkebibliotekernes ivrige talsmand, talte om forståelseslæsning, og fortalte bl.a. følgende om et ægtepar, hvor manden ikke var god til at læse, hvorfor konen læste avisen højt, men når hun havde læst et stykke, standsede hun og sagde: »Kresten, hwa stoi dæ så?« Forstander Georg Christensen viste disponerende litteraturgennemgang. Og fra hovedbestyrelsen havde vi adskillige talere, bl.a. formanden K. A. Kristensen, Karise. – 2) Medlemsmøder, hvor medlemmerne selv optrådte, f.eks. overlærer Hjuler, Ølgod, der bl.a. havde en time i religion, lærer Jacobsen, Årre, nu Kjelst, der viste en time i botanik, L. Emil Christensen fra Varde viste sin indøvning af metersystemet. Ravn Jensen, Ovtrup, kom bilende med sin klasse børn og demonstrerede aktivitetspædagogik, Øllgaard, Hejbjøl, gennemgik gentagende Varde museums rige samlinger og skabte selv et museum ved sin skole. Dette blev til det nuværende Ølgod museum. Haahr, Tistrup, talte om nogle resultater

Michael Rodevad Gjørup Assens (1824-1911), præstesøn, f. i Ulfborg, sognepræst i Jerne 1858-80, i Gaverslund 1880-99, provst fra 1866, gjorde sig fortjent af skolevæsenet ved at højne kravene til vinterlærernes kvalifikationer og ved sin store og gavnlige indflydelse, da Esbjerg skulle have sit eget skolevæsen grundlagt. Foto privat eje.

af den moderne bibelkritik, og senere gav Ravn Jensen i sin skole en time, hvor han viste, hvordan han i praksis havde taget den nyere bibelforsknings resultater op. Skoleinspektør Vald. Lassen, Varde, gennemgik regnebøger og regning, og kantor Marke talte om kunst og kunstforståelse osv., osv. Og selvfølgelig blev der drøftet nye cirkulærer og meddelelser fra hovedbestyrelsen. – 3) Ekskursioner eller udflugter hørte sommeren til. Man kan nævne ture til Nørholm hede og Letbæk mølle, Filsø (hvor kredsen rejste fredningssag), Henne kirke, bronzealderkystskrænten Grærup-Børsmose, Løvklitterne, Ulsø, Karlsmærsk, Oksby øde kirketomt, oldtidsagre i Marbæk, byvandringene både i Ribe og Varde. Såvel naturhistorie som geologi og historiske minder blev varetaget.

Vi lærte virkelig noget af hinanden, også noget, vi kunne bruge i skolestuen. Og vi fandt kammeratskab og venskab med lærere ud over hele egnen. Gennem lærerforeningens støtteorganisationer kunne vi anbefale kollegaer til hjælp, hvis de var kommet i knibe på en eller anden måde.

Økonomi

Blandt de problemer, der i længere tid drøftedes i foreningen, var økonomien. En lærer blev jo ofte omtalt som en sølle, fattig Per Degn, og fra Holberg ved vi, han satte megen ære i at kunne sige: »Jeg haver i meget forbedret mit embede!« – Ja, det var tidligere en nødvendighed at have denne interesse, for lærere og skoleholdere var usselt lønnet. Under første verdenskrig blev det rent galt. Vi havde fået en ny lønningslov 1908, men priserne steg og steg, og lønnen fulgte slet ikke med. Under en udflugt til en plantage ved Oksbøl fremhævede Chr. Nielsen, senere kantor i Varde, ved kaffebordet standens vanskelige stilling. Han beviste med tørre tal, at lønnen siden 1908 var gået 400 kr. tilbage. Nu lyder 400 kr. jo ikke af ret meget. Men det var noget andet dengang. I 1918 lå førstelærerens pengeløn mellem 900 og 1400 kr. om året, andenlærerens mellem 700 og 900, dog havde alle fri bolig og brændsel. Man vedtog da at søge alle sogneråd i kredsens om at forhøje lønnen med ikke under 400 kr. Ikke så nær alle sogneråd fulgte opfordringen, nogle gjorde det dog. Først da krigen var forbi, kom der en ny lønningslov. Jeg tør nok sige, at lærerstanden da var blevet tilstrækkelig optrænet i nøjsomhed og sparsommelighed.

Som alle ved, er skolen kirkens datter. Da Danmark 1739 fik sin første egentlige skolelov og i de følgende år, her på egnen navnlig i 1742, fik bygget en række skolebygninger, opførtes de næsten alle på kirkens fortov, undertiden til dels ind i kirkegårdsdiget. Her uden for kirkegården ejede kirken nemlig en strimmel jord, hvor de kirkesøgende kunne tøjre deres heste. Det var ikke altid, der var toiletter ved disse første skolehuse. Endnu i 1855 var der ingen i Lunde. Børnene satte sig da på hug i læ af kirkegårdsdiget. Det kunne være en slem tur en vinterdag. Da vor lærerkreds startede, var der vistnok indrettet nødtørftshuse ved alle skoler.

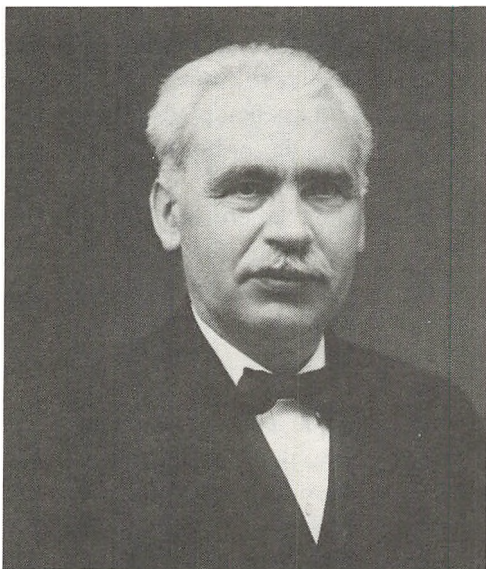
I mange skoler boede der endnu 1875 en skolekone eller -pige, ofte

en enlig, fattig enke eller pige, undertiden en, »som var kommet galt afsted«. De gamle skolehuse var i reglen bygget således, at det foruden skolestuen rummede et fag eller to, som ved en væg var delt i to rum, det forreste som forstue med kneben plads til børnenes tøj, det inderste med et sengested længst inde, et bord og en arne i den åbne skorsten, hvorfra der også kunne fyres ind i skolestuens bilægger, og hvor skolekone kunne lave mad. Senere blev bilæggeren erstattet af en kakkelovn og arnen af et komfur. Skolekone skulle fyre og holde skolen ren samt af og til hente en spand drikkevand, og så tog hun sig gerne af forfrosne småbørn, varmede deres fingre og tørrede deres strømper. Mødrene huskede hende jævnlig med en overtallig mellemmad eller andet godt.

I dag er der vel ingen skoleledere, der kaldes degne. Da jeg begyndte, blev alle skoleledere, der var kirkesangere, kaldt degne, selv om de gamle degneembeder var ophævet ved skoleloven af 1814, efterhånden som de daværende degne uddøde, men nogle var så sejlivede eller tog først afsked efter 1850. Førstelæreren i kirkebyens skole overtog jo degnens funktioner – derfor levede også navnet videre. Degnene var jo præstens medhjælpere, de skulle lede sangen i kirken, vaské kirkens klæder, ringe kirkeklokken, være rengøringskone. Til tider var der dog andre, der udførte disse hverv. Men degnen kunne ikke nægte det, når det blev krævet. Derfor fik han særskilt løn, bl.a. offer, som kunne være velkommen, da lærerlønnen var så lille. Ja, onde tunger sagde ligefrem, at han var så interesseret i disse penge, at det især var bogstaverne o-f-e-r, han lod børnene arbejde med i skrivetimerne! Jeg har også prøvet at tage mod offerpenge, både som højtidsoffer og ved barnedåb, da jeg i 1917-18 var vikar i et førstelærerembede ved Kolding. Fra 1900 var læreren ikke mere pligtig til at ringe med kirkeklokken, kime ved højtiderne eller før jul slå takten på klokken til melodien af kendte julesalmer. Til julen 1848 slog en hjælpelærer i Ovtrup imidlertid melodien til »Dengang jeg drog afsted . . .« Manden var Morten Eskesen.

Så var der kirkerengøringen tilbage. Lærer H. Grønbæk i Kvong fortalte mig om, hvor ydmygende han følte det, da han var blevet gift og skulle bede sin unge, smukke kone om at gøre rent, hvor gamle mænd havde siddet og harket og spyttet skråen ud. Nå, ikke længe efter blev læreren også fri for det – i 1904.

Degnelodden, eller som den hed skolelodden, var endnu tilbage. Da

Kantor Christian Nielsen (1883-1956), lærer i Varde 1908-48, kantor og kordegn fra 1922. Foto privat eje.

H. Grønbæk (1870-1952), førstelærer i Kvong 1896-1939, formand for Vardekredsen 1912-13, 1915-21 og mangeårig formand for de store »Vestjyske skolemøder«. Foto privat eje.

S. Ravn Jensen (1908-), andenlærer i Ovtrup 1934, førstelærer 1936, skoleinspektør 1962-1970, formand i lærerkredsen 1949-60. Foto privat eje.

Lærerkredsen på ekskursion på den store fredede Nørholm hede. Foto privat eje.

jeg i 1926 avancerede til førstelærer, spurgte sognerådet, om jeg ønskede at overtage skolelodden. Jeg sagde nej tak. Det var ellers en økonomisk begunstivelse, for ganske vist skulle der så afkortes et beløb af lønnen, men passede man landbruget nogenlunde ordentligt, gav det væsentligt mere. Ja, min formand sagde til mig, at havde han ikke under krigen 1914-18 haft landbruget, havde det været hårdt for ham at klare dagen og vejen til sig og sin store familie. Jeg havde jo også selv oplevet, hvordan forholdene var ved krigens slutning, da jeg i en vikarplads fik nogle og firs kr. om måneden, mens kost og logi kostede godt 3 kr. om dagen på Højskolehjemmet. Der var dengang en sådan overflod af lærere, at der til et andenlærerembede eller blot et vinterlærerembede kunne være 90-100 ansøgere. Da kom genforeningen med Sønderjylland, og det hjalp.

Sidst i 80erne var der kraftig diskussion om skolelodden. Skulle den passes, ville det gå ud over skolen, hævdede man. Mest ivrig var en københavnsk lærerinde. Ved et årsmøde erklærede hun, det var en skamplet på landsbylærerne at drive landbrug og forsømme skolen. Hendes mest markante modstander var lærer Hansen, Stenløse. Han protesterede: »Jeg vil påstå, jeg passer min skole til punkt og prikke, men jeg er også landmand med liv og sjæl!« Frøkenen tog øjeblikkelig ordet: »Jeg beklager de stakkels børn, der er betroet til lærer Hansens omsorg, eftersom mennesket kun har een sjæl, og når Hansens er hos landbruget, er der ingen til børnene.« Hansen replicerede omgående: »Jeg beklager de stakkels børn, der er betroet til frøkenens omsorg, da hendes sjæl er så snæver, at den kun formår at interessere sig for een ting!« – Nu er vi forlængst kommet af med skolelodden.

Tilsyn

Kirkens datter følte sig efterhånden så voksen, at hun mente at kunne undvære det »faderlige« tilsyn og få et fagligt pædagogisk. Vi havde jo præsten som formand i skolekommissionen og tilsyn af provst og biskop. 1914 visiterede biskoppen i Kokspang skole og blev forfærdet over, at børnene i yngste klasse, der omfattede to eller tre årgange, ikke vidste, hvad der skete med Danmark i 1864. »Ved I virkelig ikke det?« »Jow,« sagde endelig en af de mindste piger, »da slov æ tyskere Niels Kjeldsen ihjel.« – Da gik det vist op for biskoppen, at han havde

spurgt om noget, der lå uden for de smås pensum, at det var hjemmenes oplysninger, han eksaminerede i. Dannevirkenatten, Dybbølbanke, Danmarks sønderlemmelse, det, som er det danske folks fællesviden, var det forbeholdt de ældste årgange at tilegne sig. Kun den enlige soldat i Blåkær skov havde den lille pige tilegnet sig. – Lærerinden i Kokspang kunne nok få sine egne ønsker om et fagligt pædagogisk tilsyn.

Der var dog forskellige meninger om et nyt tilsyn. 1922 talte lærer Johnsen, Varde, i foreningen om tilsynet og påstod, hovedstyrelsen havde overrumplet lærerstanden med en resolution. Johnsen sagde bl.a.: »Lærerne tager fejl, når de kasserer præsten og vælger demagoger!« (Han havde nok læst Jakob Knudsens »Lærer Urup«). Flere medlemmer holdt dog på det faglige. Men at de ikke var kede af det gejstlige, viste sig, da provst Thyssen, Ølgod, flyttede til Ribe. Lærere og lærerinder i Øster og Vester herreder overrakte ham da en minde- og takkegave i fornemt sølv. – Da vi så fik det nye tilsyn af amtsskolekonsulenter, var de ikke demagoger.

Endelig et par ord om kirkesangerbestillingen. Mange følte det for strengt at skulle være bundet i skolestuen ugens 6 dage og i kirken den 7. Ved et skolemøde hed det bl.a. i en sang:

»Fuglene synger. I muntre klynger
gør menigheden skovtur.
Degnens søndag er en dejlig dag!
Har De set en ræv i et rovbur?!«

Andre var glade ved at tjene i det gamle kirkehus, og for dem var det alvor, når de sang bønnen,

»Giv mig, Gud, en salmetunge,
så for dig jeg ret kan sjunge
højt og lydelig,
så jeg føle kan med glæde,
sødt det er om dig at kvæde
uden skrømt og sving.«

Og i den tjeneste kom de også i nær forbindelse med sognets voksne medlemmer – både i sorg og glæde. Der blev en medleven.

Det blev sådan, at førstelæreren måtte vælge, om han ønskede at

overtage dette embede eller ej. Nu er førstelærerne vel næsten alle steder blevet til skoleinspektører, kun få af dem er tillige kirkesangere, det sker dog, at andre lærere beklæder stillingen. Det er nemlig ikke alle, der føler kirken som et »rovbur«, men ellers er der nu frihed på dette område, også til at dele stillingen.

§ 8

I mange år var det især kampen mod § 8, der optog lærerne. Tilsynsloven af 1908 havde i denne paragraf en bestemmelse om, at hvis en lærer kom i et sådant misforhold til distriktets beboere, at det skønnedes, at hans virksomhed i væsentlig grad forringedes, kunne kommunalbestyrelsen afskedige ham. Dette i dansk ret enestående, at samme myndighed var både anklager og dommer, og hele det luftige begreb om skøn, gjorde lærerne utrygge, og en række § 8 sager fik dem til at vågne op. Man havde ikke noget imod, at en uduelig lærer blev afskediget, en, der forsømte sin skole eller vitterlig ikke magtede at lære børnene noget. Men ved § 8 krævedes intet bevis. Tilhængerne mente, at ligesom en friskolelærer kunne fyres, om man blev vred på ham, skulle også folkeskolelærerne kunne behandles tilsvarende. Der forekom åbenlyse uretfærdige afskedigelser, således i Egebjerg på Sjælland, hvor Mathorne, kendt som en dygtig lærer og medlem af sognerådet, blev afskediget. Da greb Danmarks Lærerforening til at blokere embedet, dets medlemmer måtte ikke søge det, og selvfølgelig arbejdedes der hele tiden på at få § 8 omdannet. 1933 kom en lov om et appeludvalg, men den hjalp ikke meget, da ministeren skulle afskedige, hvis kommunalbestyrelsen efter et år fastholdt afsked. Endelig kom 1949 3 uvildige dommere. Det hjalp, og 1970 glider paragraffen ud.

Der var også rejst en § 8 sag her i kredsen. Vor kredsformand og en forhandler fra hovedbestyrelsen var til møde med beboerne for at forhindre brugen af § 8 og i det hele taget afskedigelse, da manden måske kunne risikere afskedigelse uden pension efter andre paragraffer. Efter § 8 fik man derimod pension. Ved mødet blev der vedtaget en række bestemmelser, som læreren lovede at overholde. Men hvem skulle kontrollere, at det skete? Det blev udtrykt fra forsamlingen ved følgende spørgsmål: »Hvem ska vær æ døwl?« – »Det skal præsten,« lød svaret.

Den vestjyske skoleordning

Bortset fra Varde by levede vi her under den vestjyske skoleordning, der gjaldt fra Kongeå til et godt stykke op i Ringkøbing amt, og som var landets dyreste. Andetsteds var reglen, at der hele året var hverandendags skolegang, så læreren kunne passe en 2-klaset skole, men herude var der om vinteren en lærer eller lærerinde mere. Da gik de store børn nemlig hver dag, 6 dage ugentlig med 36 timer, vinterhalvåret var ofte forlænget ud over de 6 måneder. Om sommeren gik de store børn slet ikke i skole, således ikke i Janderup, eller de gik måske $\frac{1}{2}$ eller $\frac{3}{4}$ dage ugentlig, hvor man især samlede sig om læsning, regning, zoologi og botanik, og ellers havde det hyggeligt. De små gik næsten hver dag om sommeren, ligeledes halve dage, og færre dage om vinteren. Da skulle der være tid til, at lærerinden kunne have håndgerning og gymnastik med de store piger. Det var også godt, at de små i vintertiden ikke hver dag behøvede at stampe afsted på de lange og ofte dårlige skoleveje. Nok var det landets dyreste ordning, men ifølge de ministerielle prøver var det den, der gav de bedste resultater i dansk og regning. Vinterlærere og -lærerinder blev uddannet i Staby og Hoven på særlige seminarier, eller de stillede til provsteeksamen. Særlig kendt var her provst Assens i Jerne, der i september averterede i aviserne, hvilke dage aspiranterne skulle stille. Han var dygtig, retfærdig, men skrap. »Et s i mit navn kan jeg undvære, men det går ikke med to!« sagde han. Der var dog vist aspiranter, der nok mente, der kunne slettes 2 s'er!

Om sommeren arbejdede børnene i mark og eng, ved hø og korn og vogtede køer og får. Enkelte tjenestedrenge kunne nok få en uheldig plads, men efter min erfaring skete det overmåde sjældent. Det var en såre værdifuld opøvelse i pligt og ansvarsfølelse, der også sidenhen blev dem til gavn, og med stolthed bar de lønnen hjem og følte, de også hjalp far og mor. Og når vinterskolen begyndte, mødte de med en friskhed og en åbenlys iver efter at lære noget. Sådant kunne gøre arbejdet let for vi lærere. Vil nogen have et førstehåndsindtryk af en tjenestedrengs oplevelser under denne skoleordning, så læs amtskolekonsulent H. Nielsens skildring i hans bog: »Fra det kommunale skolevæsen i Ribe amt 1870-1970.«

Jeg burde også nævne den beundringsværdige indsats vore forskolelærerinder har øvet, og jeg må minde om, at der her i Varde har

været et forskolelærerindeseminarium, hvortil der 1899 opførtes en seminariebygning i Skolegade.

Selvfølgelig skete der også indoktrinering i ældre tider. Efter 1864 fortalte en vestjysk lærer om Bismarck og sagde: »Han er æn skån, Fanden tar' ham nok tilsidst!« – Og hvad er der ikke sagt om Hitler og nazisterne i danske skoler! I provisorietiden, da bølgerne gik højt herude, fortalte en af vore lærere i en geografitime, med rette, om den dygtighed, hvormed Estrup havde fået visse jernbaner anlagt. Da læreren var ivrig højremand, har han måske nok været noget højt oppe. Det fik en dreng til at sige: »Ned med Estrup, Scavenius og Ravn! Vi vil ingen revnet grundlov ha' i Kongens København!« Det indbragte ham øjeblikkelig en knaldende lussing. Drengen blev nu ikke mere konservativ af den grund, og det slog heller ikke hengivenheden for hans dygtige lærer i stykker. De kunne nemlig begge forenes i at synge: »Nej, vi vil vort hjem ej bytte bort for nogen pris. Her vi virke vil og leve på de danskes vis!« – Gid, der aldrig kommer en indoktrinering, der vil forhindre os i at leve og virke på de danskes vis.

I de sidste år har skolen været genstand for en omsiggribende forvandling. Psykologi og demokratisering har givet den et andet præg. Man hører f.eks. ofte slagordet: »Det gælder blot at lære at lære!« Altså finde bøgerne med den rette viden. – Pas på! Ellers kommer det næsten til at minde om bogagenten, der rejste rundt og solgte en håndbog i nødhjælp: »Når De f.eks. ligger ude i Vesterhavet og er ved at drukne, skal De bare slå op s. 57. Der står det hele!« – I hvert fag er der ting, der må læres og kunnes.

Lærerkredsen har ikke blot virket for at gavne lærerne. Den har også virket til gavn for undervisningen og for livet i skolen.

En undervisningsminister bliver »gået«.

F. J. Borgbjerg om sin afgang som undervisningsminister 1935

Ved *ELSE KARLSHØJ*

Cand. pæd. ELSE KARLSHØJ, der med støtte af Humanistisk Forskningsråd skriver på en afhandling om folkeskolens centralisering fra 1937, har under sit arbejde hentet følgende manuskript frem fra Borgbjergs privatarkiv i RA. Det publiceres med rigsarkivarens tilladelse og med *ELSE KARLSHØJ*'s indledning og kommentarer.

Ved »Stauning eller Kaos«-valget den 22. oktober 1935 erobrede Socialdemokratiet 6 mandater og besatte dermed 68 af Folketingets 149 pladser. Efter valget rekonstruerede statsminister Th. Stauning sin socialdemokratisk-radikale regering, idet flere ældre ministre blev udskiftet med yngre kræfter. Blandt de afskedigede var undervisningsminister F. J. Borgbjerg, partiveteran og gennem mange år Staunings nærmeste kampfælle. Til ny undervisningsminister udnævntes det radikale partis gruppeformand, Jørgen Jørgensen, Lejre.

Borgbjerg ville foråret 1936 fylde 70 år og dermed falde for partiets aldersgrænse. Alligevel var samtiden meget optaget af, at Stauning således kvittede sin gamle våbenbroder.

Skolehistorisk er udskiftningen af undervisningsministeren særdeles interessant, idet rigsdagen i 1935 var langt inde i vanskelige forhandlinger om det af F. J. Borgbjerg to gange fremsatte forslag til ny folkeskolelov. Lovforslaget indeholdt adskillige bestemmelser, som socialdemokratiet havde lagt stor vægt på at få gennemført. Efter at den kommunalpolitisk skolede, af højskolen stærkt prægede bonde Jørgen Jørgensen havde overtaget ministerposten, blev skolelovforslaget ændret på væsentlige punkter. Således blev det oprindelige lovforslags bestemmelser om indførelse af principielt ens skoleordning for land og by og obligatorisk 8. skoleår på kommunal basis udeladt i den endelige folkeskolelov af 18. maj 1937. Ændringerne imødekom ønsker fra oppositionen, men skoleloven blev alligevel kun vedtaget med regeringspartiernes stemmer.

Det publicerede kildemateriale til ministerskiftet har hidtil været ret sparsomt. Fra radikal side har Jørgen Jørgensen og P. Munch berørt det i deres erindringer, og Staunings veninde Augusta Erichsen har i bogen »Mit liv med Stauning« fra 1967 givet nogle oplysninger om Borgbjergs helbred og det personlige forhold mellem ham og Stauning i perioden omkring afskedigelsen. Derimod har der, så vidt det har kunnet konstateres, ikke hidtil foreligget offentliggjorte oplysninger fra F. J. Borgbjergs hånd om udskiftningen af undervisningsministeren.

Det skyldes ikke, at Borgbjerg ikke har følt trang til at give sin version af hændelsesforløbet. Allerede fire dage efter at han var fratrædt, satte han sig bag skrivebordet og skrev i et stræk det kapitel i sine planlagte memoirer, der omhandlede afgang fra undervisningsministerposten. Både den ydre handling og det indre chok var således helt

frisk for ham. Kapitlet om afgangen blev da også et dybt menneskeligt dokument, isprængt et væld af almenpolitiske og skolepolitiske oplysninger, men i selve fremstillingen styret af et såret sinds forsøg på at skrive sig igennem til opretholdelse af selvrespekten.

Borgbjerg nåede aldrig at skrive mere end dette ene kapitel af erindringerne. Et par måneder efter sin afgang måtte han lade sig indlægge til en blæreoperation, og den 15. januar 1936 afgik han ved døden.

Det påbegyndte manuskript indgik i hans sparsomme arkivmateriale og opbevares i dag i Rigsarkivet. Koncepten i Borgbjergs karakteristiske håndskrift med utålmodige overstregninger og tilføjelser udgør et afrundet hele og er her gengivet i yderst nænsom redigering med bevarelse af Borgbjergs retskrivning. Et mindre afsnit med avis-citater fra dagene efter afskedigelsen og en kort efterskrift uden større interesse er udeladt, ligesom der er tilføjet nogle noter.

1. Afgang

8. November 1935.

Da Gunnar Nielsen i Forgaars interviewede mig til »Politiken«, omtalte han som en almindelig Mening i Rigsdagskredse, at det var kommet til et Brud mellem Stauning og mig. Men De har mange, mange Venner baade paa Rigsdagen og udenfor – føjede han til.

I Gaar fik jeg Brev fra Amtsskolekonsulent B. Villumsen, Levring, Viborg Amt, hvori han paa Danmarks Folkeskoles Vegne beklager, at han »har maattet se det *ufattelige* Rygte bekræftet, at De, Hr. Undervisningsminister, har trukket Dem tilbage fra det Arbejde, De med saa heldig Haand har ledet i de senere Aar. Det havde været mit og manges Haab, at De ogsaa maatte have ført Deres udmærkede Skolelovsforslag igennem og ud i Livet.«

Villumsen er ikke Socialdemokrat, heller ikke radikal, nærmest Venstremand.

Breve og Henvendelser fra Statens Skolekonsulent,¹ fra de samvirkende Forældreråds Leder og fra mange andre Skolekredse udtaler en lignende Beklagelse. Mens de talrige Breve og Hilsener fra Institutioner, jeg har haft med at gøre – polyteknisk Lærestalt, Rigshospital, Teater, Sorø Akademi, Studenterverdenen, osv. – med den varme Anerkendelse af min Virksomhed kun har glædet mig, fremkalder Henvendelsen fra Folkeskolens Mænd en vemodig Følelse. Jeg skimter ligesom en Bebrejdelse for at have forladt mit Arbejde før Afslutningen.

F. J. Borbjerg ved sin afgang som undervisningsminister.

Foto: Aftenbladet 5/11 1935. K. B.

I Morges fik min Kone Brev fra en Veninde, Palline Bagger – en af de kønneste og højest begavede Kvinder i min Ungdomstid, den gang lejlighedsvis socialistisk Korrespondent fra Udlandet til »Social Demokraten«, senere gift med Professor Weis, Landbohøjskolen, derpaa med en ungarsk Journalist, nu efter mange Aars Ophold i Amerika under Savn og Lidelse bosiddende i Glostrup. Hun skriver:

»Jeg er saa forbavset, saa desorienteret og ked af det. Jeg begriber ikke et Muk af det hele. Jeg tvivler paa, at Valget vilde have faaet akkurat det Udfald, det fik, hvis Din Mands Socrates-Skikkelse var forsvundet ud af Tegningen forinden. At sætte en ret ukendt Person i hans Sted, en om hvem man nu faar at vide, at han »har undervist sine egne Børn«.² Hvor rørende og folkeligt. Men lidt tyndt. Det kan jo ikke nytte, jeg spørger Dig om Stauning har faaet Højhedsvanvid, for jeg véd, det vil Du ikke svare paa. Jeg skal afholde mig fra at sige mere.«

Under disse Omstændigheder er det vist bedst, at jeg – for første Gang i mit Liv, nu da jeg ogsaa faar noget bedre Tid end i det sidste Par Snes Aar – laver lidt Dagbog og nedskriver hvad jeg véd om

Ministeriets Rekonstruktion, medens Begivenheder og Udtalelser endnu staar mig helt friske.

Stauning har et Par Gange i det sidste Aar i vor snævraste Kreds og i Foraaret i et Ministermøde slaet paa, at Ministeriet kunde trænge til nogen Foryngelse. I en Samtale med mig i Sommer nævnte han som Ministeremner Fisker, Alsing Andersen og Hartvig Frisch.

Han havde ønsket Valg allerede i September i Fjor, paa Landstingets rent negative Afslutning af Konverteringssagen.³ Den Gang var særlig H. P. Hansen Modstander deraf og blandt de Radikale Munch, som altid har hævdet, at et parlamentarisk Ministerium saa vidt paa nogen Maade gørligt skal blive siddende Valgperioden ud. I Foraaret ønskede Stauning Valg, helst tidligt i April, men opgav det som Følge af Modstand fra flere Sider, stærkest fra Munchs. I Sommer var alle Ministre undtagen Munch enige om, at Valget nu burde tages i September eller Oktober.

Landbokommissionens Arbejde trak ud. Septembervalg blev en Mulighed. Jeg tog da som sædvanligt til Folkeforbundsmøde i Genève. Her fik jeg et Brev fra Stauning, hvori han pegede paa 22. Oktober som sandsynlig Valgdag. Saa snart det lod sig gøre, rejste jeg hjem og kom til København Søndag Aften d. 29. September. Næste Dag var der Ministermøde. Tirsdag d. 1. Oktober kom Rigsdagen ind om Formiddagen og blev sendt hjem om Eftermiddagen. Nogle Dage efter begyndte Valgkampen.

Da jeg paa Vej til et Valgmøde i Jylland traf Bording i Toget, sagde han mig, at der blandt socialdemokratiske Ministre var Stemning for, hvis vi sejrede ved Valget, hvad alle vist ventede, at stille Porteføljerne til Statsministerens Raadighed, saa han frit kunde foretage en Rekonstruktion af Ministeriet, dersom en saadan fandtes ønskelig. Bording fremholdt det formentlig kloge heri for dermed at faa et forynget handlekraftigt Ministerium og saaledes tilkendegive, at vi nu vilde regere længe i Danmark. Desuden trængte Handels- og Justitsministeriet til en stærkere Leder.⁴

Jeg vidste, at Zahle tænkte paa at trække sig tilbage, naar han fyldte 70 – lidt ind i det ny Aar – det havde han selv for nogen Tid siden sagt til mig. Men jeg tvivlede om, at Hauge, der kun er 65, helst vilde gaa, hvis en Valgsejr gav ham Sikkerhed for Valutaordningens Gennemførelse i god Form. For mit eget Vedkommende beklagede jeg, hvis min Afgang ikke kunde udskydes til jeg fik gennemført et Par Refor-

mer, der dannede en relativ Afslutning paa min Virksomhed og som man i Skolekredse tiltroede mig særlig Mulighed for at bringe i Havn.

Det var Folkeskolereformer – med det 8de Skoleaar, den praktiske Mellemskole, Landsbyskolens Forbedring osv.⁵ – og Reformen af Mellem- og Realskolens Undervisning, i Tilslutning til den nyligt gennemførte administrative Reform af Gymnasieundervisningen.⁶ Der var et vist System, en bestemt Linje i hele min Skolepolitik. Ved Folketingsudvalgets Betænkning af 27. April i Foraaret var der sikret mit Forslag Flertal i Folketinget. Jeg havde talt med skoleinteresserede ledende Mænd saa vel blandt de Konservative som i Venstre og derpaa atter med mine egne Partifæller og Radikale; Grundlaget for en Overenskomst i den kommende Rigsdagssamling, der sikrede Flertal i begge Ting, var indenfor Synsvide.⁷ Som Seminarieloven var vedtaget i første Samling efter et sejrrikt Valg (1930) og Tilsynsloven ligeledes (1933), betragtede jeg den kommende Samling efter en Sejr for særdeles gunstig.⁸ Lykkedes det, vilde jeg med Glæde træde af paa min 70 Aars Dag (10. April 1936).

Naar Folkeskoleloven var gennemført – jeg havde Forslaget færdigt i nøje gennemset Stand til øjeblikkelig Fremsættelse paa den ny Rigsdag – og naar dermed Forældrene paa Børnenes Vegne og Lærerne havde faaet Ret til Fritagelse for Religionsundervisning, vilde dennes nærmere Ordning utvivlsomt blive let. Jeg kunde da hurtigt gøre det Arbejde, Skolebogsbetænkningen indledede,⁹ færdigt administrativt.

Skolebogsudvalget havde overskredet sit Kommissorium med Udarbejdelse af et helt nyt Cirkulære for Religionsundervisningen – for Resten saa ortodokst, at gamle Grundtvigianere¹⁰ maatte blive betænkelige derover – men en mere følelsesfuld Indledning dertil maatte, som et Medlem af Udvalget Professor Aage Bentzen senere har skrevet, søges spredt omkring i Betænkningen. Den traditionelle Forhandling om dette Spørgsmaal med Kirkeministeriet, der forelagde Sagen for Biskopperne og det kirkepolitiske Udvalg, var uden Dahls eller min Skyld trukket ud.¹¹ Naar Folkeskoleloven blev gennemført var efter min Mening Tiden inde til at drage Konsekvensen af den iøvrigt saa udmærkede Skolebogsbetænkning (bortset fra lidt Pedanteri hist og her). Jeg var allerede enig med Departementscheferne om den nærmere Udformning, bl.a. et undervisningsministerielt Udvalg med Tilkaldelse af Sagkyndige til Gennemgang af Skolebøger og Genindførelsen af Ministeriets Ret til Anbefaling (ikke Autorisation), der

i sin Tid blev strøget som Følge af Tysklands Klage over en dansk historisk Lærebog.¹²

Dette var min Betragtning, og jeg vilde nødigt være den og staa som den, der svigtede en Opgave lige før Fuldførelsen. Jeg indsaa selvfølgelig, at det ikke blev helt let at lade ikke blot Zahle, men ogsaa f. Eks. Hauge og Friis-Skotte gaa og lade os ældre Dahl og mig blive siddende. Men »Rekonstruktionen« kunde jo i alt Fald udsættes til Foraaret, naar baade Zahle og jeg havde fyldt 70. Selve Aalborg-Kongressens Beslutning gav i øvrigt let Adgang til Dispensation selv ud over 70 Aars Grænsen.

Jeg har hele mit Liv, ogsaa i min Administration hævdet *Undtagelsens* Ret, hvad der naturligvis ikke maa føre til, at den bliver Regel. Jeg har gentagende ladet en Embedsmand sidde over Tiden. Jeg er ogsaa gaaet i Breschen for nogle Ikke-Studenters Adgang til at studere ved Universitetet, hvor jeg ganske vist mødte megen Modstand. Fornylig bevægede jeg det juridiske Fakultet til at lade to ældre Selvstuderende gaa op til dansk-juridisk Eksamen, skønt Formaliteterne ikke var i Orden. Det var sidste Gang, den overhovedet skulde afholdes, hvad der hjalp mig.

En Mand kan være gammel i 50 Aars Alderen, en anden ung trods 70 – hvorved jeg naturligvis ikke overser, at en 60-aarig stundom bedre kan indse, at hans Arbejdskraft ebber ud, end han vil kunne det, naar han bliver 70.

En Grænselinje mellem den ældre og den yngre Del af Ministeriet f. Eks. ved 60 Aars Alderen kunde vanskeligt drages. Friis-Skotte var 61, H. P. Hansen og Stauning 62, Munch 65. Stauning havde et Par Gange overfor mig slaaet paa, at han selv kunde ønske at befries for sin Stillings Besvær. Jeg svarede, at det selvfølgelig foreløbig var umuligt. Munch havde været syg, men var i Bedring. Ogsaa Friis-Skotte havde været syg og talt en Del om at gaa af – han var bleven upopulær i Eterne, sagde han – men var nu igen helt frisk.

Imidlertid var Stauning aabenbart kommet saa langt frem i sine Overvejelser, at et Tilbagetog blev vanskeligt. Han havde særlig fundet Støtte hos H. P. Hansen og Bording. Under Valgkampen »dementerede« han Rekonstruktionsrytterne paa den Maade, at det blev en Bekræftelse. Men han havde næppe tilstrækkeligt overvejet den Vanskelighed, bl. a. *min* Stilling vilde volde ham selv. Han burde *i Tide* have

talt aabent med mig, saaledes som vi altid tidligere havde talt om Tingene forud for vigtige politiske Afgørelser.

Morgenen efter Valget, Onsdagen den 23. Oktober, gik jeg i Seng Kl. 7½ efter at have studeret Valgtallene og læst Morgenbladene. Jeg stod op Kl. 10½ og gik i Ministeriet, hvor der lidt efter kom Meddelelse om, at de *socialdemokratiske* Ministre indbødes til Møde i Finansministeriet Kl. 3. Her tog Stauning lidt vagt Ordet for Rekonstruktion nu. H. P. Hansen sluttede sig dertil og udtalte, at han selv helst vilde gaa – hvad jeg dog tvivlede stærkt paa. Efter ham tog jeg Ordet og pegede paa Vanskelighederne. Jeg kunde ikke tænke mig, at H. P. Hansen efter sit hidtidige Arbejde kunde faa Lov til at gaa. Ogsaa Munchs Afgang var udelukket – hans Parti havde jo ført Valgkampen paa hans Person og Virksomhed, – i endnu højere Grad var Stauning utænkelig. Selv udtalte jeg Ønsket om at faa Tid til Gennemførelse af det Par Skolesager, der formentlig var modne og som hele Skoleverdenen mente jeg havde gode Betingelser for at bringe til Afslutning.

Friis-Skotte støttede Tanken om en ret omfattende Rekonstruktion, ligesaa Bording og Steincke, der overfor mig udtalte at enhver Minister jo kunde have en eller anden uløst Opgave, som han nødigt vilde forlade. Jeg smilede: det er lettere at resignere paa andres Vegne end paa egne! Selv ønskede han, meget forstaaeligt efter det vældige Arbejde, at forlade Socialministeriet og havde god Udsigt til at blive Justitsminister, naar Zahle gik af.

Mødet viste altsaa overvejende stemning for at stille de socialdemokratiske Porteføljer til Disposition. Kun jeg havde protesteret. Hauge havde ikke udtalt sig.

Efter dette Møde talte jeg privat med Stauning, der nu antydede sine Planer. Han vilde nødigt have Jesper Simonsen til Zahles Efterfølger. Det betød politisk meget mere, at den radikale Rigsdagsgruppens Formand Jørgen Jørgensen traadte ind, og deri var jeg enig med ham. Stauning mente, at Jørgen Jørgensen kunde overtage trafikken.¹³ Skolen vilde man i Partikredse nødigt se paa radikal Haand. Som Socialminister nævnte han naturligt Kjærbøll og som Justitsminister Steincke. Fisker var et Ministeræmne og ligesaa Alsing Andersen. Stauning havde for Resten ogsaa tidligere sagt mig og andre socialdemokratiske Ministre, at han, naar han skulde blive, vilde aflastes for Forsvarsministeriet og kun være Statsminister. Han havde – kan jeg her indskyde – efter L. Rasmussens Afgang spurgt mig, om jeg vilde overtage den-

nes Portefølje, jeg sad den Gang med store Teatervanskeligheder, men jeg afslog det, jeg vilde ikke løbe fra disse Vanskeligheder. Det havde ellers været Mening, at H. P. Hansen skulde overtage mit Ministerium – det, han helst vilde have, naar han skulde være Minister. Han gik dog efter lang Overtalelse ind paa at blive Forsvarsminister. Ved Bramsnæs' Afgang overtog han Finansministeriet og viste sig det særdeles voksen. Stauning tog Forsvarsministeriet og søgte at holde Militaristerne i Skak ved passende mindre Forbedringer af den bestaaende Militærordning. Jeg var ikke betænkelig derved og støttede Stauning. Men baade de Radikale og flere Socialdemokrater advarede mod at gaa for langt.

Onsdag Morgen tidligt – altsaa om Morgenen efter Valgdagen – var Stauning blevet interviewet af B.T., der fremførte, at Zahle jo »havde bebudet sin Afgang«, men Stauning kom ikke ind herpaa, og udtalte sig ganske vagt. Paa Grundlag deraf interviewede »Berlingske Aften« ham og fik nu den Udtalelse af ham, at Zahle jo havde bebudet sin Afgang, saa nogen Forandring i Ministeriets S sammensætning vilde vel finde Sted – men der var jo god Tid, da Valget først skulde gøres op og Rigsdagen først træde sammen om et Par Uger.

Samme Aften, altsaa efter dette Interview i Berlingske, sendte Zahle Statsministeren en Skrivelse med Meddelelse om, at han ikke ønskede at være Minister udover sin 70-Aarsdag og henstillede til ham selv at afgøre, om Afgangen skulde ske nu eller naar han fyldte 70. Stauning fik først denne Skrivelse om Torsdagen. Men Zahle lod »Politiken« for Torsdag Morgen offentliggøre Demissionsbegæringen, dog uden Omtale af det opstillede Alternativ.

Dermed var rekonstruktionen i Skred.

Af en Samtale mellem Munch og mig fremgik det, at de Radikale ikke nærrede Ønske om en Rekonstruktion. Zahle vilde sikkert nok kunne overtales til at blive Vinteren over. *Vilde* han gaa, kunde Jesper Simonsen naturligt afløse ham. Munch saa nødtigt min Afgang. Hvis Steincke meget gerne vilde have Justitsen og hvis Friis-Skotte ønskede at træde tilbage, kunde Jørgen Jørgensen overtage Trafiken, de Radikale havde her betydelige Interesser, f.Eks. Ordningen af Rutebilspørgsmaalet. Men Munch saa helst, at Jørgen Jørgensen endnu en Tid vedblev at være den radikale Gruppes Formand, hvor han gjorde ypperlig Fyldest, det var jo ikke længe siden han havde afløst Niels Frederiksen.

Torsdag d. 24. havde vi almindeligt Ministermøde. Her meddelte Stauning den Stemning, der raadede blandt socialdemokratiske Mini- stre, og nu havde jo Zahle fremsat sit Ønske om Demission enten straks eller noget senere. De Radikale protesterede ikke mod Tanken om at stille Porteføljerne til Ministerchefens Disposition. Munch ud- talte sig ganske vist lidt vagt, men sluttede med Ønsket om, at hvad der skulde ske, maatte ske hurtigt, da de mange Bladforlydender, Gætte- rier og Kombinationer var ret ubehagelige. Stauning svarede han haabede at kunne være færdig med Overvejelser og Forhandlinger i Løbet af nogle faa Dage.

Zahle udtalte sig ikke. Jeg fik det Indtryk, at han var forstemt. Ved vort socialdemokratiske Ministermøde Dagen i Forvejen var der løseligt og nærmest privat blevet talt om Zahles Stilling, og man mente, at han i den senere Tid havde vaklet en Del og nu mest var stemt for at blive siddende Nytaar over for at søge Politiloven gennemført inden sin Afgang.

Zahle var formodentlig blevet fornærmet over Staunings Interview til »Berlingske« og havde derfor skyndt sig at offentliggøre sit Demissionsønske, for at ingen skulde faa mindste Mistanke om, at han ikke gik helt frivilligt.

Hans Bekymring var altsaa modsat min. Jeg vilde være ked af, hvis man i Skolekredse troede jeg gik frivilligt. Paa den anden Side vilde jeg naturligvis ikke indtage en Holdning, der kunde skade mit Parti og dets Regering. Jeg havde altid søgt at sætte Sagen over Personen og ikke mindst i Forholdet til Stauning altid søgt at forebygge enhver Mu- lighed for Gnidning eller Jalousi – Scheidemanns og Eberts indbyrdes Forhold var en alvorlig Advarsel.¹⁴ Mange og fra noget forskelligt Hold havde gennem Tiderne søgt at sætte Lus i Skindpelsen mellem Stauning og mig, saaledes Edv. Brandes, men uden Held.

Som andre kunde jeg selvfølgelig se Staunings svage Sider: Mangel paa Selvkritik, ingen Ævne til at tage sig selv en Smule overlegent, en robust, umiddelbar, ikke stærkt bevidst Egoisme; nogen Tilbøjelighed til stundom at kompensere Mangel paa Tilstrækkelig Aandsstyrke med lidt for store Ord udadtil. Men alt dette var jo kun hans mange store Egenskabers Skyggesider. Han som saa mange andre har sine Dyders Fejl og sine Manglers Fortrin. Jeg, der mangler Lyst til Magt, kunde ikke lade mig hylde og fejre som Stauning gør det – som noget selvfølgelig. Jeg kan vanskeligt lade være at beundre andre og udtale

min Anerkendelse, naar jeg synes den er fortjent. Stauning *tænker slet ikke paa* at beundre eller anerkende andre. Uden at have planlagt det gik han paa den naturligste Maade ind i den Personkultus under Valgkampen, som Hedtoft-Hansen gav Stødet til ved sin Valgparole og hvorved noget tilsvarende, med Spekulation i Herosdyrkelse og Massesuggestion, blev fuldstændig umuliggjort *fra anden Side*. Stauning lader sig uden videre og gærne fejre og smigre – uden blot at tænke på, hvor væmmelig Smiger er. Men han har de Egenskaber, Arbejderbevægelsens Fører skulde have netop i den Overgangstid fra ideologisk Agitation til praktisk Realpolitik, som vi har fuldført under hans Ledelse. Selv Arbejder og gammel Fagforeningsmand var han den eneste, der under en Række vanskelige Situationer kunde holde Fagforeninger og politisk Parti saa tæt samlet, som de blev. Den mærkelige Blanding af Snobberi overfor Akademikere og Misundelse og Mistillid til dem, der findes i adskillige Arbejderkredse, kunde slet ikke gøre sig gældende overfor ham. Arbejderne og deres Tillidsmænd følte sig ikke aandeligt underlegne overfor ham, derfor saa' de saa meget stærkere op til ham, fulgte ham lydigt og betroede ham viligt den størst mulige Magt. Og den elskede han, saa helt og udelt som muligt.

Lørdag den 26de havde Stauning Fødselsdag og samlede en privat Vennekreds i sit Hus paa Valeursvej. Af Ministre var kun Steincke og jeg til Stede. I min Tale ved Bordet for Værten, Fødselsdagsbarnet og Sejrherreren holdt jeg mig væsentlig til den overordenlige økonomiske, sociale og kulturelle Betydning af Valget. Danmark maatte og kunne nu, som andre Agrarlande industrialisere, ligesom Industrilandene søger at agrarisere sig. Frihandlen havde, sagde jeg – i Modsætning til Hauge – længe været den ene rigtige og mulige Politik for Danmark, men maatte afløses af et nyt System. Spøgende, som jeg plejer ved saadanne Lejligheder, omtalte jeg Parolen Stauning eller Kaos. Den havde lammet de nazistiske Tendenser, de havde ingen Hitler eller Mussolini at stille op – og jeg gennemgik de andre Partiførere i en saadan tænkt Mulighed under Munterhed ved Bordet. – Steincke talte ogsaa. Han »kunde ikke – sagde han – hamle op med mig i min Ørneflugt« men talte for Resten som sædvanligt mut-vittigt¹⁵ over Teksten: Ave Cæsar, morituri te salutant!¹⁶ Vi alle, sagde han bl.a., saa' straks, hvor god den Idé var: at kalde Rigsdagen ind og sende den hjem igen med det samme. Men idéen fik *Stauning*, allerede i Juli!

Efter Bordet spurgte Stauning mig, om jeg kunde tænke mig at træde tilbage som Minister sammen med Zahle, Hauge, Friis-Skotte og Dahl. Mit Svar var, at det vilde gøre mig ondt da jeg havde Brug for den forestaaende Vinters Rigsdag til Gennemførelse af Folkeskolereformen og til en administrativ Reform af Undervisningen i Mellem- og Realskolen.

Søndag Aften skulde Stauning rejse til Stockholm for at deltage i Festen paa den svenske Statsminister Per Albin Hanssons 50-Aarsdag. Men inden sin Afrejse inspirerede han »Social-Demokraten« til en Artikel Mandag Morgen, hvori alle Rekonstruktionsrytter reduceredes til, at et Par Ministre vilde søge sig en roligere Tilværelse, men at det ikke var sikkert, de fik Lov dertil.

Da Stauning kom hjem Tirsdag Morgen blev der indkaldt til Ministermøde Onsdag (d. 30. Oktbr.) Kl. 3. I Løbet af Dagen blev det dog udsat til Torsdag Kl. 3, og vi socialdemokratiske Ministre fik Anmodning om at samles i Finansministeriet Kl. 2. Stauning var aabenbart under stærkt Pres af de Yngre. Han er ret påvirkelig, men hans klare Hoved i Forening med et sundt Instinkt faar ham, som Regel til at følge Kræfternes rette Parallelogram. I Mødet nævnte han de Vanskeligheder, som havde vist sig på forskellig Maade, bl.a. ved min Protest mod at gaa nu. *Jeg* redegjorde paa ny for min Holdning og sagde bl.a., at hvis der ikke forelaa en absolut politisk Nødvendighed mente jeg at have Krav paa at fortsætte til min 70 Aarsdag for de Opgavers Skyld, jeg havde mellem Hænder. Mente man, at jeg var for gammel til at røgte mit Ministerium forsvarligt og vilde lade mig afløse af en yngre Socialdemokrat – hvortil jeg iøvrigt gjerne saa Fisker efter min Afgang til Foraaret – vilde jeg foretrække ogsaa at nedlægge mit Folketingsmandat og saa virke Resten af mit Liv ganske frit, men selvfølgelig fuldkommen loyalt, for Partiets Fremgang og Socialismens Sejr.

Ogsaa Dahl, der taler meget sjælden i Ministermøderne, tog Ordet. Efter Indledningen at dømme troede jeg – og vistnok flere – at han vilde slutte med at bede Stauning tage et saadant Hensyn til mit Livs Virksomhed, at jeg fik mit Ønske opfyldt. Men han sluttede med at bede mig bringe det sidste store Offer – en Ytring, han efter Mødet personligt til mig ændrede, idet Ordet »sidste« skulde stryges.

Dahl og jeg har baade før og i vor Ministertid staaet i fortroligt Forhold og udmærket Samarbejde. Jeg har altid anset Dahl for meget klog og fuldt loyal. Hans Ord gjorde Indtryk paa mig, men jeg svarede

kort, at jeg ikke indsaar der forelaa fornøden politisk Begrundelse.

Hauge sagde i ganske faa Ord, at han nu definitivt havde besluttet at gaa (og straks efter Mødet telefonerede han det til Offentliggørelse i »Fyns Social-Demokrat«). Dette vakte nogen Undren. De fleste Ministre mente, at Hauge helst vilde blive og føre Valutaloven endeligt igennem, hvad jeg ogsaa fandt rimeligt og havde udtalt.

Bagefter fortalte Hauge mig, at han før Mødet i en Samtale, Stauning havde søgt, faktisk modtog dennes concilium abeundi¹⁷ og erfarede Efterfølgerens Navn: Skattedirektør Buhl (som dog afslog, da han fik Tilbudet, lige som han havde afslaaet Finansministeriet ved Bramsnæs' Afgang).

Hauges personlige Opfattelse var den, at *han* skulde fjernes først og fremmest for at ogsaa *jeg* naturligt kunde gaa af. Stauning ønskede ikke længere nogen Ligemand ved sin Side. Hauge var meget bitter. »Det har man for et Livs Slid«. »Mohren har gjort osv.«.¹⁸ Det var de gamle Ministre, der i første Linje havde baaret Valgsejren hjem og de kunde da vel ogsaa regere et Stykke Tid endnu. Rekonstruktionen var ikke Vælgernes Ønske. Hauge havde sat sit Stemmetal over 2000 op i Odense. Han ansaa H. P. Hansen for Hovedmanden i »Camarillaen«, støttet naivt af Bording, men alt andet end naivt af Steincke.

– Efter Hauges korte Erklæring foreslog Steincke, at vi stillede vore Mandater til Staunings Raadighed, men ogsaa med Frihed til, hvis det var muligt, at opfylde mit Ønske, uden Hensyn til andre Medlemmer af Ministeriet. Han var sikkert nogenlunde paa det rene med, hvad Resultatet vilde blive. Stauning tog imod Forslaget, og vi gik til det almindelige Ministermøde, hvor Rekonstruktionen slet ikke blev nævnt. Stauning bad os alle fortsætte vor Administration normalt, og jeg lod om Lørdagen mit Skoleforslag omsende til Ministrene, til Forelæggelse i Statsraad den 11te November og paa Rigsdagen straks efter dens Sammentræden.

Efter Ministermødet havde jeg atter en privat Samtale med Stauning. Han fandt det »ubegribeligt«, at jeg ikke foretrak at gaa nu, men forstod meget vel og erkendte, at jeg var i fuld Arbejdskraft. Det lod sig imidlertid vanskeligt gøre at give Jørg. Jørgensen Trafikministeriet, det var, sagde han nu, langt naturligere, at han blev Undervisningsminister, hvad jeg fuldtud gav Stauning Ret i naar der absolut skulde være Rekonstruktion – skønt baade Stauning og jeg vidste og

han i vor forrige Samtale havde betonet, at der i Partiet vilde være store Betænkeligheder ved at overgive Folkeskolens Ledelse til en udpræget radikal Grundtvigianer. Stauning vilde nu prøve, om en designeret Undervisningsminister vilde vente et halvt Aar med Udnævnelser. Vi var dog begge paa det rene med, at dette var usandsynligt, selv om det var muligt for Fisker. Men hvad med Jørg. Jørgensen! Det var efter min Mening langt naturligere at udskyde Rekonstruktionen, hvad »Soc. Dem.« jo havde forberedt med sin Mandagsartikel.

Fredag Aften (d. 1. Novbr.) havde Fru Rita Erichsen, Forlagsboghandler Chr. Erichsens Enke, stort Selskab paa d'Angleterre. Det var en gammel Skik i Huset at samle ledende Socialdemokrater sammen med Familie og private Bekendte hver Gang et nyt Valg havde fundet Sted. Det skete ogsaa efter vort Valgnederlag i December 1926. Nu skulde det være en Sejrsfest.

Efter Bordet traf jeg Stauning og fik en Samtale med ham. Han var nervøs – det er en af de faa Gange jeg har sporet Nervøsiteten hos ham – aabenbart som Følge af Vanskelighederne ved Rekonstruktionen. Han meddelte mig, at en Udsættelse af Undervisningsministeriets Besættelse viste sig umulig. De Radikale samlede sig desuden stadig stærkere i Ønsket om Jørg. Jørgensen paa denne Post, Fisker skulde da være Trafikminister. Men Stauning vilde gerne beholde mig i Ministeriet og overvejede nu Oprettelsen af to Stillinger som »konsultative Statsraader«, saaledes hedder det i Sverig, og det betragtes der som meget ærefulde og betydende Poster. Universitetskansler Undén i Upsala er saaledes konsultativ Statsraad i Per Albin Hanssons Regering. Stauning fandt, at det var en god og praktisk Ordning og vilde gerne have Erik Scavenius og mig paa saadanne Poster. Man er da med ved alle Regeringens Beslutninger. Jeg svarede, at det netop var Skoleministeriet jeg gerne vilde beholde endnu en Tid, og jeg tilføjede, at jeg i disse Dage fik mange bekymrede Forespørgsler om de Rygter virkelig var rigtige, der antydede min Afgang. Stauning blev mod Sædvane noget ophidset og sagde, at han havde faaet Brev fra en Skolemand ude i Landet, der gik i modsat Retning. Hvem er det – spurgte jeg. Selvfølgelig får en Minister, der hver Gang han udnævner en Overlærer maa forbigaa fire indstillede, ikke lutter personlige Venner. Stauning slog det imidlertid hen, efter at jeg havde udtalt, at jeg naturligvis vilde tage et Tilbud, der mentes som en usædvanlig Æresbevisning, under

Overvejelse. Jeg havde imidlertid en levende følelse af, at det ikke vilde føre til noget. Munch vilde heller næppe synes om en saadan Ordning.

Samme Aften talte Hans Nielsen med mig. Stauning – sagde han – er i en forfærdelig Sjælekval. Han kan ikke faa Ministeriet rekonstrueret uden Jørg. Jørgensen som Undervisningsminister. Dig kan han ogsaa daarligt slippe, og jeg – fortsatte Hans Nielsen – har sagt til ham, at det gaar heller ikke an. Tænk, sagde jeg til Stauning, hvad Borgbjerg har været for dig baade menneskeligt og politisk. Borgbjerg indtager en saadan Stilling i vort Partis Historie, at hans Ønske maa respekteres. Han bør være Minister paa Livstid, og bliver han Minister uden Portefølje, kan han selvfølgelig sidde saa længe han vil, uden Hensyn til Aldersgrænse. »Ja til Helvede« – svarede Stauning – »det er altsammen sandt.« Hans Nielsen bad nu mig roligt overveje den sidste Ordning: Minister u.P – og uden Aldersgrænse. Jeg paaskønnede Hans Niensens gode Mening, men tog mit Forbehold. – Hans Nielsen søgte ogsaa en Samtale med min Kone og prøvede at paavirke hende i samme Retning. Hun blev indigneret, ligesom hun blev, da hun i sin Tid hørte, at Stauning havde foreslaaet mig at ombytte Undervisningen med Forsvaret. Min Kone og Stauning er for Resten gode Venner og har i flere Aar været Dus, hvad *hun* ikke, men *han* ganske vist er med mange.

Da vi forlod Selskabet fortalte min Kone mig, at efter Samtalen med mig var Stauning kommet hen til et Bord, hvor hun og Rita Erichsen sad og tillige Komponisten Herman Sandby, Staunings Husbestyrerinde Frk. Augusta Erichsen og hendes Søster Karen Margrete samt Direktør Daugaard-Jensen. Denne sidste havde sammen med Hr. Roger Nielsen været til Møde i amerikansk Klub, der samles paa d'Angleterre. Stauning havde truffet dem og ført dem med ind i Fru Erichsens Selskab.

Han slog sig ned paa en Stol ved dette Kaffebord, mellem Daugaard Jensen og Frk. Karen Margrete Erichsen, og udbød – uden at se min kone –:

»Hvor er jeg lykkelig, nu er jeg i Aften endelig bleven fri for Borgbjerg!«

Fru Rita blev bleg og rød, de andre blev bestyrtede og forlegne. Det kunde forstaas, som om han nu havde faaet Tilsagn af mig om at gaa og var glad derved. Staunings Sidemand Frk. Karen M. Erichsen

hviskede til ham: »Saa Du ikke Fru Borgbjerg, det skulde Du ikke ha' sagt!« – »Nej det var forfærdeligt« – svarede han og sad længe tavs og saa' hen for sig.

Næste Dag søgte Stauning mig og gjorde mig en Undskyldning. Han havde bare ment, at nu slap han for min Politik den Aften og var glad over, at jeg ikke sad ved det Bord. Det *er* som bekendt en af Staunings lykkelige Egenskaber, at han kan slaa sig løs i Selskabslivet og derved rekreere sig fra det politiske Livs Besvær.

Nu slap han ikke, vi talte naturligvis atter Politik. Han havde ført Forhandlinger om sin Plan, men Scavenius vilde ikke. Han vilde prøve endnu en Gang Søndag Formiddag. Der var jo ogsaa den Mulighed, at jeg alene kunde blive »konsultativ Statsraad«. Jeg tænkte: I Grunden vilde dette – naar den politiske Nødvendighed umuliggjorde min Forbliven i Skoleministeriet – være det eneste *effektive* Dementi af Udbrudet ved Kaffebordet paa d'Angleterre. Stauning stod jo saa stærk, at han *kunde*, hvad han *vilde*. Jeg tvivlede imidlertid paa, at der for Alvor vilde blive gjort mig et saadant Tilbud.

I Søndags, mens Stauning forhandlede videre, gik jeg mig en herlig Tur gennem Dyrehaven og Ordrup Krat. Sjælden har jeg set Skoven saa skøn. Bladene har i Aar holdt sig længer end sædvanligt, de straaledede i hvidgult, grøngult, Guld, Bronze og Zinnober. Jeg overvejede endnu en Gang min Stilling og besluttede afgørende enten at fortsætte som Undervisningsminister eller gaa helt ud af Regeringen.

Hen paa Aftenen telefonerede Stauning til mig, at alle Forhandlinger om Scavenius havde været frugtesløse og Alternativet – mig alene som Minister u.P. – havde ikke vundet Tilslutning i en Konference Stauning havde haft med forskellige Partifæller.

Jeg svarede i fuld Oprigtighed, at med det sidste var jeg tilfreds. Det var *Skolen*, jeg ønskede et Stykke Tid endnu.

Jeg forstod nu helt, at Stauning, saaledes som det hele havde forment sig, ikke ønskede min Forbliven. At den, som det hele nu laa, havde været vanskelig for ham overfor Mænd som Dahl, Hauge og Friis-Skotte indsaa jeg meget vel, og da jeg havde summet mig lidt, nynnede jeg Mallebrokvisen:

Han – nogle vil tænke paa Hauge, han selv paa mig –

han blev til Graven baaren
– miron-ton, miron-ton, miron-tone –¹⁹
han blev til Graven baaren
af fire Høvedsmænd.

En Højsætning, Stauning al Ære værd!

Inden han sluttede Samtalen med mig, nævnte han, at man havde drøftet den Tanke at foreslaa mig som Teaterchef, naar Andreas Møller som af ham selv bebudet gaar af med denne Sæsons Udgang. Jeg svarede: Aldrig i Livet!

Mandag Eftermiddag forelagde Stauning den ny Ministerliste i vor Rigsdagsgruppe. Derpaa tog han til Kongen. Mandag Aften (4. Novbr.) var hele det gamle Ministerium Staunings Gæster paa Va-leursvej. Zahle talte for Stauning og efter Staunings Svar talte jeg for Munch. Jeg mindedes den første Spire til Samarbejdet mellem Socialdemokratiet og De Radikale, plantet af Elna Munch – der deltog i Selskabet hos Stauning – og mig i 1903, to Aar før det radikale Partis officielle Dannelse. Jeg citerede i Anledning af Jørg. Jørgensens Udnæv-nelse til Kulturminister Grundtvigs Vers fra 1850:

Om hundrede Aar er den danske Bonde
langt bedre oplyst om de bedste Ting
end nu Professorerne om det onde
og om alle Tyskeres Bukkespring.

Hvad der naturligtvis ikke gælder L. S.-Bønder m.fl. Men der var jo ogsaa 15 Aar til de 100 Aar er udløbne!

Det samme Citat anførte jeg ved Rector magnificus' Professormid-dag i Forgaars – og jeg sagde dér som da jeg tog Afsked med mine Em-beds-mænd og da jeg Dagen efter forestillede min Efterfølger for dem og som jeg sagde til de Blade, der interviewede mig, at jeg ingen Mand hellere saa paa den Post.

Ved Afskedsmiddagen hos Stauning føjede jeg til, at det ny Ministe-rium forekom mig *noget* afbleget, men der kunde jo udvikle sig ny markante Personligheder. Folkeligt betegnede det et Fremskridt: 4 Arbejdere, 2 Bønder, 2 Lærere, kun 4 Akademikere og ingen Præst. Dahl havde vist et sjældent Resignationens Heltemod og kunde ikke er-stattes af nogen anden Præst.

Jeg bøjede mig for *den politiske Nødvendighed*, der nu forelå, men lagde ikke Skjul paa, at den burde være undgaaet ved Rekonstruktionens Udsættelse. Munch talte i yderst venlige Ord til mig og sagde bl.a., at ingen anden Socialdemokrat havde mindet ham saa meget om Jaurès²⁰ som jeg – hvad der glædede mig, for *han* havde i mange Aar været mit Ideal.

Da vi tog hjem, sagde min Kone – der er meget kritisk, navnlig overfor mig –: Det var en god Tale, du holdt. Dahlgaard – fortsatte hun – havde sagt til hende: *den* kunde kun Borgbjerg holde – med en saadan Overlegenhed!

Vi tog begge tilfredse hjem. *Jeg har ikke svigtet Skolen*. Og begge glæder vi os nu til den større Frihed, der vil blive mig til Del. Den skal ogsaa blive anvendt til Arbejde for Skolereformen baade i Rigsdagen og udenfor. Jeg har det sidste Aar deltaget i vel 30 Skolemøder, har Indbydelse til mange endnu og faar vel flere.

– Maaske giver historien Stauning Ret. Maaske var en Fornylelse af Ministeriet heldig derved at yngre Kræfter kommer frem og bag dem en tredje Generation til Vækst og Modning. Jeg selv vil af al min Ævne bidrage til Partiets Fremgang og til et godt Udbytte af de ny Ministres Virksomhed. Også det politiske Samarbejde med Stauning maa fortsættes for Sagens Skyld. Jeg kan dog stadig ikke se, at et halvt Aar eller et Aarstid, f.Eks. til efter næste Landstingsvalg, kunde spille en afgørende Rolle i Spørgsmaalet om de Yngres Avancement. Tænk hvor langsomt vi Ældres har været! I *vor* Ungdom drømte vi end ikke om officielle Stillinger i det nuværende Samfund.

Det gjorde mig ondt, da Stauning i et Interview til »Soc.Dem.« efter Rekonstruktionen, vel irriteret over de Vanskeligheder, han havde mødt, og over Pressens Udnyttelse deraf, udtalte at han allerede efter Valget i 1932 havde den ny Ministerliste i Lommen og allerede nu havde den næste.

Det var ikke videre hensynsfuldt, navnlig ikke overfor de nys udnævnte Ministre, og det var ganske overflødigt. Han stod saa stærkt, at han ikke behøvede at spille med Musklerne for Publikum.

Mig bragte han en *meget* varm Hilsen fra Kongen, med Tak for mit Arbejde i Skole- og Teatersagen. Kongen gentog denne Tak, da jeg i Forgaars var til Afskedsaudiens.

Eftermælet

Det vilde være forloren Beskedenhed, hvis jeg ikke med Glæde opbevarede nogle andre anerkendende Udtalelser ved min Afgang.²¹

Ved Rigsdagsgruppens Velkomst til de ny Ministre og Farvel til de gamle udtalte Folketingets Formand Hans Rasmussen i sin Tale til mig bl.a. sin Beundring for min sidste Valgkampagne og sin Taknemmelighed for de mange Foredrag, jeg som Minister havde holdt Landet over og som i høj Grad havde *mildnet Luften for vort Parti*.

Noget lignende sagde – fra en helt anden Side – Provst *Exner*, der i Gaar besøgte mig for at takke for Udnævnelsen til Medlem af Skoledirektionen for Randers Amt. Min Virksomhed i Skole- og Kirkespørgsmaal, sagde han, havde bidraget *meget* til det sidste Valgresultat.

Saadanne Udtalelser bekræftede for mig, at jeg havde set rigtigt, naar jeg i hele min Undervisningsministertid betragtede det som en Opgave – ved Siden af Lovgivning og Administration – ved Taler og Samtaler ved repræsentative Lejligheder at fjerne de Fordomme overfor Arbejderbevægelsen, Socialdemokrater og Socialisme, der fandtes i saa mange »intellektuelle« Kredse.

Foruden mundtlig Tak fra Teaterchefen har jeg faaet Breve fra en Række Kunstnere ved Teatret: Roose, Svend Gade osv. Johs. Poulsen skriver i Dag til mig bl.a.

De har, af alle de ministre, jeg har arbejdet under, været den, der har haft *mest kendskab* til, *mest forståelse* af og *mest kærlighed* til teatret, og mig forekommer den alderslov, som nu tvinger Dem bort fra teatret, at være *meningsløs*.

Fremtiden

»Politikens« ovennævnte Interview slutter med følgende Spørgsmaal og Svar:

– Agter De ikke at skrive Deres politiske Erindringer? De vil blive *læst!*

– Ja, mange har opfordret mig dertil, meget indtrængende endda, og jeg kunde ogsaa fortælle mange interessante Ting fra de politiske Kulisser i vigtige Situationer. Men alligevel, nej, det vil jeg ikke, *endnu da!* Man føler først Trang til at skrive Erindringer, naar man ikke kan lave Historie selv – og jeg er ikke helt sikker paa, at jeg ikke kan lave historie selv endnu. Rigsdagsmand er jeg jo stadig og Medlem af mit Partis Hovedbesty-

relse, og jeg kan jo nu i højere Grad end før hellige mig Rigsdagsarbejdet. Endelig har jeg da ogsaa stadig baade min Mund og min Pen, *og jeg agter at bruge begge Dele!*

Straks efter min Afgang som Minister skrev jeg til Redaktør H. P. Sørensen, »Social-Demokraten«, at nu var den Orlov udløbet, som jeg fik for 6½ Aar siden, men skønt Sørensen selv tit havde slaaet paa, at han gjerne vilde have mig tilbage i den gamle Stilling, ønskede jeg ikke dette, men vilde gjerne vende tilbage som *Journalist*, det Hædersnavn, hvormed jeg begyndte min offentlige Virksomhed, selv om jeg ikke ventede at blive overvættets produktiv. Jeg havde jo ogsaa Rigsdagsarbejdet, maaske mine Erindringer og andet at tænke paa.²² Jeg modtog i Dag følgende Svar:

Kære Borgbjerg! Jeg har forelagt din Henvendelse for Kontrolkomiteen, som bad mig takke dig, fordi du ogsaa i Fremtiden vilde stille din Pen til Social-Demokraternes Raadighed. – Men dernæst ønsker jeg at sige dig et Par Ord personligt. Jeg vilde have fundet det ganske naturligt og værdifuldt for Bladet, om du var vendt tilbage til din gamle Plads som Social-Demokraternes Redaktør – et Standpunkt, som jeg ogsaa fremholdt overfor Kontrolkomiteen. Du selv har ikke ønsket det, og jeg forstaar ogsaa godt, at du nu kan ønske lidt Hvile. – Og naar Forholdene er saaledes, vil jeg blot svare dig, at dit gamle Blad føler og altid vil føle det som en Ære at tælle F. J. Borgbjerg blandt sine Medarbejdere. Og saa haaber jeg og Medarbejderne paa godt Samarbejde med dig som i gamle Dage.

Din hengivne
H. P. Sørensen.²³

Dette mit første Dagbogsforsøg blev til en otte Timers Arbejdsdag. Men det morer mig at mærke, at jeg efter 3 Ugers Valgkamp og et Par Ugers »Rekonstruktion« m.m. stadig kan bruge Pennen – omtrent lige saa hurtigt som i min Ungdom – som det morede mig, da jeg for ikke saa mange Aar siden, allerede et Stykke oppe i 60-Aarene, en Søndag kunde vandre 40 Kilometer i Savoyens Bjerge, bergauf, bergab. Det er rart at stikke en Sonde ind i sig selv en Gang imellem, baade fysisk og aandeligt, for at se, om man endnu er i Form – naar det da viser sig, at man er det.

Det blev i Dag til et Kapitel i mine Erindringer og giver mig næsten Lyst til Fortsættelse – bag ud. Vi faar nu se.

26. November.

Det vil nok ikke gaa saa rask med Fortsættelsen. De tre Uger siden min Afgang har været sprængfyldte med Arbejde: Taler, Artikler, Skolemøder, Udvalg. Det er for Resten aldeles overvældende hvad jeg har modtaget af Tak og Anerkendelse i alle Landets Skoleblade af alle Skolearter.

Min Tale i Folketinget i Gaar Eftermiddags²⁴ kalder *Dagens Nyheder* »vittig, spirituel, arrogant og selvrosende, holdt med blændende Veltalenhed«. – Det er saamænd, i et Modstanderblad, en Ros iskænket til bredfuldt Maal, med den obligate Draabe Malurt i Bægeret. Jeg tror dog ikke Tilhørerne mærkede nogen Selvros. Den fandtes snarere, men ikke uberettiget, hvad jeg udtrykkelig anerkendte, i Christmas Møllers Tale, hvor han selv omtalte sin kraftige Modstand mod Nazisme og Antisemitisme.

Naa, jeg maa vist i dette mit Tilbageblik sætte mig ud over Faren for den Slags Beskyldninger – som jeg ogsaa mindes fra Grundlovsvedtagelsens Tid, da man, fordi jeg i et historisk Tilbageblik ganske simpelt havde refereret mit Initiativ ved et Par Lejligheder, afbildede mig som galende Hane paa Frederik d. 7des Statue.

Man har fra næsten alle politiske Sider altid været meget angst for at anerkende min Virksomhed – en Kompliment maaske. Jeg bør da vist nu ikke selv være for ængstelig, ellers vilde min Historieskrivning hverken blive helt redelig for mig selv eller ærlig overfor Offentligheden. Min Kone har altid bebrejdet mig min Mangel paa en rimelig Ærgerrighed og Forfængelighed, der jo er sociale Dyder, idet de viser at man tillægger sine Medmennesker og deres Bedømmelse Betydning. Jeg har ogsaa været ganske ligeglad med, hvem der fik Æren for en Idé eller for en Sags Gennemførelse, ja har ikke saa sjælden benyttet andres Besiddelse af de nævnte Dyder til at faa Sager gennemført, som jeg interesserede mig for. Men her skal der jo ydes et Bidrag til Historien. Bliver det ensidigt, kan andre korrigere det. En politisk Selvbiografi som denne vilde næppe have Værdi, hvis jeg ikke nævner, hvad jeg selv anser for min Indsats. Min Hukommelse er stadig saadan, at jeg ikke vil begaa væsentlige Fejl i det faktiske. *Belysningen* maa saa den kyndige, kritiske Læser selv bedømme. Lad mig da skrive løs uden for mange Skrupler – nur die Lumpen sind bescheiden.²⁵ Høster

jeg Utak fra alle andre vil jeg i alt Fald vinde Anerkendelse fra een, hvis Dom jeg, grundet paa Erfaringen fra et kvart Aarhundredes Samliv, sætter højest af alle.

Hende være da denne Bog tilegnet.

Politikere, der omtales.

Andersen, Alsing (1893-1962).

Cand.mag., partisekretær. Socialdemokratisk folketingsmedlem fra 1929, gruppeformand 1932-35. Ved ministeriet Stauning-Munchs rekonstruktion 4.11.1935 udnævntes A. til forsvarsminister.

Bording, Kristen (1876-1967).

Gårdejer. Socialdemokratisk folketingsmedlem fra 1920. Landbrugsminister 1924-26 og igen fra 1929 i Stauning-Munch regeringen.

Borgbjerg, F. J. (1866-1936).

Redaktør. B. havde studeret teologi, filosofi og historie og bl.a. opnået et indgående kendskab til Grundtvigs værker. 1892 blev han medlem af Socialdemokratiets hovedbestyrelse og gennemførte de følgende år et fremragende agitationsarbejde. Som folketingsmedlem fra 1898 blev han en af partiets første arbejdskraftere. Redaktør af Socialdemokraten 1911-24 og 1926-29. Socialminister 1924-26, undervisningsminister 1929-4. nov. 1935.

Bramsnæs, C. V. (1879-1965).

Cand.polit. Socialdemokratisk landstingsmedlem fra 1918. Finansminister 1924-26 og igen fra 1929. Tilhørte den snævre kreds der forhandlede med Det radikale Venstre om regeringens program og sammensætning. Forlod efter kronenedskæringen i 1933 ministerposten og overtog en direktørstilling i Nationalbanken.

Brandes, Edvard (1847-1931).

Dr.phil., forfatter, redaktør. Sæde i folke- eller landsting størstedelen af perioden 1880-1927. Finansminister i Zahles radikale ministerium 1909-10 og igen 1913-20.

Buhl, Vilhelm (1881-1954).

Cand.jur., direktør. Socialdemokratisk landstingsmedlem fra 1932. (Senere flere ministerposter, derunder statsminister).

Dahl, Peter (1869-1936).

Sognepræst. Socialdemokratisk folketingsmedlem 1913-18, landstingsmedlem fra 1918. Kirkeminister 1924-26 og 1929 til 4. nov. 1935.

Dahlgård, Bertel (1887-1972).

Cand.polit. Medlem af hovedbestyrelsen for Det radikale Venstres Landsforbund fra 1923. I folketinget fra 1920. Indenrigsminister fra 1929.

Fisker, Niels (1886-1939).

Lærer. Socialdemokratisk folketingsmedlem fra 1924. Regnedes i 30erne for »forhandlingskunstens mester« og var formidler mellem landbrugets og byerhvervenes interesser. Blev ved regeringsrekonstruktionen i 1935 minister for offentlige arbejder.

Friis-Skotte, J. (1874-1946).

Kontrollør ved DSB. Socialdemokratisk folketingsmedlem fra 1918. Minister for offentlige arbejder 1924-26 og 1929-4. nov. 35. Blev sommeren 1935 udsat for kritik af sølvsnorenes formand, landstingsmand Charles Petersen, p.g.a. arbejdsforholdene i DSB.

Frisch, Hartvig (1893-1950).

Cand.mag., lektor senere professor. Betydelig litterær produktion. Socialdemokratisk folketingsmedlem fra 1926. (Undervisningsminister 1947-50).

Frederiksen, Niels (1874-1951).

Parcellist. Radikalt folketingsmedlem 1913-1934. Mange udvalgsposter. Formand for partiets rigsdagsgruppe 1929-34.

Hansen, H. P. (1872-1953).

Redaktør. Socialdemokratisk folketingsmedlem fra 1913. Havde været medlem af Den store Skolekommission (1919-23). Formand for rigsdagsgruppen 1924-27 og 1929-32. Forsvarsminister 1932/33, derefter finansminister.

Hauge, Christen Nielsen (1870-1940).

Redaktør. Socialdemokratisk folketingsmedlem 1909-10 og igen fra 1913. Indenrigsminister 1924-26. Minister for Handel og Industri 1929-4. nov. 1935, de to sidste år tillige midlertidig minister for Søfart og Fiskeri.

Hedtoft-Hansen, Hans (1903-1955).

Litograf. Assistent i Socialdemokratisk Forbund og sekretær i partiets rigsdagsgruppe 1929-35. Folketingsmedlem fra 1935. (Senere navneforandring til Hedtoft, flere ministerposter derunder statsminister).

Jørgensen, Jørgen (1888-1974).

Landmand. Folketingsmedlem for Det radikale Venstre 1929. Formand for partiets rigsdagsgruppe 1934. Undervisningsminister fra 4. nov. 1935 (– og igen 1957-61). – Se endv. note 2.

Kjærboel, Johannes (1885-1973).

Forbundsformand. Socialdemokratisk folketingsmedlem fra 22. okt. 1935. Handelsminister fra 4. nov. 1935.

Munch, P. (1870-1948).

Dr.phil. Radikalt folketingsmedlem fra 1909. Indenrigsminister i Zahles 1. ministerium 1909-10, forsvarsminister i hans 2. ministerium 1913-20, udenrigsminister i S-R regeringen fra 1929.

Nielsen, Hans (1869-1939).

Redaktør. Socialdemokratisk folketingsmedlem fra 1909. Mange udvalgsposter.

Rasmussen, Lauritz (1862-1941).

Redaktør. Socialdemokratisk folketingsmedlem 1906-10 og 1913-35. Forsvarsminister 1924-26 og 1929-22. 11. 1932, hvor han trak sig tilbage p.g.a. alder.

Scavenius, Erik (1877-1962).

Diplomat. Radikal. Udenrigsminister 1909-10 og 1913-20. Tingvalgt medlem af Landstinget 1918-20 og 1925-27. Til rådighed for udenrigsministeriet til deltagelse i internationale konferencer 1932-37. (Senere udenrigs- og statsminister).

Simonsen, Jesper (1881-1956).

Dommer. Radikalt folketingsmedlem 1929-32. Medlem af Det radikale Venstres Landsforbunds hovedbestyrelse 1919-29 og igen fra 1934.

Stauning, Thorvald (1873-1942).

Forretningsfører (formand) for Socialdemokratiet 1910-39. Folketingsmedlem 1906-1942. Minister 1916-20, statsminister 1924-26 og fra 1929 til sin død.

Steincke, K. K. (1880-1963).

Cand.jur., embedsmand. Socialdemokratisk landstingsmedlem fra 1918. Justitsminister 1924-26, socialminister 1929-4. nov. 1935, derefter atter justitsminister. Gennemførte socialreformen af 1933.

Zahle, C. Th. (1866-1946).

Overretssagfører. Folketingsmedlem 1895-1928, tingvalgt medlem af Landstinget fra 1928. Venstrereformpartiet, Det radikale Venstre.

Stats- og justitsminister 1909-10 og igen 1913-20. Justitsminister 1929-4. nov. 1935.

NOTER

1. Undervisningsministeriets konsulent for folkeskolen og seminarierne, F. C. Kaalund-Jørgensen, var blevet udnævnt af Borgbjerg i 1930. Han havde været formand for det af ministeriet i 1930 nedsatte Skolebogsudvalg (se note 9) og var formand for Udvalget af 1933 til udarbejdelse af læseplaner m.v. for en udvidet undervisning i folkeskolens ældste klasser.
2. Den nyudnævnte undervisningsminister Jørgen Jørgensens egne børn var blevet hjemmeundervist. På grund af J.J.s mange offentlige gøremål var det dog over-

vejende hans kone, der havde taget sig af det. J.J. havde været elev på Vallekilde højskole i Povl Hansens forstandertid og var meget påvirket af de grundtvigskolske skoletanker.

3. Konvertering af kreditforeningsobligationer til lavere rentefod. Efter besværlige forhandlinger blev nogle begrænsede foranstaltninger gennemført ved lov af 11.5.1935. – Oppositionen havde flertal i Landstinget.
4. C. N. Hauge var handelsminister og C. Th. Zahle justitsminister.
5. F. C. Borgbjergs forslag til ny folkeskolelov blev fremsat 1. gang 10.1.1934 og genfremsat 16.10.1934. Folketingsudvalgets betænkning af 27.4.1935 kom for sent til, at 2. behandlingen kunne finde sted i samlingen 1934/35.

Forslaget indeholdt bl.a. bestemmelser om principielt ens skoleordning for by og land, udvidet timetal og fagkreds i landsbyskolerne, eksamensmellemskolens inkorporering i folkeskolen og oprettelse af en mellemskoleafdeling med flere praktiske fag sigtende mod erhvervslivet. Som et led i bestræbelserne på at ligestille de to mellemskoleafdelinger skulle der kunne indføres 8-årig undervisningspligt på kommunal basis.

Oppositionen stillede sig meget kritisk til de øgede skoleudgifter, lovforslaget ville påføre landkommunerne, og specielt landbopartiet Venstre opfattede lovforslaget som et forsøg fra statens side på at trykke bybefolkningens skole ned over landbefolkningen. – Det skolepolitiske forligsklima var tungere end Borgbjerg fremstiller det.

6. Anordning af 9. marts 1935.
7. Socialdemokratiet og Det radikale Venstre havde tilsammen flertal i Folketinget med 76 mandater. Venstre og Det konservative Folkeparti havde flertal i Landstinget med 41 mandater.
8. F. J. Borgbjergs skolelovgivning var en trettrinsrak et vedtagelse af love på områder, hvor der allerede i Den store Skolekommission (1919-23) var udarbejdet lovforslag. Lovgivningen suppleredes med væsentlige administrativt gennemførte initiativer og reformer.
9. Undervisningsminister Borgbjerg havde den 8. aug. 1930 nedsat et udvalg, der skulle afgive betænkning vedr. en eventuel *revision af skolebøgerne*, for at disse i overensstemmelse med tidens krav kunne give et undervisningsgrundlag, der var præget af videnskabelig, kulturhistorisk og fredsvenlig ånd. Betænkningen udkom i dec. 1933.
10. I Borgbjergs tidlige ungdom var Grundtvig hans store forbillede.
11. Debatten om religionsundervisningen blev et politisk spørgsmål. Efter at »Det kirkelige Udvalg« i juni 1935 havde givet en kirkelig protestbevægelse medhold, tog Stauning før valget 1935 officielt dette til efterretning. K. E. Bugge har i Årbog for Dansk Skolehistorie 1968 behandlet kampen om religionsundervisningen, der startede med en strid mellem Bentzen og Kaper.
12. En nærmere redegørelse for skolebogsцикलæret af 1914 – baggrund og perspektiv, er givet af Vagn Skovgaard-Petersen i Festskrift til Johan Hvidtfeldt, Kbh. 1978.
13. Følgende sætninger er overstreget: »Han mente i øvrigt ikke, at Tiden var kommet til Hartvig Frischs Udnævnelse«.

14. Her hentydes sikkert til situationen i Tyskland 1918, da de tyske socialdemokraters leder Friedrich Ebert blev rasende over at hans partifælle Philipp Scheidemann den 9. novb. uden hans billigelse udråbte den tyske republik fra rigsdagsbygningens balkon i Berlin.
15. Måske tysk, mut-willigt = drilagtig.
16. Hil dig Caesar, de der skal dø hilser dig.
17. Råd om at gå af.
18. Der Mohr hat seine Arbeit getan! der Mohr kann gehen. Schillercitat. Die Verschwörung des Fiesco 3,4. Gengives oftest: Moren (negeren) har gjort sin pligt, moren kan gå.
19. Folkeligt fransk omkvæd uden nærmere mening.
20. Jaurès, Leon (1859-1914). Socialist og fredsven. Doktor på afhandlingen: »Om de første Grundtræk af tysk Socialisme hos Luther, Kant, Fichte og Hegel«.
21. Her er udeladt nogle aviscitater.
22. Brevet er aftrykt i: H. P. Sørensen: F. J. Borgbjerg, Kbh. 1943, s. 181. Det er skrevet den 4.11.1935 før fratrædelsen om eftermiddagen.
23. Markering i manuskriptet.
24. Borgbjerg holdt en stor skolepolitisk tale ved 1. behandlingen af finansloven den 25. nov. 1935. Den blev hans svanesang som skolemand.
25. Kun pjaltene er beskedne.

Unge uddannelsesvalg i Horsens.

Horsens Handelsskoles dagskoleelever 1936-78

Af FL. LIND HANSEN

Den intense debat omkring de 16-19 åriges uddannelse har fået lektor FL. LIND HANSEN, Horsens Handelsskole, til at foretage en undersøgelse over kønsmæssig, social og geografisk baggrund hos de unge der i »gymnasiealderen« i en 30-årig periode har søgt Horsens Handelsskoles tre kursusformer, handelsmedhjælpereksamen, handelseksamen og højere handelseksamen. Undersøgelsens konklusion har perspektiv for hele den gymnasiale uddannelses problematik.

Fra den danske skolehistorie kendes ingen eksempler på en samlet lovgivning om de 16-19-åriges uddannelse.

I den sidste snes år er debatten om initiativer i den retning blevet stærkt intensiveret. Nøgleordet er ungdomsuddannelse, og i debatten skoleformer og skolefolk imellem er ordet integration blevet et såre værdiladet begreb.

Denne debat frister til at stille to spørgsmål:

1) Hvordan har de 16-19-årige hidtil fordelt sig på de eksisterende uddannelser, dersom de overhovedet frekventerede en uddannelse efter undervisningspligtens udløb?

2) Hvordan var den sociale baggrund hos dem, der gik ind på disse »gymnasiale« uddannelser?

I denne artikel fremlægges resultatet af en undersøgelse af Horsens Handelsskoles elevskare fra 1937 til 1978, ialt 4900 elever, fordelt på tre forskellige kursusformer.

Undersøgelsen er tidsmæssigt, lokalt, aldersmæssigt og fagligt skarpt afgrænset. Heri er der både svaghed og styrke. Svagheden ligger naturligvis i, at ikke alle 16-19-årige i lokalområdet er med. Styrken ligger til gengæld i, at det har været muligt at fremdrage en række tydelige træk i denne elevkategoris sammensætning over en fyrreårig periode i en by af type som Horsens.

Handelsskolen som skolevæsen blev i 1970 udførligt behandlet her i årbogen af Jens Lampe.¹ Derfor skal kun nogle nødvendige forudsætninger for forståelsen af denne undersøgelse opregnes her.

Horsens Handelsskole² blev oprettet i 1869 som den tredje i kongeriget efter Odense og Århus.³ De første to år var den et rent privat kursus, men allerede fra 1871 nød den tilskud fra den lokale handelsforening mod at denne fik indseende med undervisningen.

Fra starten til i dag har der gået handelslærlinge på skolen, og disse har alle været forpligtet af en lærekontrakt, hvori der bl.a. stod, at den teoretiske side af uddannelsen blev givet på handelsskolen.

Min undersøgelse drejer sig imidlertid ikke om disse elever. De har ikke søgt skolen frivilligt – som en »gymnasial« uddannelse. Det betyder ikke, at de ikke også kunne gøres til genstand for en undersøgelse. Den ville i så fald komme til at dreje sig om dem, der valgte mesterlære inden for handels- og kontorområdet.

Den foreliggende undersøgelse har været rettet mod Horsens Handelsskoles frivillige elever d.v.s. elever, der søgte skolen, inden de traf et endeligt erhvervsvalg. Disse elever valgte altså i den »gymnasiale« alder handelsskolen til videregående skolegang i stedet for mesterlære, gymnasium – eller slet ingen uddannelse.

Det drejer sig om tre kursusformer:

1. Handelsmedhjælpereksamen taget på ét år i sammenhæng, inden læreforhold indgås.⁴ Denne skoleform bestod i Horsens fra 1939 til 1965, da undervisningen ophørte med de nye undervisningsplaner af 1964. I alt 1180 elever gennemgik handelsmedhjælpereksamen på denne kursusform.

2. Handelseksamen taget på ét år i sammenhæng inden et læreforhold eller fortsat teoretisk uddannelse. Denne skoleform oprettedes i 1936 med eksamen første gang i 1937, og den bestod til 1978, da den aflystes af EFG. I alt 3182 elever tog handelseksamen.

3. Højere handelseksamen (handelsgymnasiet) taget på to år – først direkte efter realeksamen, men fra 1968 efter handelsmedhjælpereksamen eller handelseksamen. Herved blev forløbet treårigt, uden at de to sidste år behøvede at følge direkte oven på det første. Højere handelseksamen afholdtes første gang i Horsens i 1962, og den findes fremdeles. Den blev indtil 1978 bestået af 538 elever.

Tilsammen giver de tre eksaminer det samlede undersøgelsesmateriale på 4900 elever. For nemheds skyld benævnes de herefter hmx, hx og hhx.

Kildematerialet udgøres af skolens eksamensprotokoller og elevkartoteker, der opbevares i skolens arkiv. Undersøgelsen er foreta-

get med eksamensprotokollerne som første udgangspunkt. Alle protokoller er i behold. Samtlige elever, der er gået til eksamen er medregnet, også de, der ikke har bestået, hvorimod elever, der har fulgt en del af undervisningen, men ikke fuldført, er ladet ude af betragtning. Deres navne findes heller ikke i protokollerne – kun i kartotekerne. Kartotekerne er benyttet til indsamling af de personlige oplysninger, som ikke fremgår af protokollerne. Kartotekerne er stort set intakte. Ganske enkelte huller findes, især fra besættelsestiden 1940-45. Ingen steder har der dog været lakuner af en sådan karakter, at undersøgelsens muligheder har været alvorligt forringede.

Til dette materiale stilledes følgende spørgsmål:

1. I hvilket antal har eleverne i årenes løb søgt skolen?
2. Hvordan fordelte de sig på køn?
3. Hvordan fordelte de sig på by og opland?
4. Hvorfra stammede de i social henseende?

Der kan af protokollernes og kartotekernes oplysninger udledes meget, som er let forklarligt; andet er mere dunkelt, og det må tillige huskes, at et vist spil af tilfældigheder også må indkalkuleres. Man kan ganske eksakt konstatere, at så og så mange elever af den og den kategori har søgt skolen på et givet tidspunkt. Man kan derimod ikke vide, hvilke argumenter, der i hvert enkelt tilfælde har været anvendt, når en ung mand eller pige stod over for at skulle vælge erhverv eller fortsat skolegang.

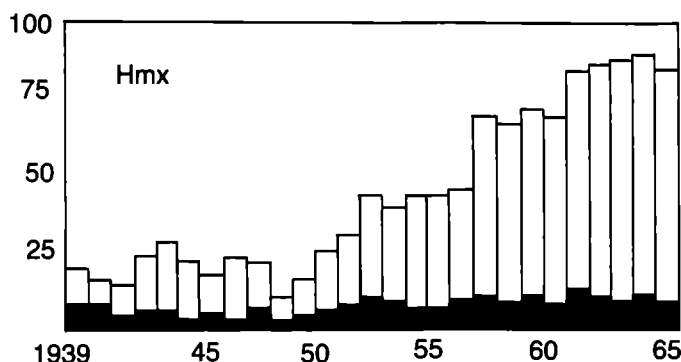
Helt irrationelle motiver som skolevenskaber, der ønskedes bevareret endnu et års tid eller to eller råd fra ældre kammerater og disses hjem er givetvis forekommet, ja, selve det at bruge tiden på handelskolen til at finde ud af en fremtid skal der nok være adskillige eksempler på. Endelig ved man jo heller ikke noget om de tilfælde, hvor en handelsskoleuddannelse har været på tale, men er blevet skrinlagt, lige så lidt som vi kender de bevæggrunde, der førte til dette for handelskolen negative resultat af fremtidsovervejelserne.

Endvidere har disse motiver og overvejelser ikke virket i et statisk samfund. Undersøgelsens tidsrum strækker sig fra trediverne til halvfjerdserne, så at sige fra en depressionstype til en anden, tværs over besættelsestid, efterkrigstid og højkonjunktur. Folkeskolens struktur ændrede sig – ikke mindst efter 1958, da realafdelinger opstod i land-

distrikterne. Erhvervsvejledningen sattes mere og mere i system. Forældreindflydelsen på elevernes erhvervsvalg er blevet – om ikke mindsket – så ændret. Argumenter og argumentation forældre og børn imellem har – også om dette emne – forandret sig siden trediverne. Forældrenes økonomiske forhold er generelt blevet bedre siden da. Uddannelsesstøtten er desuden kommet til. Endelig er landets erhvervsstruktur undergået omfattende ændringer på en lang række områder.

Det hele spiller ind og bevirker, at undersøgelsens genstand er 16-19-årige i et samfund i hastig forvandling. Det giver naturligvis en række usikkerhedsfaktorer, men de er næppe større eller mindre end ved andre uddannelser. Der skal blot mindes om deres eksistens.

*Årgangenes størrelse
Fordelingen på køn. (Drenge sort)*

Tavle I
fig. 1

Tavle I viser årgangenes talmæssige størrelse samt fordelingen på drenge og piger.

Rækkefølgen er ved denne og de efterfølgende to tavler hmx, hx og hxx, og årgangene er anbragt under hinanden, for at gøre en sammenligning mellem de tre skoleformer lettere.

Oversigten over hmx (fig. 1) viser en nedgang i både 1940 og 1941 i forhold til 1939. Det drejer sig kun om få elever, men afspejler sikkert krigsudbruddet og besættelsen.

1942 og 1943 stiger tilgangen. Besættelsen er blevet en kendsgerning. Tiden er relativt rolig, og man må erindre, at årgang 1943 er indmeldt i 1942, hvor modsætningsforholdet til besættelsesmagten

endnu var ringe. Hertil kommer, at den nye skoleform gennem avisomtale⁵ og samtale forældre imellem var ved at blive kendt som et tilbud til de unge, der forlod folkeskolen.

Sammen med den skærpelse af forholdene, der indtræffer fra 1943, sker der et fald i tilgangen, således at 1944 og 1945 atter er små klasser. Nogen sammenhæng skal der nok være, selv om det må understreges, at tallene er små. Stigningen i 1946 og 1947 tyder imidlertid på, at de storpolitiske forhold øver indflydelse også på den lilleverden, der her er tale om.

Man kunne måske spørge, om det ikke er mærkeligt, at en by af størrelsen som Horsens, som tilmed har et godt opland, alligevel ikke kan præstere mere end ca. en snes unge mennesker på omkring 16 år, der føler sig fristet af en ret let eksamen som hmx.

Her spiller mange faktorer ind. Det er nævnt, at uddannelsen var uden tradition på egnen. Elevtilgangen til handels- og kontorfacene steg år for år, men eleverne gik den klassiske vej fra skole til læreplads og søgte altså handelsskolen i læretiden. Besættelsen lagde en dæmper på mange udfoldelser.⁶ Dertil kommer spørgsmålet om den sociale rekruttering til handelsskolens uddannelsesformer, som vi senere skal se nærmere på. Her skal blot nævnes, at det at holde et barn et år i skole ud over de lovpligtige var et økonomisk offer for talrige familier. Tredivernes og fyrrernes forhold var jo af en art, så dette offer for mange hjem simpelt hen var uoverkommeligt. Kom et ungt menneske derimod i lære direkte fra skolen, var det principalt, der skulle betale skolegangen, og den unge fik ovenikøbet en beskedent løn.

Fra endnu en vinkel kan der kastes lys over den ret svage tilgang i de første år. Man får samtidig en forklaring på det absolutte lavpunkt i 1948-49, og den kraftige stigning, der derefter satte ind og fortsatte indtil hmx 1965 for sidste gang afholdtes på den etårige dagskole. Det blev nævnt før, at gennemsnitsalderen for hmx-elever var ca. 16 år. Eleverne fra 1939-48 er altså født i årene 1923-32. I netop denne år-række har vi det stærke fald i fødselspromillen, der når sit lavpunkt i 1933.

Som det ses, stiger fødselspromillen atter svagt fra 1936 for at nå sit kendte højdepunkt i 1940-erne – de store årgange. Denne udvikling kan direkte aflæses på fig. 1. Der er en jævn stigning fra 1949. 1952 oprettes der en parallelklasse. 1957 (årgang 1941) indføres endnu en

Fødselspromillen 1921–1960:

1921: 24,0	1931: 18,0	1941: 18,5	1951: 17,8
1922: 22,2	1932: 18,0	1942: 20,4	1952: 17,8
1923: 22,3	1933: 17,3	1943: 21,4	1953: 17,9
1924: 21,8	1934: 17,8	1944: 22,7	1954: 17,3
1925: 21,0	1935: 17,7	1945: 23,5	1955: 17,3
1926: 20,5	1936: 17,8	1946: 23,4	1956: 17,2
1927: 19,6	1937: 18,0	1947: 22,1	1957: 16,8
1928: 19,6	1938: 18,1	1948: 20,3	1958: 16,5
1929: 18,6	1939: 17,8	1949: 18,9	1959: 16,3
1930: 18,7	1940: 18,3	1950: 18,7	1960: 16,6

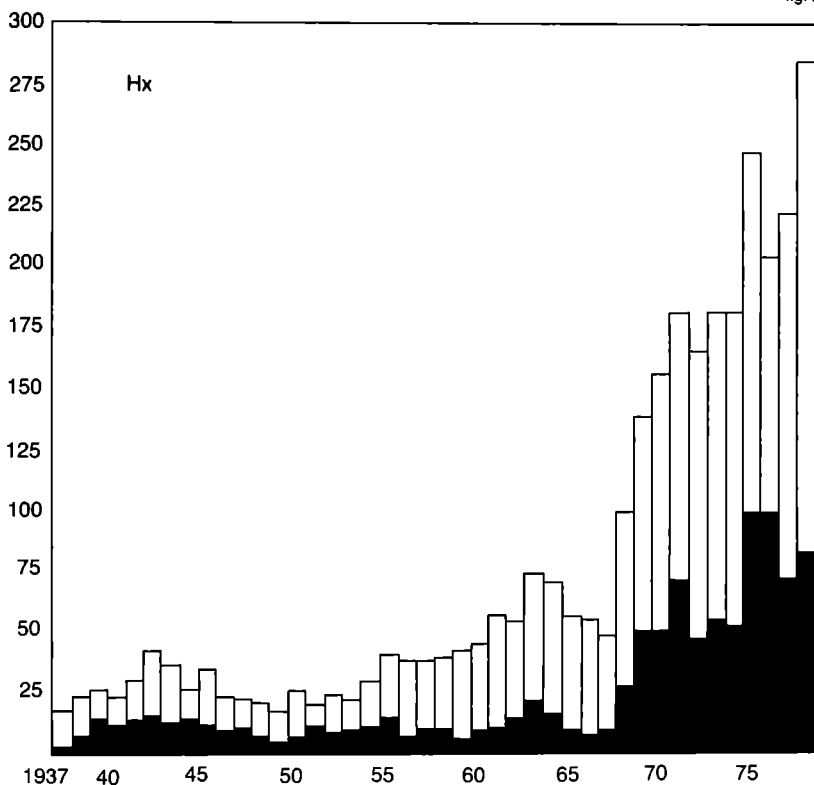
Gennemsnit:

1921–30: 20,8 1931–40: 17,9 1941–50: 21,0 1951–60: 17,1
(Statistisk årbog 1955 og 1967).

klasse, og der holdes eksamen både i april og oktober. Fra 1961 (årgang 1945) er der parallelklasser både om foråret. For de sidste års stigning kan den øgede interesse for skolegang ud over 7. klasse, jvf. skoleloven af 1958,⁷ tages med i betragtning, og ikke mindst er 1958 året, hvor konjunkturerne vender. Valutaunderskuddet forsvinder. Arbejdsløsheden bliver et mindre, sæsonbetonet eller lokalt betonet problem. Folk får råd til at holde deres børn længere i skole. Det bliver måske ligefrem en prestigesag at give sine børn en længere skolegang! Der er således tale om både en stigning som følge af de store årgange og om en ekspansion.

Hvorfor hmx da forsvinder, medens dens stjerne står i zenit er en anden historie, der ikke har lokale årsager. Hmx på etårsskole blev et offer for de ændringer, hele handelsundervisningen underkastedes i 1960-ernes midte. Et af de forhold, der spillede ind, var ønsket om, at lette hjemmene for den økonomiske byrde ved undervisningen. Alle redt i 1962 var skolepengene til hx og hhx faldet bort.

Går man tilbage til fig. 1 og ser på fordelingen mellem drenge og piger, springer det straks i øjnene, at drengenes antal er forsvindende i forhold til pigernes, og at dette forhold med årene bliver mere grelt. Det højeste, en årgang har kunnet mønstre er 16 drenge, og da det i 1961 skete, var der 83 på årgangen. Kun i de første tre år var antallet nogenlunde lige stort. Af de i alt 1180 elever, der har gennemgået skolen til hmx var 198 (16,8%) drenge og 982 (83,2%) piger.

Vi vil nu betragte hx (tavle I, fig. 2). Denne eksamen var betydeligt mere krævende end hmx, og eleverne havde ofte realeksamen eller anden ballast i forvejen. De var derfor ofte mindst et år ældre end eleverne til hmx. Handelseksamen blev indført på Horsens Handelsskole i 1936. Det første hold dimitteredes i 1937. Sidste årgang blev færdig i sommeren 1978, hvorefter EFG afløste hx.

Tilgangen steg straks i de første tre år indtil 1940. I 1940 indtræder en tilbagegang, og det er interessant at se, hvordan udsvingene temmelig nøje følger de udsving, der blev beskrevet for hmx's vedkommende. Hvor der før blev gjort opmærksom på det spinkle talmateriales svaghed, er der nu grund til at stå fastere på tallenes troværdighed. Udsvingene er forskudt en smule på grund af den højere alder hos hx-eleverne. Genspejlingen af 30-ernes lavpunkt viser sig et år se-

ner (1949 mod 1948 for hmx). 1955-64 gengiver til punkt og prikke de store årgange 1939-48 med 1963-64 som de to talrigeste år (jvf. fødselspromillerne 1945-46).

Det lille fald på den sidste årgang til hmx genkendes på hx, og faldet fortsætter her til 1967. Så indtræder der en vending. I 1966 blev hx liniedelt i en almenlinie, sproglinie, regnskabslinie og butiklinie. Ved den første eksamen efter nyordningen førtes der i Horsens kun klasser op på almenlinien. Andre linier var ikke startet.

1968 slog nyordningen imidlertid igennem med brask og bram, og fra da af steg elevtallet år for år gennem halvfjerdserne med et bemærkelsesværdigt spring opad i 1975. Det var elever indmeldt i 1974 – det år, hvor arbejdsløsheden begyndte at stige mærkbart. De to følgende årgange veg lidt, dog kun for at afløses af den sidste årgang hx, der blev den største nogensinde med sine 282 dimittender.

Krisen blev antydet. Den er bare ikke forklaring nok på en stigning, der jo begyndte allerede i 1968. Der spiller flere forhold ind. De kan ikke måles eksakt, så den vægt, hvormed de tænkes at indgå i det samlede billede, må hvile på formodninger. Generelt blev hx en populær uddannelsesvej over hele landet – bortset fra København. Populariteten gjaldt både elev/forældre-siden og principalsiden. Forældrene så gerne deres børn gå længere tid i skole, og en del af de elever, der indtil 1965 havde søgt hmx, kom nu ind på hx, blot efter en længere forudgående skolegang. Realafdelingerne i folkeskolen svulmede jo i samme periode. Dertil kom at omlægningen af lærlingeskolens undervisning i de samme år bevirkede, at flere principaler foretrak at tage folk med bestået hx i lære frem for at skulle sende lærlingene i skole på de ofte skiftende tidspunkter, som lærlingeskolens nyordning – og lokalemangel – førte med sig.⁸

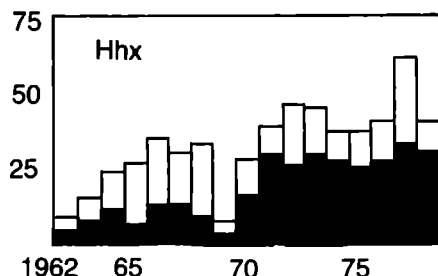
Udviklingen i det moderne industrisamfund i retning fra manuelle fag over til servicefag har også spillet en betydelig rolle. Denne udvikling måtte nødvendigvis give handelsskolen flere elever – også fra kredse uden for skolens potentielle klientel – noget vi vender tilbage til.

I 60-erne og 70-erne gik gymnasieskolens elevtal også frem både lokalt og på landsplan, så der er ikke tale om fremgang på en anden skoleforms bekostning.

Elevernes fordeling på køn var for hx's vedkommende af samme karakter som ved hmx. Pigerne var i klart flertal. Af de i alt 3182 ele-

ver var 1072 (33,7%) drenge og 2110 (66,3%) piger. Pigerne's majoritet var dog ikke helt så udtalt som til hmx.

fig. 3

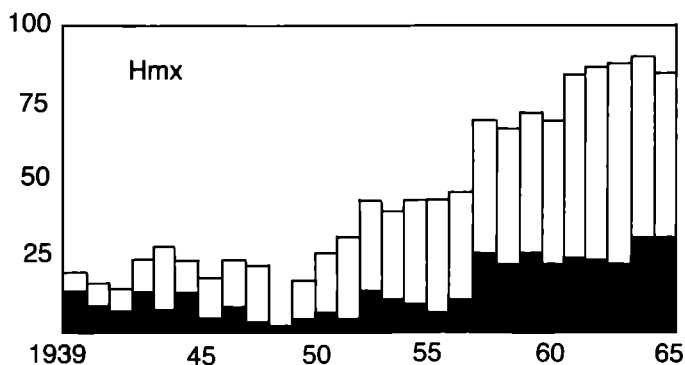
Højere handelseksamen blev første gang afholdt på Horsens Handelskole i 1962. Derfor er hhx i modsætning til hmx og hx et nyere træk i byens skolebillede. Den første klasse (tavle I, fig. 3) var da også kun lille – på 11 elever. Den næste blev på 15 og den tredje på 23, hvorefter der i en årrække var dobbeltklasser bortset fra 1969 og 70, hvor en ændring i adgangsbetingelserne bevirkede et kortvarigt dyk i elevantallet. Forudsætningen for optagelse var nu bestået hmx eller hx – mod før blot realeksamen. Fra 1971 steg tilslutningen i takt med stigningen i antallet af hx-elever – der jo nu var det normale rekrutteringsgrundlag for hhx. En sammenligning mellem fig. 2 og fig. 3 belyser dette umiddelbart. Bedst ses det ved at betragte årgang 1975 til hx. Den var bemærkelsesværdig stor. Det afspejler sig to år senere på hhx, hvor 1977 er usædvanlig stor. Den er nemlig for størstedelen udgået af årgang 1975 på hx.

Fordelingen mellem drenge og piger afviger noget fra den, der var fælles for hmx og hx. Her er der – bortset fra nogle få årgange – drengeflertal eller paritet mellem kønnene. Det kan altså blot og bart konstateres, at de fleste af de mange piger, som tog hx, foretrak at gå i lære umiddelbart efter denne eksamen. Om der tør lægges økonomiske motiver bag dette hos pigerne – eller hos deres forældre – er en anden sag. Materialet giver intet grundlag for påstande af den art. Derimod kan den stigende tilslutning for begge køn til hhx uden videre kædes sammen med den status, som hhx i 1969 opnåede som adgangsgivende til højere uddannelser på lige fod med studentereksamen og højere forberedelseksamen. Den primære aftagende læreanstalt for hhx-dimittender er naturligt nok handelshøjskolen – de økonomi-

ske studier for drenge og sprogstudierne for piger. Her er kønsfordelingen så klar, at de få, der har gjort det modsatte, har været absolutte undtagelser.

Den næste tavle viser elevernes geografiske oprindelse. Der skelnes mellem Horsens og oplandet. Under begrebet opland er bymæssige kommuner og landdistrikter taget under ét. Også elever fra andre købstæder er regnet med under oplandet. Det drejer sig iøvrigt kun om ganske få. En nærmere geografisk opdeling af oplandet er ikke foretaget, men i al almindelighed kan det siges, at oplandseleverne er kommet fra hele det område, der ligger inden for en radius af 25-30 km fra byen. Kun for hhx har radius været større, ligesom det også er her de fleste af de førnævnte få tilrejsende forekommer.

*Fordelingen på land og by
(by sort)*

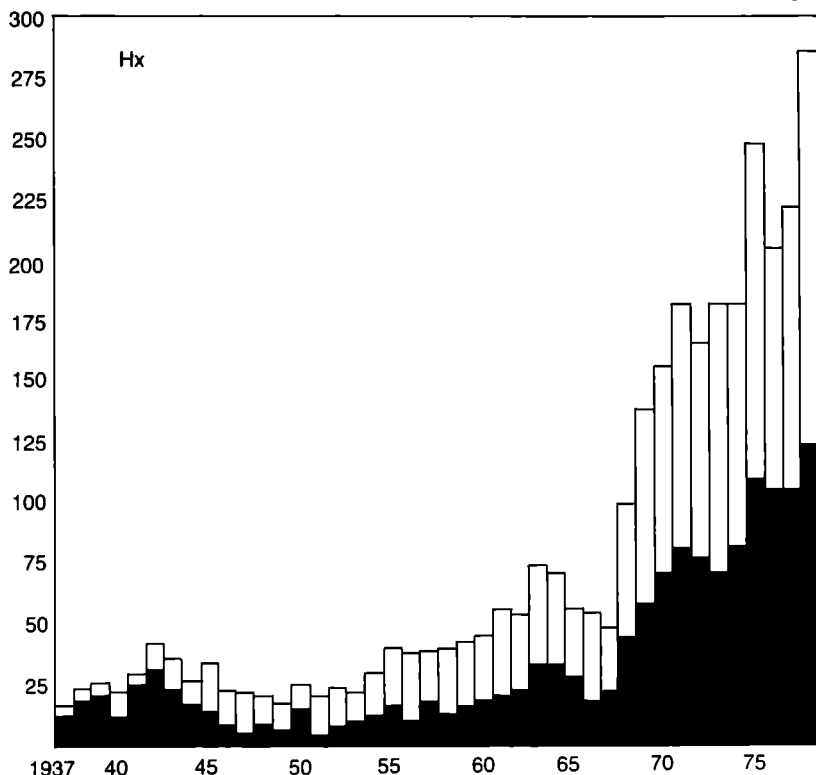
Tavle II
fig. 1

Hmx (tavle II, fig. 1) hentede to trediedele af sit samlede klientel fra oplandet: 752 (63,7%) mod 428 (36,3%) fra byen. Det bemærkes, at denne fordeling gælder det samlede antal, for der var indtil 1945 flest byboer, der havde gennemgået hmx. Dette er ikke mærkeligt. En ny uddannelse i en by vil naturligt nok være tilbøjelig til at blive søgt af de nærmest boende. Desuden kom krigens transportvanskeligheder til at genere landboerne mere end byboerne. Begge forhold er endnu tydeligere for hx's vedkommende.

Fra 1945 vender billedet totalt. Det er eleverne fra oplandet, der dominerer de sidste 20 hmx-årgange. Der skete dog en stigning i tilgangen af byelever i 1957. Det var som allerede nævnt det år, der blev

oprettet en parallelklasse med eksamen i april. Antallet af byelever var som oftest lidt større i disse klasser end i oktoberklasserne, men også aprilklasserne oplevede strømmen fra landet. Den ekstra aprilklasse, der oprettedes 1960-61, bevirkede, som det tydeligt kan aflæses af fig. 1, at oplandselevernes flertal blev styrket.

fig. 2

Handelseksamen (fig. 2) var ligesom hmx i starten en eksamen for byelever. Også her vender billedet i 1945, sådan, at der fra det år, til hx ophørte i 1978, har været et beskedent flertal af oplandselever på de fleste årgange. Fordelingen blev dog langt mere ligelig med årene. Det samlede resultat viser, at af 3182 kom 1513 (47,5%) fra byen, og 1669 (52,5%) fra oplandet.

Højere handelseksamen (fig. 3) havde tendens som de to øvrige eksaminer i starten, men slutfordelingen er så ligelig som næsten tænkes kan: af 538 kom 270 (50,2%) fra byen og 268 (49,8%) fra oplandet.

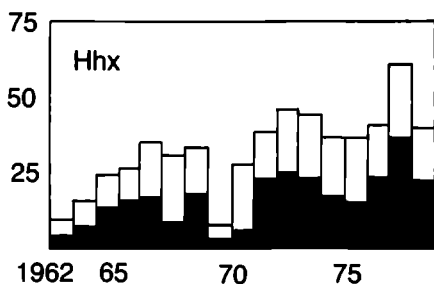

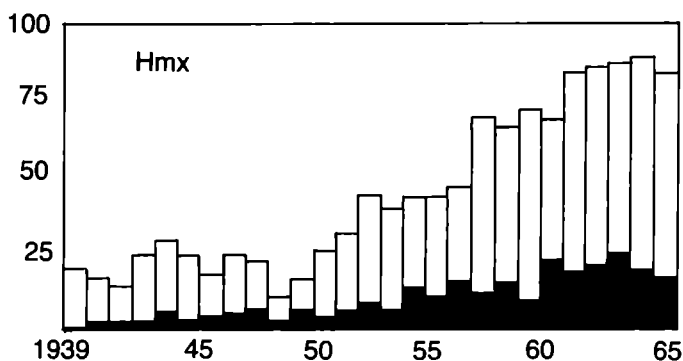
fig. 3

Samlet må det fastslås, at den laveste eksamen var den, der øvede størst tiltrækning på oplandets unge mennesker – et forhold, der skal yderligere belyses. Til hmx konstaterede vi en overvægt på 3 til en af elever fra oplandet. Til hx var der en svag overvægt af elever fra oplandet, medens de to grupper stod lige, da det gjaldt hhx. Det forhold, at et så stort antal elever fra oplandet søgte uddannelse ved en skole, hvis undervisning sigtede mod typiske byerhverv, fører naturligt til spørgsmålet: hvilken rolle har handelsskolen spillet i formidlingen af vandringer fra land til by? Det er jo frem for alt landbruget, der har afgivet folk til andre erhverv. Under arbejdet med materialet viste det sig, at af den store gruppe elever fra oplandet udgjorde eleverne fra hjem, der levede af landbrug en så stor og så konstant størrelse gennem alle årene, at det var værd at se specielt på skolens rekruttering af børn fra dette erhverv.

Resultatet fremgår af tavle III. Der skelnes her ikke mellem brugsstørrelser – hvilket ville have medført et meget stort undersøgelsesarbejde, hvis resultat næppe ville have stået i forhold til anstrengelserne. Det må i vort tilfælde være tilstrækkeligt at vide, at de pågældende unge mennesker kom fra hjem, hvis økonomiske basis var landbrug. Til gengæld er det undersøgt, hvordan disse elever fordeler sig på drenge og piger, hvad der er nok så lærerigt.

Tallene er meget massive. Over en fjerdedel (26,7%) af eleverne til hmx kom fra landbruget. Ikke mindst den sidste halve snes årgange bidrog til dette resultat. Også fordelingen på drenge og piger taler et meget klart sprog: 33 drenge (10,4%) og 283 piger (89,6%), d.v.s. 9 ud af 10 er piger. Det sidste kan måske overraske. I hvert fald må man konstatere, at det ikke er den overskydende arbejdskraft af unge mænd, der er gået til handelsskolen, men så meget desto kraftigere er de unge piger strømmet fra landbruget til handels- og kontorfaculteterne.

*Børn fra landbruget (sort) i forhold
til det samlede antal elever*

Tavle III
fig. 1

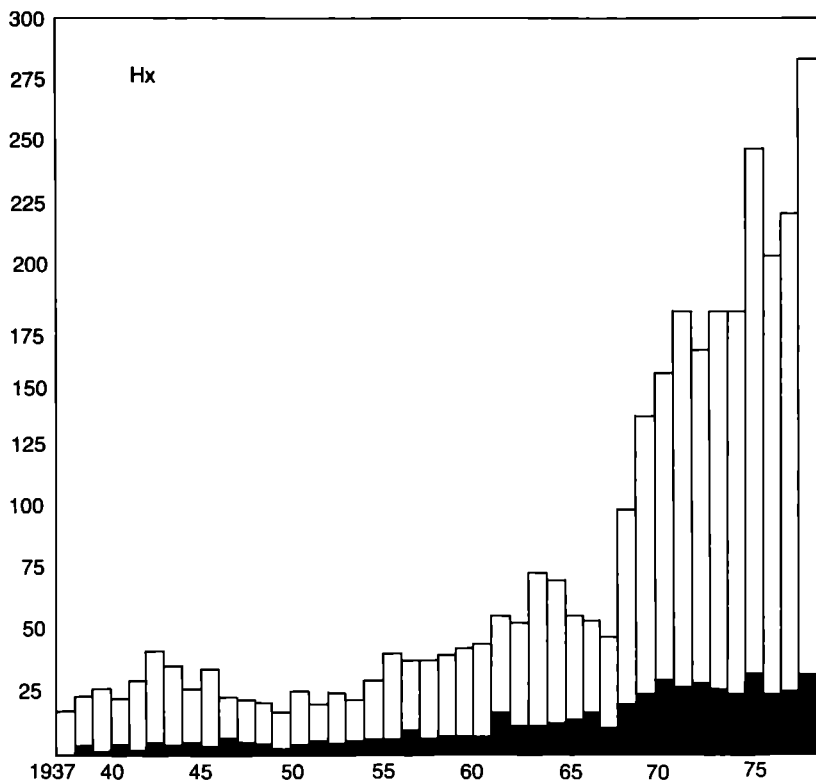
At efterspore hvor de unge mænd da er gået hen, ligger uden for denne undersøgelses rammer, men der skal dog peges på, at for en ung mand, der ikke ser en fremtid i landbruget, vil handelsvejen nok ikke være den første subsidiære mulighed, der falder ham ind. Hvis hans baggrund er 7 års skolegang, er håndværk og industri utvivlsomt langt nærmere hans »naturbestemte« felt.

Om de unge piger kan det til gengæld siges, at de via handelsskolen er blevet sluset ind i byerhverv. Her er tallene så tydelige, at man billedligt tør sige, at malkestolen er byttet med kontorstolen og køkkenbordet med disken.

Man må i den forbindelse erindre sig, at denne skoleform lukkede i 1965. Selv de sidste årgange var for gamle til at have gået i realafdeling ude i deres hjemkommune. Endvidere nåede ensartetheden i klæde- dragt (cowboytøj etc.) aldrig at præge eleverne på hmx. Ældre lærere med erfaring fra denne skoleform kan berette om klasser fra fyrerne og halvtredserne, der på et år urbaniseredes i en sådan grad, at det ved årets slutning var svært at forestille sig de samme elever et år tidligere. Umiddelbart lyder den slags ikke rart. Hjernevask! Spørgsmålet er blot, om ikke omstillingen alligevel er sket relativt blidt – trods sit præg af ubønhørlighed – på en skole med et erhvervsmæssigt sigte. Eleverne var dog stadig i de fleste tilfælde bosat hjemme og rykkedes ikke på én gang op med rode. De var i flok med ligesindede. Far og mor så sikkert med undren på mange nye træk i deres store barns

adfærd, men måtte trods de rivninger, der givetvis er opstået, føle sig trygtere over for en skoles påvirkning i en overgangsperiode end ved blot at lade den unge springe direkte ind i bymilieuet.

fig. 2

Handelseksamen (tavle III, fig. 2) viser samme tendens som hmx. 622 (19,6%) af 3182 elever kom fra landbohjem. 194 (31,2%) var drenge og 428 (68,8%) var piger. Det vil sige hver femte elev stammede fra landbrug, og 2 ud af 3 var piger. Her er det interessant at se stigningen af hx-elever fra landet fra 1961. Netop da begyndte de første elever efter 1958-loven at komme fra de nye realafdelinger på landet, og realeksamen var jo den almindeligste forudsætning for at komme ind på hx-kursus.

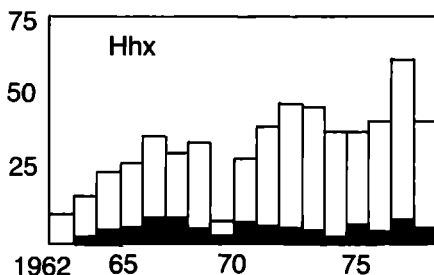
At fordelingen mellem drenge og piger ikke er så skæv som ved hmx har sin naturlige forklaring deri, at for de drenge fra landbohjem,

der havde taget realeksamen, var det en langt naturligere sag at komme på handelsskole, end for deres kammerater, der havde forladt folkeskolen som 14-årige.

At pigerne i de år, hvor hmx og hx bestod side om side stod relativt en smule svagere ved hx end ved hmx lå antagelig i, at det navnlig for den første halvdel af årgangene var en sjældnere foreteelse, at piger fra landet tog realeksamen. Det kan atter skyldes de før omtalte ringere muligheder for videre skoleuddannelse i landdistrikterne og så en økonomisk vurdering af, om det kunne betale sig at lade en pige gå 10 år i skole. I 30-erne og 40-erne var det nok snarere den bogligt anlagte dreng fra landet, der fik chancen for at følge sin lyst end hans søster. Skulle broder og søster så bagefter på handelsskole var hmx pigens mulighed og hx drengens.

Fra 1965, hvor hx blev eneste kursusmulighed på handelsskolen, viste det sig, at landbruget bevarede sin position som leverandør af en femtedel af samtlige elever med højdepunktet 26,8% i 1969-70 og lavpunktet 15,2% i 1975-76 og konstant en trediedel drenge og to trediedele piger. Det er bemærkelsesværdigt i en periode, hvor afvandringen fra landbruget stort set skulle være ebbet ud. De to mest plausible forklaringer er den urbanisering af livsmønstret, der fulgte i hælene på landbrugets mekanisering og den store tilgang, realafdelingerne fik efter 1958. Landmandsfamiliens »uddannelsesvaner« ændredes, jo mere forskellen på »byliv« og »landliv« udviskedes i 60-ernes industrisamfund.

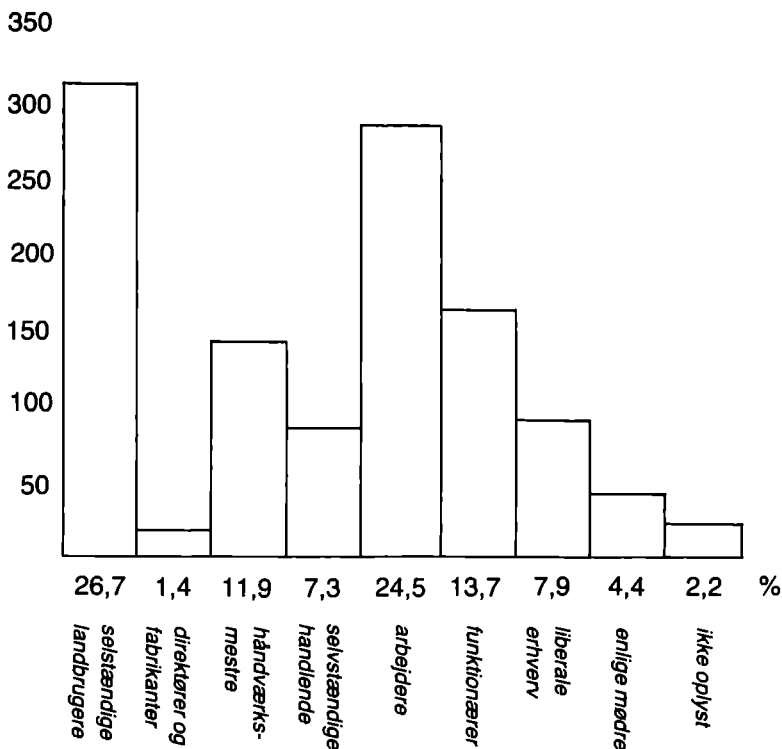
fig. 3

Til højere handelseksamen afviger billedet ikke meget fra hx, hvad antal af elever fra landbruget angår. Af 538 kom præcis 100 (18,6%) herfra, men kønsfordelingen er 51 drenge og 49 piger, hvad der jo giver de samme tal i procent. Altså foretrak de fleste af pigerne, at gå

ud efter hx, således at ligevægten mellem kønnene kommer til at svare pænt til den samlede kønsfordeling på hxx: lidt flere drenge (56,9%) end piger (43,1%).

Table IV – hmx

Den sidste af undersøgelserne drejer sig om elevernes sociale op-
 rindelse. Vi har på en måde foregrebet begivenhedernes gang ved at
 se specielt på de elever, der stammede fra landbruget, men det havde
 jo sine særlige årsager. Vi ville efterspore, hvorledes en bestemt æn-
 dring i samfundsstrukturen, vandringer fra land til by, afspejledes på
 handelsskolens kartotekskort. Her er emnet den samlede sociale dif-
 ferentiering. Som spørgsmål formuleret således: hvilke samfundslag
 har i de sidste 40 år sendt deres unge til handelsskolens tre dagskoler.

Tavlerne IV, V og VI viser med hvilken styrke de forskellige erhvervsgrupper er repræsenteret.

Om grupperne må forudskikkes nogle bemærkninger. Optællingen har kunnet foretages efter flere modeller og teorier (klassestratifikation, prestigestratifikation etc.), opsplittet i flere eller færre kategorier, der på forskellig vis afspejlede differentieringen i samfundet. Hvad der skønnedes vigtigt for denne undersøgelse var i hvert fald i første omgang at få at vide, om eleverne kom fra hjem med selvstændige erhverv eller ikke – fremfor at se, hvilket selvstændigt erhverv det var – bortset fra landbrug. Derfor vil man kunne finde gruppen håndværksmestre – men ikke hvilket håndværk, der er tale om. Man vil finde selvstændige handlende, men ikke kolonial, manufaktur o.s.v.

Under gruppen arbejdere er der ikke sondret mellem faglærte, ufaglærte og landarbejdere. De enkelte funktionærgrupper er heller ikke skilt ud fra hinanden. Til gengæld er gruppen direktører og fabrikanter skilt ud for sig, selv om en del af de her rubricerede kunne siges at høre hjemme under håndværksmestre eller selvstændige handlende samt, specielt for visse direktører, under funktionærgruppen. Alligevel er gruppen gjort selvstændig ud fra den betragtning, at det kan have betydning at vide, i hvilket omfang netop erhvervslivets topfolk sender deres børn til uddannelse på handelsskolen. Det samme gælder de liberale erhverv. Mange af disse repræsenterer jo en eller anden form for kontorhold (advokatkontorer, arkitektkontorer m.v.).

Gruppen enlige mødre var ikke oprindelig tænkt som en selvstændig gruppe, så sandt som den jo heller ikke repræsenterer et erhverv. Da betegnelsen imidlertid dukkede op gang på gang som enke, ugift, husmor, fraskilt o.lign. skønnedes det at være interessant at se, hvor mange enligt stillede kvinder der sendte deres børn til videreuddannelse på en handelsskole. Gruppen er altså med af både sociale og – kunne man sige – af psykologiske grunde. I de tilfælde, hvor den enlige mor i kartoteket direkte er opført under erhverv, er hun naturligvis rubriceret her. I nogle ganske enkelte tilfælde er en enlig mor uden selv at have angivet erhverv blevet anbragt under et sådant. Det har da drejet sig om enker, der fører et selvstændigt foretagende videre. Gruppen uoplyst består dels af de tilfælde, hvor forældre intet erhverv har angivet, dels nogle ældre elever, som har været myndige og derfor ikke har været forpligtet til at angive forsørgersens erhverv.

Det er klart, at differentieringen kunne have været mere specificeret. Desuden savnes en sammenligning med det omliggende samfunds sammensætning og endelig har samfundets sammensætning ændret sig betydeligt i de 40 år. Alligevel vil undersøgelsen – selv om den er be- hæftet med disse mangler – kunne oplyse adskilligt.

Fordelingen ved hmx (tavle IV) viser landbruget og arbejderne som de to dominerende grupper. Tilsammen er over 50% af eleverne kommet fra hjem i disse to grupper. Især fra 1957, da klassetallet for- øgedes, og der blev eksamen to gange om året, steg antallet af arbej- derbørn. Forklaringen ligger dels i det større behov for arbejdskraft i servicefagene – eleverne havde ofte fået læreplads inden skoleåret var udløbet – og dels i, at det er blevet økonomisk mere overkomme- ligt for arbejderhjem at holde børnene længere i skole på grund af bedre beskæftigelse og stigende indkomst.

Det øgede antal elever, der tog et år eller to ekstra med i folkesko- lens 8. og 9. klasse, kan måske også tænkes at have kaldt en del elever frem til handelsskolen fra arbejderhjem, hvor det af tradition havde været almindeligere, at børnene var blevet håndværkere eller indu- striarbejdere, eller for pigernes vedkommende husassistenter og bu- tiksmedhjælp uden uddannelse.

At funktionærernes børn i ret stort tal (13,7%) søger uddannelse på handelsskolen, kan ikke undre. Selv om funktionærerne repræsen- terer allehånde uddannelser, vil kontorfaget ligge nær som en valgmul- ighed for deres børn. Noget lignende kan siges om de liberale er- hverv. Ejheller undrer det, at tilsammen næsten 20% kommer fra håndværkermestrenes og de selvstændige handlendes kreds.

Og så de enlige mødre! Mon ikke det tit vil være en tilskyndelse af både social og psykologisk karakter, der får enlige mødre – for den sags skyld også enlige fædre – til at spænde den økonomiske bue ekstra hårdt for at give et barn en uddannelse, der sikrer dets eksistens og helst inden for en overskuelig tid? Vi må stadig holde os for øje, at vi befinder os i 40-erne og 50-erne og på hmx kun lige når frem til »de glade tressere«. Hvis der er noget om disse ræsonnementer, ligger handelsskolens korte teoretiske uddannelse ligefor.

Til hx er billedet anderledes (tavle V). Arbejderne er den største gruppe tæt fulgt af funktionærerne og med landbruget på tredjeplad- sen. Direktør-fabrikantgruppen er større end ved hmx. Forskellen på håndværkermestre og selvstændige handlende er mindre og endelig

800

Tavle V – hx

700

600

500

400

300

200

100

19,5

selvstændige
landbrugere

3,9

direktører og
fabrikanter

8,5

håndværks-
mestre

8,1

selvstændige
handlende

23,3

arbejdere

22,1

funktionærer

6,9

liberale
erhverv

4,5

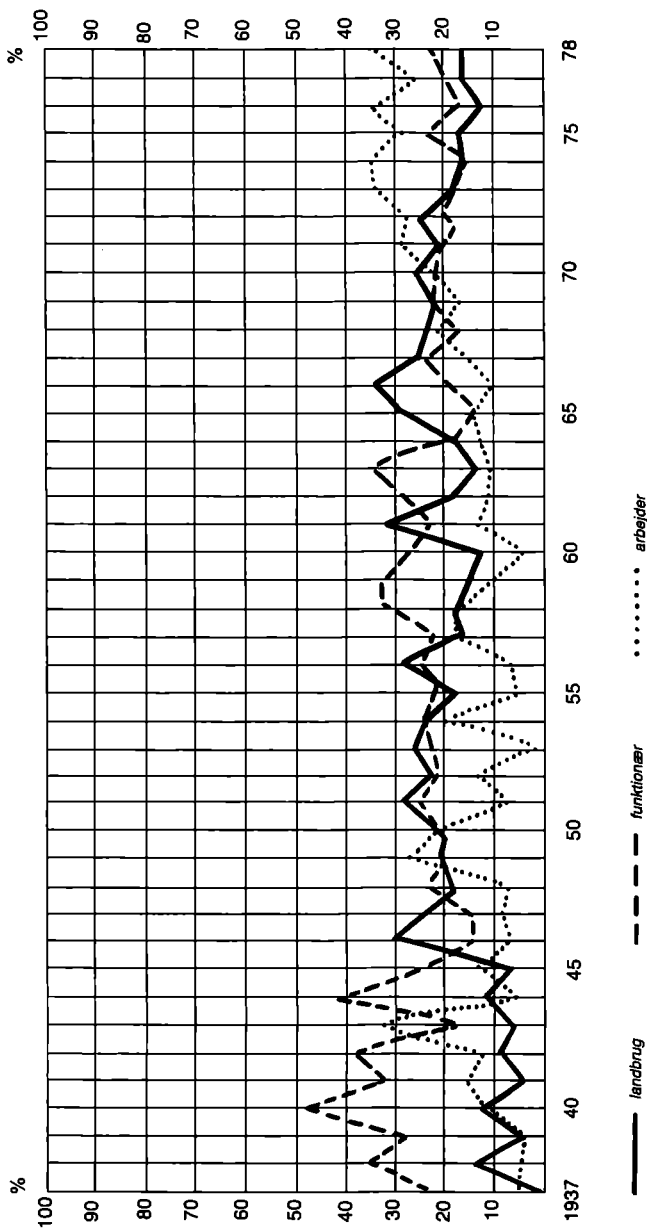
enlige
mødre

3,2

ikke
oplyst

%

Tavle VII

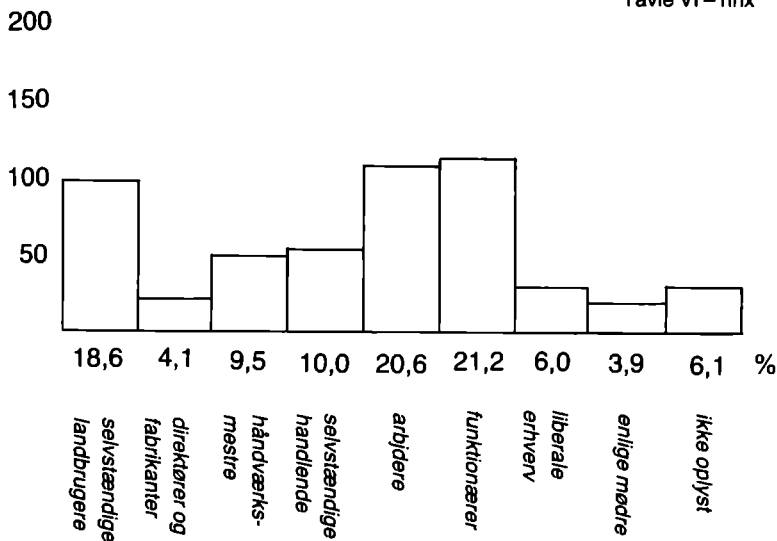

er der kun ringe forskel på grupperne liberale erhverv og enlige.

Hx bestod som tidligere omtalt 13 år længere end hmx – helt til 1978 – og med stærkt stigende søgning. Derfor hidsættes et sæt kurver (tavle VII) som anskueliggør de tre største gruppers indbyrdes størrelse gennem årene. Her bekræftes tydeligt, hvad der tidligere er påvist om landbruget, nemlig at børn fra dette erhverv siden 1945 udgør ca. 20% af eleverne. Arbejderbørnene finder først et stabilt leje over de 10%, efter at »de gode tider« sætter ind for i halvfjerdserne at nå op på omkring 30%.

Funktionærbørnenes procentvise andel er efter 1945 stabil – omkring de 20% i hele perioden. Gruppen er steget som befolkningsandel – hvorfor er deres børn så ikke kommet i større tal? Uden at have belæg for det, tør man formode, at en stor del af børnene fra denne gruppe siden velstandsstigningen sidst i halvtredserne er gået til gymnasiet, hvis elevtal jo begyndte at stige samtidig. Bemærk den høje procentvise andel just i 1958-63 og faldet herefter. Omvendt har handelskolen profiteret elevmæssigt af velstandsstigningen blandt arbejderne – og disses befolkningsandel steg også – men her var handelsskolen en

Tavle VI – hhx

nærmere valgmulighed end gymnasiet. Endelig beholder – formentlig af samme grund – landbruget sin femtedel trods vigende befolkningsandel.

Hvis dette kan kaldes en overfortolkning af talmaterialet, når tilsvarende tal fra gymnasiet og håndværksuddannelserne ikke foreligger, kan der i al fald hentes nogen bekræftelse ved at betragte tavlen for hxx (tavle VI).

Her bekræftes tendensen både i absolutte tal og procent – kun at funktionærbørnene ligger en halv procent over arbejderbørnene.

For grupperne direktører/fabrikanter, håndværksmestre, selvstændige handlende og liberale erhverv gælder i fællesskab, at deres procentvise andel gennem årene er vigende – stærkest for de selvstændige handlende. Siden 1965 lå de alle under deres gennemsnitlige procenttal for hele perioden. Faldet var størst for gruppen selvstændige handlende.

Forklaringen må være den samme som for funktionærerne: deres børn er snarere gået i gymnasiet – og som en særlig forklaring for de selvstændige handlende: deres befolkningsandel er gået tilbage i den sidste snes år. Nøglen er blevet drejet om i mange mindre detailvirksomheder.

De mange tal og grafer skulle give rimelige svar på de spørgsmål, der blev stillet i indledningen. Derfor kan Horsens Handelsskoles elevskare betragtes som kortlagt inden for den ramme, som spørgsmålene i indledningen angav.

Hvor typiske er resultaterne så?

Det kan kun en lang række lignende undersøgelser give svar på. Med forsigtighed tør man dog nok formode, at tallene giver et fingerpeg om, hvad der skete i denne specielle del af undervisningssektoren i en middelstor dansk by med en beliggenhed og erhvervsstruktur som Horsens.

NOTER

1. De vigtigste love og bekendtgørelser vedrørende den frivillige handelsskoleundervisning:

Bekendtgørelse af 9/7 1912

Lov af 23/6 1920

Lov af 7/5 1937

Bekendtgørelse af 23/12 1937

Lov af 2/10 1956

Lov af 4/6 1964

Lov af 26/5 1965

2. Carl Th. Jørgensen: En handelsskole bliver til, Horsens, 1944.
Fl. Lind Hansen: Horsens Handelsskole 1869-1969, Horsens, 1969.
3. Hidtil har Aarhus Handelsstandsforenings Handelsskole været betragtet som den ældste, fejret med både jubilæumsskrift og frimærke i 1965. Som påvist af Helge Sindal i Handelsskole i Odense, Odense, 1977, kom Odense dog først, nemlig i 1863. På grund af et ophør i perioden 22/12 1875-3/1 1877 blev Odense-initiativet imidlertid glemt. Syd for Kongeåen fik Aabenraa sin Gewerbeschule i 1868.
4. Sidst formuleret i Lov om lærlingeforhold af 2/10 1956 § 17, stk. 1.
5. Handelsskolen har altid haft en »god presse« i Horsens. Ikke mindst blev forstander Chr. Hvilsted Nielsens initiativer og dimissionstaler bredt refereret gennem hans lange forstandertid 1935-60.
6. Til gengæld blomstrede skolens interne liv omkring elevforening og elevblad.
7. 6/12 1951 søgte og 24/3 1952 opnåede Søndermarkskolen i Horsens dispensation til at »tyvstarte« på den kommende skolelov.
8. Lokaleproblemet opstod fordi al lærlingeundervisning skulle finde sted inden for normal arbejdstid og være tilendebragt senest kl. 18.

Fem år i Døjringe

Af KARL RØNNE

Fhv. overlærer *KARL RØNNE* har taget dr.pæd. Gunhild Nissen på ordet, da hun i 1973 i sin doktordisputats »Bønder, skole og demokrati« udtrykte ønsket om, at lærere, elever, sognerådsmedlemmer m.fl. »vil sætte sig ned og fortælle om det, de husker og har fundet væsentligt ved deres situation og arbejde«. Karl Rønnes beretning om førstelærerembedet i en lille midtsjællandsk landsby for ca. 25 år siden blev indsendt til Institut for Dansk Skolehistorie på Danmarks Lærerhøjskole. En så levende og indholdsrig skildring fortjener imidlertid at opleves af et større publikum. Samtidig kan den forhåbentlig inspirere andre til at berette om deres arbejde i eller med skolen.

Vi kommer til Døjringe

Landsbyen Døjringe en halv snes kilometer nord for Sorø ligger i et område af Sjælland med lette, grusede jorde, hvor jordflugt er en tilbagevendende efterårsplage.

Lidt isoleret fra selve byen ude på den åbne mark lå det gamle skolehus fra 1805 bestående af beboelse og skolestue i én længe med en nordfor liggende stråttækt ladebygning i overkalket bindingsværk. Østfor lå skolepladsen med et sæt faststående ribber og bomme, og sydfor den stenfyldte have strakte den bortforpagnede skolelod sig.¹

Mange sammenstødende og mærkelige tilskikkelser førte til at vi – min kone, vore tre børn og jeg – 1. marts 1954 flyttede fra en stilling som lærer på Frederiksberg ind som lærerfolk i disse beskedne, ingenlunde ærværdige omgivelser. Det stilledes os da også i udsigt, at en centralisering af det kommunale skolevæsen efter 1937-loven var på trapperne, så de forhold, vi flyttede ind til, var af rent foreløbig art. Fem år senere d. 31-12. 1959 forlod jeg atter dette embede.

Vi var begge født og opvokset i København, men flygtede fra dårlige boligforhold i et for vore børn trist miljø ud for at leve os ind i en mere oprindelig kultur, således som vore tågede ideer tilsagde os. Vi løsev os for at virkeliggøre en drøm, vi i mange år havde næret, stråtagkompleks har jeg hørt det kaldt.

I forbindelse med ansættelsen var vi på besøg hos gårdejer Vilhelm Jensen, Døjringe, for at aftale om istandsættelser ved bolig og skole –

de blev beskedne, og da afgørelsen efter ængstelige overvejelser var truffet, husker jeg, at vi i vores lille familie fejrede det med en flaske kirsebærvin, hvorunder det afsløredes for børnene, hvad der forestod.

Der var formelt tale om en forfremmelse fra købstadlærer til førstelærer, så jeg fik ikke alene flyttested, men også et yderligere tillæg, som kaldtes »gardinpenge«.

Og pludselig var vi i Døjringe med flyttelæs og børn, vistnok en fastelavnsmandag. Det undrede mig, så formløst jeg fik overdraget mit betydningsfulde embede. Dagen efter ankomsten trådte jeg blot fra vor entré ind under skolestuens loftsbjælker, hvor en noget mere betuttet forsamling end jeg, afventede min tilsynekomst, og inden længe var vi fordybet i skolearbejdet.

For vore børn var det en ublandet glæde at komme derud, og i lange tider gik der næppe en dag, uden en af dem sagde: Det var velnok godt, vi kom på landet! Det var selvfølgelig en stor opmuntring under de forskellige besværligheder, som de ændrede forhold kunne afstedkomme. Det blev det år et meget tidligt og mildt forår, næsten hver dag spiste vi morgenmad i haven, vi troede, det altid var sådan på landet! Det kunne nok bøde lidt på den fremmedhedsfølelse, som kunne overfalde mig, så man havde svært ved at finde sig selv i al det nye og ukendte.

Skoleordningen

Skolen var firklassedelt med de tre første årgange i to klasser i forsikolen fra 1905, den lå oppe ved vejen noget fra hovedskolen. Her un-

*Døjringe hovedskole, 1957. Lærerboligen til venstre for havedøren, skolestuen til højre.
Foto Karl Rønne.*

Lillian, Inge og Minna. 6. kl. da de nye skoleborde blev taget i brug 1958. Foto Karl Rønne.

derviste en forskolelærerinde omtrent på vor alder. Vi havde et godt samarbejde om det nødvendige, men ellers passede da hver sit i det daglige. De fire sidste årgange havde jeg i hovedskolen i to klasser, 4.5. årgang i »lille« klasse og 6.7. årgang i den »store«. De gik i skole hver dag, således at klasserne skiftedes til at gå formiddag kl. 8-12 og eftermiddag kl. 12-15. Læreren havde dermed 42 ugentlige undervisningstimer; de 6 som overtimer. Der var to andre skoler i kommunen, Munkebjergby med samme skolegang som Døjringe og Rude-Eskildstrup, der ikke havde forskole, læreren dér havde alle syv årgange i to klasser, han var enelærer.

En videregående skolegang havde kommunen ikke, men ydede visse tilskud til børn, som blev optaget i den private realskole i Sorø. Læreren måtte da lide den tort, at dygtige elever, der stræbte mod en boglig uddannelse, forlod skolen med 5. skoleår. Det var en inspiration, der således gik tabt, og man vidste, at børnene fra landsbyskolens frie tilegnelsesform overgik til en mere bunden lektieskole. Det var dog ikke mange, der forlod Døjringe på den måde, to af dem har jeg senere truffet som unge kolleger.

Der var ikke meget kontakt de tre kommunale skoler imellem, noget effektivt fælleslærerråd mærkedes ikke, ligesom heller ikke skolekommissionen gjorde sig meget gældende, en årlig fælles henvendelse til sognerådet om at gøre noget ved skoleplanerne var det væsentlig-

ste. Amtsskolekonsulent og skolepsykolog var fjerne personer, som man næsten kun ved årlige indberetningsskemaer havde postal kontakt med. Således følte jeg mig temmelig enevældig i mit lille rige og indførte da også snart ganske egenmægtigt en weekend-ordning med afkortede lørdagstimer, så jeg dog den dag kunne få fri kl. 14. Ingen reaktioner i denne anledning kom mig for øre. Da jeg derimod indførte en »meddelelsesbog« mellem hjem og skole for at styrke den daglige kontakt, reagerede en fader kraftigt imod denne »genindførelse af de forældede skudsmålsbøger«, så jeg afviklede snart igen det velmente forsøg.

Denne meddelelsesbog havde også et sigte mod ukontrollable forømmelser. Skolekommissionen tolererede, at et barn forsømte, hvis det skulle hjælpe til hjemme, men ikke når det gjaldt arbejde for fremmede. I Høstens tid blev børn ret ofte i telefonen om morgenen bedt fri for at hjælpe til, og det måtte modstræbende tiltrædes, men ved kartoffeloptagningen, hvor der krævedes en talstærk mandskabsstyrke, kunne det føles som en personlig underkendelse at se hovedparten af skolebørnene kravle rundt og pille kartofler på den bortforpagtede skolelod. Da jeg bebrejdede forpagteren, en stor gårdmand, hans lovstridige fremgangsmåde, sagde han lidt hånligt smilende, at han da nok skulle betale skolemulkterne, der jo også var beskedne. Jeg indgik senere en aftale med ham om at holde en skolefri-dag i beredskab til hans kartoffeloptagning og kunne så selv se den velorganiserede effektive arbejdskampagne i praksis, børnene kunne tjene en ganske god skilling ved det, gårdejeren formentlig en bedre.

En enkelt pige skulkede ligefrem, og jeg tog flere gange ud og talte med moderen, der holdt hånden over skulkeren. Årsagen var nok, at pigen var ugleset blandt kammeraterne, man mærkede ikke så sjældent en vis diskriminering af sociale afvigere, det var denne familie nok et offer for. Jeg mærkede det ved den iver, hvormed mere velbjergede børn stod til rådighed med oplysninger, »sladrede«, om denne Ingers gøren og laden i og uden for skoletiden.

Det daglige skolearbejde

Nogen egentlig undervisningsplan mindes jeg ikke, men den må vel have eksisteret. Jeg forelagde ved årsprøven for skolekommissionen

*Karl Rønne født 23.5.1916 førstelærer i Døjringe. Ved katederet uden forhøjning 1957.
Foto Karl Rønne.*

en oversigt over det gennemgåede stof, og den tog man for gode varer. Som børnene skiftede gennem de fem år i Døjringe, skiftede også nok arbejdsformerne. Jeg gik stærkt ind for individualisering, hvad også var naturligt med de små klassehold på 16-18 elever. Men også skolestuens ydre måtte ændres. Skolen havde engang fra et slagteri modtaget et svine-, et ko- og et hestekranie som dominerende prydede de ellers spartansk udstyrede vægge. Dem lagde jeg straks på loftet til synlig lettelse for børnene. Også skelettet af et moselig, som en tidligere lærer havde udgravet, lå udstillet i skolestuen med en dramatisk skildring i mange enkeltheder af hans endeligt under en mislykket uroksejagt. Det fandt også sit sidste hvilested på loftet, da Nationalmuseet ikke ønskede at overtage det. Nogle gamle anskuelsesbilleder kom så op på væggene i stedet for. Senere fik jeg også de overhvidtede loftsbjælker malet op i mørkebrunt, udhusbygningens overkalkede bindingsværk rensede jeg selv i en sommerferie og trak det smukt op i sort.

Enkeltheder om de daglige bestræbelser i skolestuen er for en stor del glemte, men jeg husker godt vor hele situation i den lavloftede, halvmørke skolestue med den store kakkellovns strålevarme og den is-

nende kulde fra de utætte vinduer. Jeg forsøgte hensynsfuldt at puste lidt livfuldhed ind i denne stemning af henslumrethed. Mange af børnene står tydelige i erindringen.

Vi begyndte selvfølgelig dagen med en morgensalme, derimod brød jeg mig ikke om at fremsige Fadervor hver morgen, ikke fordi jeg ikke ønskede at påvirke børnene, skolens formål var jo dengang endnu kristligt bestemt, men jeg var betænkelig ved således at devaluere de dyre ord. Når skolen var forbi, sang vi verset: Gå da frit enhver til sit. Bibelshistorie fortalte jeg efter Morten Pontoppidan, det foresvæver mig, at vi i hver bibelshistorietime havde 10 minutters katekismegennemgang. Salmevers blev grundigt gennemforklaret, børnene var glade for at sige vers udenad, men det var da en frivillig sag. I dansk var arbejdet helt lagt til rette efter den enkeltes læse- og stavestandpunkt, jeg blev fra »Læsepædagogen« bedt om at skrive om dansk i landsbyskolen, så her behøver man ikke at ty til blot afblegede erindringer.² De andre mundtlige fag behandledes ofte under ét som emneundervisning, heri kunne også skriftlig dansk indgå. Børnene benyttede deres sædvanlige skolebøger, men planerne hentede jeg fra Schacht og Kyrres emnebøger.³ Tegning, kortarbejde, diktater, genfortællinger og statistiske fremstillinger – her kunne også regning indtages – samlede hvert barn i sin arbejdsmappe, og der var gode muligheder for individuelle udfoldelser. Også bogopgaver kunne inddrages, idet der i skolen var udstationeret en anvendelig håndbogssamling på et halvt hundrede bind.⁴ Et emne som Havet omkring Danmark satte stof fra vidtsprede områder ind i nye sammenhænge: søfart, dyreliv, søhelte, naturskildringer, fiskeri osv. Fortælling og oplæsning, fremstilling af fælles plancher, sang og udflugter supplerede mange emner.

Gymnastik foregik kun om sommeren på skolepladsen med de for tidlige faststående apparater. I støv og grus dyrkedes lidt fritstående øvelser, men kravet om hurtigst muligt at gå over til håndbold måtte jeg snart bøje mig for, det optog sindene og kroppene stærkt også i frikvartererne. Håndarbejde havde pigerne hos forskolelærerinden i vintertiden, drengene fik så det tidligere fri. Præstegangen om vinteren lå om morgenen to ugentlige timer, så da havde jeg kun det halve af den ældste klasse, og i den følgende time kom så eleverne dumpende efter den 3-4 km lange tur fra præsten i Munkebjergby.

Der indtræffer jo et væld af pudsige situationer og replikker i en

Det traditionelle skolebillede. »Lille klasse«, 4.-5. skoleår 1957-58. Foto Karl Rønne.

skoleklasse dagen igennem, men når jeg senere ville fortælle min kone sådanne småtræk, var de som oftest som blæst ud af hjernen på mig, af hvad der siden havde beslaglagt opmærksomheden, stadigt skiftende indtryk og nye opgaver giver ikke mulighed for at standse op for at fæste dette eller hint i erindringen. Et enkelt træk gjorde dog så meget indtryk, at det endnu huskes. En dreng fortalte mig den gamle tro om, at gøgen om vinteren forvandlede sig til en høg, og jeg forklarede så den rette sammenhæng, men den næste dag kom han igen med sin historie og fortalte, at hans fader selv havde sagt, at gøgen var høg om vinteren. Han lod sig ikke rokke fra sin tro, og jeg måtte lade drengen blive i sin vankundighed. Sådanne træk kunne give mig fornemmelsen af at stå på en kulturforpost næsten lige så fremmed i mine omgivelser som en afrikansk missionær i sine.

Frikvartererne kunne helt afpasses efter behov, man hang ikke i en klokkestreng, før ved skoletidens ophør. Alt forløb på det fredeligste på skolepladsen, når tiden var udløbet efter lærerens bedste skøn, bankede jeg med blyanten på ruden ud mod pladsen, og næste time kunne straks begynde.

Skole og hjem gled for mig i høj grad i ét. Trådte jeg ud af skolestuen til entreen var jeg hjemme. I 10-frikvarteret fik vi os en kop kaffe og ved 12-tiden middagsmaden. I skolen havde jeg mine egne børn, og den yngste, der endnu ikke gik i skole, sad ofte inde hos os i skolestuen, for mig har det altid kun været et plus at have mine »private« børn i klassen. Vi havde også en af pigerne fra afgangsklassen til hjælp i huset, og mange af skolebørnene kom som legekammerater i vores hjem, så jeg meget godt kendte dem også uden for skoletiden.

Man måtte tidligt på tærerne i vintertiden for at tænde op, søvndrukken tumlede man ind i skolestuen og satte en tændstik til det i forvejen tilrettelagte bål, så der kunne blive lidt varme til skoletid. Om eftermiddagen var der også skolerengøring, som vi en tid havde selv, men det lettede alligevel, da vi fik en stabil hjælp hertil.

Distriktskirkesanger

Til embedet som førstelærer i Døjringe knyttede sig også hvervet som kirkesanger ved kirkelige handlinger med hjemsted i skoledistriktet, deraf den mærkelige betegnelse. Jeg havde derfor før afrejsen fra København fået mig syet et sort jakkesæt – jeg bruger det stadig ved højtidelige lejligheder. Jeg fik kun sjældent brug for det, nogle få bryllupper og begravelser gjorde mig absolut ikke fortrolig med dette for en københavner fremmedartede hverv. Efter skik og brug påhvilede det mig også at »syngelig ud«, og noget ritual for denne ceremoni fandtes ikke opskrevet noget steds. Jeg husker et dødsfald, en gammel mand som troligt havde fulgt min aftenhøjskole. Et kaffebord stod opdækket i stuen, og ved siden af stod kisten åben. Jeg havde hos den før-omtalte pensionerede lærer erkyndiget mig om, hvad denne lejlighed fordrede af mig. Det bestod i at syngelig for til et par begravelsessalmer og at fremsige Fadervor og Trosbekendelsen. Også ved det ejendommelige kaffebord i forsamlingshuset efter bisættelsen ventede man, at jeg skulle optræde som en slags ceremonimester. Den stilfærdige højtid, hvormed følget deltog, gav sammenkomsten et sakralt præg, og jeg husker, at jeg i mit stille sind brugte ordet »kaffekult« om dette særlige arrangement.

Bibliotekar

I skolestuen fandtes foruden den omtalte håndbogsamling et udvalg af børnebøger til udlån. Det fandt i reglen sted i forbindelse med en ugentlig »frilæsningsstime«, eller børnene fandt sig en bog i et frikvarter. Dette udvalg blev suppleret med bøger fra Slagelse centralbibliotek ved en bogbus nogle gange om året, et par børn var da udset til at udtage bøgerne. Men hovedbestanden af bøgerne var fra det kommunale bibliotek i Munkebjergby, hvorfra også en voksenbogsamling var udstationeret i Døjringe, så læreren et par timer om ugen måtte stå til rådighed som bibliotekar. Der kom ikke så mange lånere, men i forbindelse med aftenskolen skete en del udlån. De tre skolers bogbestande blev hvert år i sommerferien rokeret om, så en vis fornyelse på den måde fandt sted. Vi var to lærere og et par interesserede bestyrelsesmedlemmer af biblioteksforeningen, som ved et par natlige møder i løbet af året sørgede for nyanskaffelser på grundlag af anmeldelser i Bogens Verden. Jeg måtte ofre 14 dage af min første sommerferie på et kursus i Nykøbing F. for at kvalificere mig som deltidsbibliotekar. Morten Koch bedømtes her påfaldende anderledes end blandt mine lånere i Døjringe.

Aftenhøjskole

Det var vistnok allerede den første vinter i Døjringe 1955-56, jeg indbød til aftenhøjskole med emne fra de gamle kulturlande. En trofast, men temmelig passiv skare sluttede op om foretagendet. Dog førte min ganske uprovokerende omtale af Darwin til kraftige indsigelser, så jeg atter måtte føle mig på en kulturel yderpost. Det var i den første Sputniks dage, vores lille familie iagttog en aftenstund det mærkelige fænomen over himmelen i Døjringe. I de år så vi også for første gang fjernsyn hos en fremskridtsvenlig bonde i Lillevang, og det første atomkraftværk åbnedes i England. Alt dette kan stå som baggrund for vores lille aftenhøjskole. Den, såvel som selve skoleformen, optog mig stærkt, og da jeg læste om et 14-dages universitetskursus for højskolelærere på Esbjerg højskole i oktober 1956 søgte jeg og fik bevilget det.

Præsten indvilgede i at være vikar i den ene uge, den anden var dækket af efterårsferien. Emnet var: Mennesket i maskin- og atomalderen, og mødet lededes af så navnkundige skikkelser som J. Th. Arnfred og Oluf Bertolt. Det var en stor oplevelse, og jeg sendte bud efter min kone for at hun kunne komme over og få del i den sidste uge. Også livs-anskuelsesspørgsmål blev levende, mangesidigt belyst.⁵

Det følgende år havde jeg da allerede planlagt en aftenhøjskole med egnshistoriske emner, som samlede en noget større tilhørerkreds. Under arbejdet hermed blev jeg opmærksom på Dansk Historisk Fællesforenings kurser for lokalhistorikere, og deltog flere år med udbytte i disse møder. Indtrykkene fra Esbjerg blev dog indarbejdet i planen, som også fik sigte mod nutiden med titlen: Fortids liv- nutids virke, rigtig et højskoleemne.⁶ Vinteren 1957-58 havde jeg et tilbud med litterære emner, men da der ikke meldte sig det lovbefalede antal deltagere, samledes en lille kreds mere privat om en række højtlesningsaftner på omgang i hjemmene, hvor jeg læste Martin A. Hansen: Jonatans rejse. Vi kom til at stå næsten i venskabsforhold til flere i denne kreds.

Ungdomsskole

Jeg måtte snart også påtage mig hvervet som formand for det kommunale ungdomsnævn, hvad dog ikke var tyngende, da der kun var et par aftenskolehold i hele kommunen. Ved en årligt tilbagevendende »Aftenskolernes dag« pressede amtsskolekonsulent og ministeriets konsulent for ungdomsundervisningen David Pedersen stærkt på for at få afhjulpet de store årganges problemer, som dengang blev bekymret endevendt,⁷ og i vinteren 1956-57 fandt jeg mig foranlediget til at indbyde til en ungdomsskole to aftner om ugen med fagene engelsk og regning og en tilknyttet klubvirksomhed med skak og bobspil og pedigrørflertning ved min kone. I ungdomsnævnet måtte vi også tage hensyn til de stedlige l'hombreaftner ved fastlæggelsen af aftnerne. Alligevel bekymrede det mig noget, at de unge mennesker i klubben foretrak kortspil fremfor de beskæftigelsestilbud, jeg fremkom med. Det følgende år fik jeg en konsulent til at give noget landbrugsfaglig undervisning, vi fortsatte dog vist med klubben.

De stedlige myndigheder

Lærerens årlige møde med skolekommissionen, hvis formand var den meget elskelige sognepræst, fandt sted ved årsprøven, skoleåret afsluttedes da til april. Jeg fremlagde beretning om gennemgået stof, om de enkelte elevers standpunkt samt en plan for slagets gang på selve dagen, og mens tilhørerne fordybede sig i de fremlagte skriftlige elevarbejder, foregik en overhøring med afkortede lektioner, så begge klasser var færdige ved middagstid. Eleverne havde i forvejen udvalgt sig et stykke fra læsebogen til oplæsning og et salmevers, de gerne ville fremsige, hovedregning og lidt fra de andre fag blev også præsenteret. Herunder glemte jeg engang den lunefulde, men ingenlunde lunegivende kakkelovn – det kunne også ske i det daglige – men her trådte skolekommissionsformanden til og reddede ilden fra fuldstændig undergang. Eleverne fik gerne en tokrone hjemmefra i eksamenspenge, forældrene var også indbudt til denne lejlighed, men mødte kun sparsomt op. Efter gammel skik skulle læreren bespise den fremmødte skolekommission, på Frederiksberg havde skolekommissionen bespist lærerne, her var det lærerkonen, der skulle bestå sin prøve. Et år havde min kone fået den udmærkede idé at servere bøf stroganof. Det viste sig at lærerinden ved overhøringen i forskolen den næste dag fremkom med den samme udmærkede idé, vi måtte derefter også koordinere lidt vedrørende eksamenstraktementet. Man ytrede sig kun meget sparsomt om de opnåede resultater, så jeg savnede i høj grad respons fra disse mine nærmeste foresatte. Det var slet ikke nemt at trænge gennem, hvad jeg i mit stille sind kaldte »sjællændernes reservation«, og det er bemærkelsesværdigt, at hvor vi opnåede en mere personlig kontakt med mennesker, har det altid før eller senere vist sig, at de var til Sjælland indvandrede jyder. Det kom til at gælde alle de folk på Midtsjælland, vi opnåede et mere åbent og ligefremt forhold til.

Da der stadig verserede planer om en centralisering, var det vanskeligt at opnå bevillinger til nyanskaffelser og forbedringer. Alle forhandlinger herom skete med gårdejer Vilh. Jensen, det stedlige sognerådsmedlem, som i det daglige kaldtes »skolepatron«, en betegnelse, der fører tilbage til skoleloven 1814. Han var meget øm om kommunens penge, og den forestående udbygning var jo et godt argument for

tilbageholdenhed. Man udsatte dog stadig i håb om, at konjunkturerne skulle vende. Vi købte vor daglige mælk hos Vilh. Jensen, og her gav han altid »topmål«, som han sagde, men selv de mindste anskaffelser til skolen var han karrig med. Flere episoder fra det årlige tovtrækkeri med ham står endnu levende. Jeg opdagede hurtigt, at skolens flagstang var opsat af Danmarkssamfundet betinget af, at den vedligeholdtes med flag, hvad der dog ikke fandtes på skolen, men Vilh. Jensen kendte intet til en sådan overenskomst, det måtte være lærerens privatsag, og jeg købte da selv både flag, snor og knop, så højste vi flag, når et skolebarn havde fødselsdag. Der solgtes dengang sparemærker gennem skolen, vi havde en særlig ugedag fastsat hertil, og lærerne overhængtes for at få børnene til at løbe ud med velgørende mærkesalg. Der var således næsten altid lidt forskellige værdier opbevaret i skolen, men intet skab eller blot en skuffe kunne aflåses. Ved lejlighed bad jeg da også skolepatronen, om der ikke kunne ofres en lås til dette formål. Efter nogen overvejelse mente han, at der kunne sættes en »wrrri'er« (drejeligt lukke) på den ene skabsdør. Da de øvrige forslag jeg havde til forbedringer derefter var blevet drøftet og udskudt i det uvisse eller ganske afvist, havde Vilh. Jensen ikke glemt den bevilgede »wrrri'er« og nævnte, at han nok skulle bede tømmeren sætte den på, men jeg var da så ærgerlig, at jeg sagde, at det skulle jeg selv gøre. Siden er jeg kommet til at tænke på, om han dog ikke dér havde mig lidt til bedste. Landkortene var i en sørgelig forfatning, ikke alene skallede de af lærredet, havde skarlagensfeber som vi sagde, men de var også frygteligt forældede med Danmarks grænser fra før 1920, og hovedstaden i Norge hed stadig Christiania. Da jeg ivrigt argumenterede hermed, sagde han umådelig fredsommeligt, om ikke læreren kunne sige, at nu hed byen noget andet.

Jeg havde mange skærmysler med denne sære patron, men sine egne penge var han ikke så nærtagen med. Engang var vi i en 3-4 privatbil til Trelleborg efter at vikingetiden var gennemarbejdet, jeg havde fået gode naboer til at stille sig til rådighed. På turen inviterede Vilh. Jensen til min store forbavselse hele flokken på konditori til lagkage – og fint kaffebord til de voksne.

Nå, jeg fik senere overbevist ham om, at nye landkort ville kunne anvendes i den kommende skole, og med den begrundelse fik vi endogså nye skoleborde anskaffet.

Lærerkontakter

Danmarks Lærerforening var dengang organiseret i små kredse, vi hørte til Sorøkredsen, hvor næsten alle kendte hinanden, vi holdt årlige sommermøder i skiftende lærerhjem, også Døjringe blev ramme om en sådan sammenkomst, som mest prægedes af selskabelighed, men her kom vi i forbindelse med en mindre kreds, der ved månedlige møder optog praktisk-pædagogiske emner i studiekredsform. Vi blev indlemmet i denne meget broget sammensatte flok. Den blev os et uundværligt åndehul, her kunne vi både udfolde vore uforgribelige pædagogiske synspunkter ved den indledende debat, og ved det efterfølgende medbragte smørrebrød med drikkevarer fremskaffet af værten slå os lidt løs fra de konventionelle bånd, som lærertilværelsen i et lille landsbysamfund dengang pålagde os. Snart gled interessen i kredsen over til livsanskuelsesspørgsmål og kulturelle emner, de er endnu ikke færdigdebateret og kredsen eksisterer da også endnu 30 år efter, selvom vi er blevet spredt vidt omkring.

Flere af os sluttede sig i 1957 til det provinsårskursus, som Danmarks Lærershøjskole oprettede i Sorø med dansk sprog og litteratur, det var på 210 timer ialt over to år med 3-4 timer ugentlig. Jeg tog turen til Sorø på knallert, det var barske ture i vintertiden, man syntes aldrig man kunne få varmen igen. Søvnudsyssende og oplivende timer vekslede, bedst blev det, da kursusedtagerne på skift fremlagde et emne, de havde fordybet sig særligt i, og en stor tilfredsstillelse var det efter de to lange år endelig at have fuldendt løbet.

Amtsskolekonsulent Otto Jensen indbød årligt til Landsbyskolernes Dag med foredrag af ledende skolefolk eller kulturpersonligheder. Han bekæmpede enhver form for lærerautoritet, som kom til udtryk i skolestuen, således var han svoren modstander af katederforhøjningen. Men ved ledelsen af disse møder kom hans egen autoritative holdning stærkt frem og indbød til persondyrkelse, når han stod højt hævet på talerstolen og med sin kæmperøst sang for efter højskolesangbogen. Der var et eget »åndens vingesus« over disse møder, som mere tilsigtede standens almenkulturelle højnelse end praktisk pædagogiske formål. En noget lignende form havde en tilsvarende Aftenskolernes Dag. Mere praktiske spørgsmål blev taget op på flerdages kursus i efterårsferien bl.a. på Osted efterskole. Jeg kom således snart ud af

den første isolation, og i slutningen af Døjringetiden blev jeg valgt ind i bestyrelsen for Skole- og børnebibliotekerne i Sorø amt ledet af Otto Jensen, som jeg herved kom på nærmere hold. Også i den amtslige Aften- og ungdomsskoleforenings bestyrelse blev jeg indvalgt. Begge bestyrelsesposter skyldtes nok mit trofaste fremmøde ved de forskellige arrangementer, og vel også, at jeg gerne gav et ord med, når det kom til debat, hvad for resten hver gang kun skete efter store selvovervindelser, men jeg måtte altså ud med det.

Fester og udflugter

Det påhvilede læreren at lede børnenes leg ved det årlige juletræ i forsamlingshuset. Jeg var jo fuldstændig uden kendskab til de traditioner, som knyttede sig hertil, men efterhånden fandt jeg ved børnenes hjælp ind i et passende repertoire. Læreren måtte også lede sangen, og en julehistorie måtte ikke mangle. Herunder var børnene meget lydhøre, men de voksnes højtsnakken i baggrunden kunne være forstyrrende nok. Juletræet kaldte mand af huse. Det var som en slags ætsparade, hvor familieskab og tilhørsforhold indprentedes og opriskedes i bevidsthederne, måske en sidste mindelse om det gamle landsbyfællesskab. Man så ældre gå omkring og søge klarlagt, hvor dette eller hint lille småbarn, som tullede rundt, nu hørte til. Det mindede mig dengang om ulvene ved rådsklippen i Junglebogen: Vi er af samme æt du og jeg.

Ved St. Hans var der bål i Dybendal, en festplads, som i folkeligt fællesskab var blevet indrettet under en tidligere lærers ledelse. Her forventedes det også, at den nuværende skulle være primus motor med båltale ved det meget søgte stævne. Helt anderledes overvældende blev dog en St. Hansfest, da fjernsynet skulle transmittere motor cross fra en bane i nærheden. Man benyttede da lejligheden til også at tage Dybendalsfesten på skærmen. Heldigvis medbragte man selv underholdningen i form af hjemmевærnsorkester, elitegymnastikhold og kongelige skuespillere. Det fik ikke noget præg af den mere fredelige folkefest, man var vant til i Dybendal.

En af de første dage i maj tog jeg gerne med skolen på en lille skovtur i den nærliggende Bromme granskov. Denne lille udflugt blev et år en særlig oplevelse, fordi kongen skulle aflægge besøg i Sorø amt.

Modtagelsen skulle ske ved amtsgrænsen ikke langt fra Døjringe, så vi cyklede af sted hele flokken derud og tog opstilling i vejkantens sammen med andre nysgerrige. En af skolepigerne havde medbragt en strittende blomsterkost, og jeg skubbede hende frem med den. Hun var ved at give den til chaufføren, der unægteligt også var mere dekoreret end kongen, men blomsterne kom da i de rette hænder, og lidt efter gik kongen hen langs vejkantens skødesløst daskende med den lille buket for at nikke til de fremmødte. Ved min lille flok standsede han og spurgte, hvem der var med børnene, og jeg måtte frem og veksle ord med majestæten og forklare, hvor vi kom fra. Han spurgte, hvad vi nu skulle, når vi kom hjem, og jeg sagde, at vi havde da nu fået noget at tale om i skolen, hvoraf kongen lo meget nådigt.

Vi måtte også hvert år på en større skoleudflugt. Fra en Møntur husker jeg et pudsigt træk. Jeg havde advaret børnene om, ikke at bruge deres penge på de forskellige souvenirs, der ikke var noget rigtig værd alligevel, og jeg nævnede udtrykkelig som eksempel de spinkle spadserestokke, som faldbødes i dyre domme. Vi havde dog ikke været længe ved klinten, før jeg så klassens matador elegant promenere omkring med spadserestok, og da vi lidt senere skulle videre i flok og følge stoltserede næsten hele flokken af sted med stok. Jeg bestemte mig ved denne lejlighed til ikke mere at blande mig i skolebørns pengeforbrug på udflugter.

Et par gange var vi også på flerdagsudflugter, en cykeltur til Høve vandrehjem, hvor vi boede nogle våde og kolde sommerdage og en Københavnstur som gæster hos Provinsbørns ferieophold. Selv københavner fandt jeg, at det var et noget lurvet og institutionspræget arrangement, som ikke på nogen måde kunne stå mål med, hvad der tilsigtedes, et modstykke til københavnerbørns ferieophold på landet.

Heldigvis har jeg aldrig på skoleture været ude for alvorlige uheld, men det var altid med en umådelig lettelse man ved hjemkomsten så børnene drage hver til sit.

Skolejubilæum

Jeg havde ikke været længe i Døjringe, før jeg opdagede, at skolen var fra 1805 og således stod over for at skulle fejre sit 150 års jubilæum, som jeg fandt måtte ske med brask og bram, hvortil kommunen også bevilgede et passende beløb.

Fra Statens pædagogiske Studiesamling lånte jeg et udvalg af gamle skolebøger, materiale om den indbyrdes undervisning m.v., og suppleret med de gamle protokoller fra skolens loft fik jeg i skolestuen fremlagt en lille skolehistorisk udstilling, som stod åben for besøgende fra formiddagen. Man fordybede sig med særlig morskab i de gamle eksamensprotokollers karakterer og anmærkninger.

Ved 14-tiden samledes en indbudt kreds bl.a. alle tidligere endnu levende lærere, også den over 80-årige lærer Povelsen, som havde haft sit barndomshjem i skolen og siden i en menneskealder indtil engang i 30'erne været lærer dér. Han havde ikke siden da besøgt Døjringe, og det var ejendommeligt at se den lille vævre mand opmærksomt gå rundt og tage alt nøje i øjesyn. Efter et kaffetraktement på lærerens regning begav man sig i biler udtil festpladsen i Dybendal, hvor der var sangkor og optræden ved skolebørnene.

Imens var skolestuen blevet rigget til til festmiddag, og en mere officiel kreds med amtsskolekonsulent, sogneråd, skolepatron m.v. sluttede sig til det fra festpladsen hjemvendte selskab. I vort lille køkken havde kokekonen dagen igennem regeret enevældigt med sodede gryder og raslende ringe over det flammende komfur. Nu bar pigerne fra ældste klasse resultatet rundt til almindelig tilfredshed.

Om aftenen flyttedes festlighedernes tyngdepunkt til forsamlingshuset, hvortil hele skoledistriktets beboere var indbudt til kaffebord. På plancher langs væggene havde skolebørnene med tegninger og sentenser belyst Danmarkshistorien i de 150 år skolen havde stået. Amtsskolekonsulent Otto Jensen holdt festtalen både for den 150 år gamle hovedskole og den 50-årige forskole, men mange andre havde ordet vekslende med fællessang efter skolesangbogen, genspejlende folkesangen i den forløbne tid.

Økonomi og helbred

Lærerlønningerne var efter gældende lov dengang sammenstykket af en uoverskuelig mængde tillæg efter diverse satser, som jeg aldrig fik overblik over, men man skulle mene, at jeg derudover havde så mange ekstrajob, af vor økonomi var sikret. Foruden selve lærerlønningen med ledertillæg havde jeg jo seks ugentlige overtimer og 200 kr. årligt for at fyre i skolestuen, et lille honorar som distriktskirkesan-

ger og som deltidsbibliotekar foruden betaling for aftenskole. Alligevel klarede vi ikke økonomien særlig godt, skønt vi levede spartansk nok, og ikke som flere af vore kolleger havde bil. Jeg husker, at jeg endogså i Døjringe måtte søge et embedslån på 3000 kr. for at få familien ekviperet. Landmændene syntes jo at lærerlønningerne var tårnhøje. Jeg var aldrig kaldt til torskegilde, og da jeg endelig engang blev tilsagt af kommunekassereren, var det, fordi han skulle tilbagebetale mig 600 kr., som så vidt jeg husker amtsskatterådet havde ment, jeg var blevet pålignet for meget, så jeg er nok altid blevet trukket mest muligt i skat, som jeg dog altid betalte om ikke med glæde, så dog til tiden.

Vi var hverken ødsle eller dårlige økonomer, men vi var forfulgt af megen sygdom gennem årene, hvad der jo måtte kaste en skygge ind over den daglige tilværelse. Det tærede ikke alene på pengene, men også på humør og kræfter, men jeg tror dog, at det hovedsageligt kun var mig, der under de udadvendte aktiviteter havde syn for denne medaljens bagside.

Tilværelsen kunne således godt tegne sig noget broget og følte uundgåeligt ind i fundamentale overvejelser. En stræben mod dybtgående livsmodsætninger kunne pinefuldt true med splittethed i sindet, men værnede på den anden side mod de lette løsninger og hurtige domme.

Vi forlader Døjringe

Vi var flyttet ind i de beskedne forhold i Døjringe med løfte om en snarlig udbygning af skolevæsenet, og sognerådet blev da også presset både fra lærerside og overordnede myndigheder. Den ene central-skole efter den anden indviedes i omegnen, den ene nabolærer efter den anden flyttede ind i nye lærerboliger, mens sognerådet i Munkebjergby sindigt afventede gunstigere konjunkturer, og vi trættes mere og mere af de primitive forhold.

I 1958 opfordredes jeg til at søge til Slotsbjergby, hvor en ny skole var ved at rejses, og hvor en af vore gode venner var udset til at være førstelærer. Min egen opfattelse af mine kvalifikationer udtrykte jeg til min gode ven med ord om, at han måtte vide, at jeg kun var en middelmådig lærer. Han svarede meget smukt, at det var han også kun selv.

Det hele blev nu bragt i orden, og en skønne dag fik jeg brev om, at jeg var ansat som lærer i Slotsbjergby. Skæbnen ville, at vort sogneråd endelig den selvsamme dag traf beslutning om udbygningen i Munkebjergby. Dermed nedlagdes Døjringe hovedskole.

NOTER

1. K. Rønne: Fra en landsby og dens skole, Døjringe by. Årbog for historisk samfund for Sorø amt 1969, s. 125-45.
2. K. Rønne: Dansk i landsbyskolen. Læsepædagogen 1956, s. 18-21.
3. Herom nærmere i A. R. Schacht: En praktisk mellemskole, Gad 1971.
4. Den særlige »Sorøordning« omtales i Skolebibliotekerne i Danmark, en historisk redegørelse, Gyldendal 1967, s. 89, 160 f. og 172 f.
5. De herom handlende foredrag blev senere udgivet i bogform under titlen: Livsanskuelse brydning i vor tid. Det danske Forlag, 1958.
6. Planen blev senere trykt i Aften- og Ungdomsskoleforeningens blad 5. dec. 1961 og udsendt som særtryk.
7. K. Rønne: Den grimme årgang. Folkeskolen 1967 s. 677 f.

Anskuelsesbilleder

En orientering om billedsamlingen på Danmarks pædagogiske Bibliotek.

Af INGE-BIRGIT THUESEN

På Danmarks Pædagogiske Bibliotek opbevares en stor samling ældre undervisningsmaterialer, bestående af billeder og genstande. Samlingen, hvis opbygning påbegyndtes i Dansk Skolemuseum, er fra efteråret 1977 blevet undersøgt og registreret af cand.-phil. INGE-BIRGIT THUESEN, der i artiklen peger på at dele af billedsamlingen trænger til en dybgående analyse.

Samlingens historie

Dansk Skolemuseum blev stiftet 1. marts 1887 efter ihærdigt arbejde af Emil Sauter, der ønskede at skabe en permanent udstilling af undervisningsmateriale til orientering og inspiration for landets skolelærere.¹ Blandt museets formål nævnes i 1892:

- at fremstille en Samling af det bedste i Ind- og Udland brugte Skolemateriel,
- at tilvejebringe og bevare en historisk Samling af de Undervisningsmidler, der har været brugte i Danmark siden Oprettelsen af faste Skoler.²

Allerede i tilknytning til Industriudstillingen i Århus 1876 blev udstillet en række udenlandske undervisningsmaterialer, som kunne inspirere danske forlæggere. Det samme var tilfældet på Danmarks Lærerforenings udstillinger i 1879 og følgende år. Disse udstillingers mængde af billeder måtte forekomme de danske skolelærere det rene slaraffenland. Joakim Larsen har i 1880 skildret, hvorledes det stod til med undervisningsmidlerne i skolen som helhed.³ Generelt var det overmåde slet og mange skoler ejede intet i form af vægkort eller -billeder. Efter omtalen i årsberetningerne at dømme, var den foredragsvirksomhed med billeder som Emil Sauter indledte i årene efter 1879 meget kærkommen.⁴

I sommeren 1887 flyttede museet til Gl. Kongevej og i årene derefter

ter steg antallet af besøgende og interessen for foredrag med fremvisning af materiale i en sådan grad, at de tre vandresamlinger, som museet disponerede over, langtfra var nok. Sauter arbejdede på at få anskaffet vandresamlinger til udlån ved siden af hovedsamlingen, men såvidt det kan ses af den overleverede samlings dubletmateriale, lykkedes dette kun i ringe grad.

Imidlertid var der også fra andet hold bud efter Dansk Skolemuseum. Alb. Dahl skrev i 1894: »Jeg drager ikke i Tvivl, at »Dansk Skolemuseum« paa flere Omraader har sin Betydning for Skolen, men jeg er paa den anden Side overbevist om, at det først vil faa Anseelse og Indflydelse i Skoleverdenen, naar ikke dets Borde og Bænke, Vægtavler og Vægkort, men dets Bogskat bliver Hovedsagen.«⁵

Man tør nok sige, at udviklingen kom til at gå i den retning. Dansk Skolemuseum blev til Statens Pædagogiske Studiesamling og sluttelig til Danmarks Pædagogiske Bibliotek. – Samlingen af møbler, modeller og billeder flyttede med og endte omsider i kælderens på Lersø Park-alle.

Samlingens indhold

I dag er Emil Sauters aktuelle udstilling en historisk samling, der omfatter mellem ti og tolv tusinde undervisningsbilleder til folkeskolens fag. Dertil kommer en række modeller, fysikapparater, regnemaskiner og læseapparater med videre. En stor del af samlingen stammer fra tiden mellem 1876 og 1920, men der er indgået materiale helt op i 1950'erne. En gennemgang og registrering af den historiske samling har længe været ønsket og blev sat i gang i efteråret 1977. Foreløbig er billederne til anskuelserundervisning, religion, geografi, zoologi, botanik, biologi og historie registreret, ialt ca. 8.000 billeder. Til hvert billede udskrives et registerkort med et foto. Når arbejdet er afsluttet, indgår registranten i bibliotekets kartotek. De endnu ikke ordnede billeder knytter sig til fagene dansk, fremmedsprog, fysik, sløjd, tegning og gymnastik.

Undersøgelsen af de enkelte grupper/billeders herkomst er for en stor del af samlingens vedkommende et vanskeligt og tidskrævende arbejde. Nogle billeder bliver trods efterforskning i kataloger og arki-

valier helt anonyme, men for den overvejende del af samlingen kan oprindelse og datering med rimelig sikkerhed fastsættes. Desuden kan der i en lang række tilfælde ses, hvornår den pågældende samling er indgået i Dansk Skolemuseum. Der eksisterer, med enkelte huller, årsberetninger fra årene 1887-1925 og fra 1929-1962 har der været ført en accessionsprotokol. Det fremgår heraf, at en stor del af de udenlandske billeder er kommet direkte til museet.

En del af samlingerne har næppe været almindelig brugt i den danske folkeskole, mens andre har været såre almindelige. Af de sidste har en del været sendt rundt som vandreudstillinger – en praksis, der for alvor begyndte i 1902.⁶ Desværre eksisterer der ikke lister over, hvilke billeder, der blev sendt rundt. En række dubletter har påført vandreudstilling nr. 00, men det kan tænkes, at nogle samlinger blev sendt rundt i mapper og således ikke har individuel påtegning. Da det som nævnt er de mest almindelige samlinger, der har været sendt rundt, afspejler de formodentlig mere ønsket om at afhjælpe de værste mangler end at præsentere nyt materiale.

For at kunne sætte den store samling på Danmarks Pædagogiske Bibliotek ind i en sammenhæng med den danske folkeskole, vil det være nødvendigt at fastslå, hvilke billeder, der almindeligvis har været i brug. Der eksisterer ikke nogen egentlig undersøgelse heraf, men det fremgår af et par historiske fremstillinger, at der allerede før århundredskiftet brugtes både danske og udenlandske billeder i folkeskolen. En gennemgang af, hvad der gemmer sig i skolernes arkiver, ville nok i nogen grad kunne bidrage til at oplyse dette.

Omend der kan rejses tvivl om dele af samlingens direkte sammenhæng med den danske folkeskole, udgør den et formentlig enestående eksempel på udviklingen indenfor billedmaterialet i undervisningen og har således almen pædagogisk-historisk interesse.⁷

Begyndelsen: Anskuelsesundervisningen

Produktionen af billeder til undervisningsbrug hænger dels sammen med udviklingen indenfor pædagogikken med indførelsen af anskuelsesundervisning (også kaldet iagttagelsesundervisning) som særligt fag for småbørn – dels med udviklingen i den litografiske teknik, der gjorde det muligt at producere farvebilleder i store oplag til yderst rimelige priser.

I anskuellesundervisningen er udgangspunktet den enkelte genstand eller det enkelte billede – herudfra går samtalen og der anvendes ikke bøger ved undervisningen. Men med den voksende erkendelse af anskuelighedens betydning fremkommer, jævnsides med materialer til den egentlige anskuellesundervisning, billeder til geografi, historie, naturhistorie, religion m.v., som er tænkt som illustrationer til bogens og lærerens fremstilling.

I Tyskland opstillede V. C. Denzel allerede i 1817 en undervisningsplan for anskuellesundervisning i skolen.⁸ Det ældste masseproducerede materiale til denne undervisning anses almindeligvis for at være Reimer og Wilkes døvstummebilleder fra 1837. Døvstummebilleder, der som navnet viser, var beregnet for undervisning i særskolen, var i de første udgaver små og gnidrede, men udsendtes fra 1860'erne i større og bedre udgaver, der fandt vej til normalskolen. Fra 1870'erne begyndte J. F. Schreiber i Esslingen at udsende billeder til en række fag og ved århundredets slutning var der på det tyske marked en række forskellige billedsamlinger.⁹

En del af disse samlinger fandt vej til Dansk Skolemuseum og til det københavnske skolevæsen, hvor undervisningsplanen fra 1876 under »Forstandsøvelser« nævner: »de af Winckelmann i Berlin udgivne store kolorede Billeder, de 7 paa Iversens Forlag udgivne kolorede Billeder for Folke- og Døvstummeskoler.¹⁰ Wilkes Anschauungsbilder, 16 taf. (Wreden i Braunschweig) . . .¹¹ Samme skoleplan forudsætter desuden anvendelse af billeder i undervisningen i religion, historie og naturhistorie.

Loven af 24. marts 1899 om forskellige forhold vedrørende Folkeskolen¹² optager i § 10 anskuellesundervisning som det grundlæggende fag og cirkulæret af 6. april 1900 opstillede en liste over emnerne indenfor denne undervisning. Cirkulæret gjorde endvidere historie og geografi til obligatoriske fag og åbnede mulighed for at give undervisning i naturkundskab. – På denne baggrund begynder produktionen af danske undervisningsbilleder for alvor. Allerede i 19. århundrede havde N. C. Roms forlag udgivet en række billeder – nu kom Chr. Erichsens forlag og Nordisk forlag også med. I en vejledning vedr. skolestuens udstyr fra 1913 nævnes billedmateriale som et selvfølgeligt udstyr til skolens fag.¹³

En række artikler om anvendelse af billedmateriale i undervisningen, især i årene omkring 1900, viser i hvor høj grad man tog dette

nye middel til sit hjerte.¹⁴ Eet var dog, hvad lærerne anså for nødvendigt og ønskeligt til undervisningen, noget andet hvad der egentlig blev bevilget til dette formål. Efter den foreliggende litteratur at dømme synes følgende billeder at have været temmelig udbredt: Lunds 7 anskuelsesbilleder (1879), V. A. Poulsens botaniske vægtavler (1879), Alfred Jacobsens dyrebilleder, bibelske og historiske billeder (1882-93) og Backhausens bibelske billeder (1885). Fra udlandet indførtes i 1880'erne Schnorr von Carolsfelds bibelske billeder, Dybdahls zoologiske tavler og Lehmann-Leutemanns etnografiske, geografiske og zoologiske billeder. Efter århundredskiftet dukker flere danske billeder op, især til geografi og iagttagelsesundervisning, f.eks. Chr. Erichsens billeder (1902), Chr. Niensens (1904) og Poul Steffensens bibelske billeder fra 1913.

Ovennævnte materiale har næppe været at finde samlet på andet end ganske få skoler, almindeligvis har skolerne haft enkelte billeder og kort.

Billedsamlingen

Når man betænker, hvor mange fremragende pædagoger, der har talt varmt for anskuelighedens betydning for pædagogikken, undres man såre over, hvor lidet pædagogiske et flertal af billederne er. Specielt er mange af de billeder, der er beregnet på anskuelsesundervisning og dermed relativt små børn, ofte overfyldt med detaljer og ikke overskuelige for en klasse med over 30 børn. Dette beklages allerede i den tidlige litteratur om emnet og man efterlyser både herhjemme og i udlandet store, klare og enkle billeder. Med tiden bedredes kvaliteten noget.

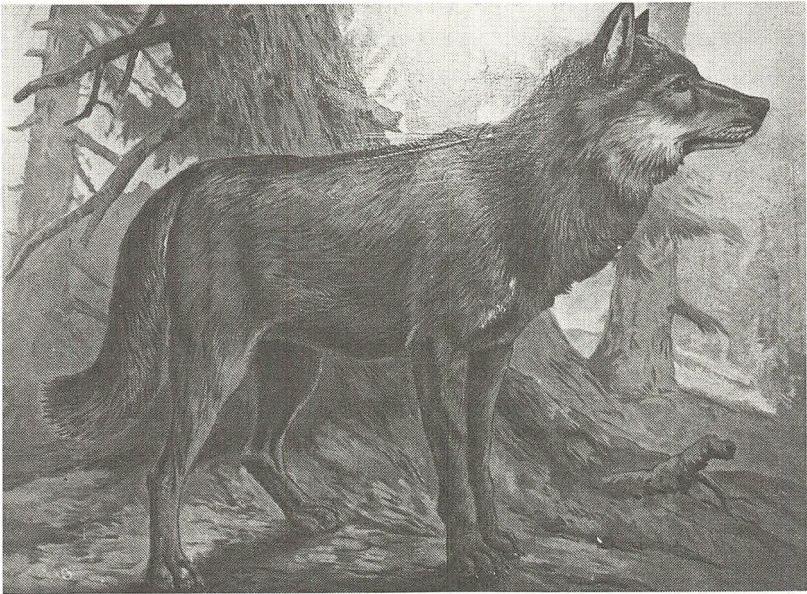
Anskuelsesbillederne udgør godt 1000, heraf ca. 300 danske og resten overvejende tyske, mens hollandske, franske og svenske også er repræsenteret med flere samlinger. I denne samling indgår tillige de såkaldte børnebilleder, illustrationer til eventyr og fabler. De ældste i samlingen er Reimer og Wilkes døvstummebilleder fra 1837 – desuden haves 1863, 1875- og 1892-udgaverne, således at udviklingen af denne samling kan følges. Samlingens nyeste billeder er fra omkring 1950, men hovedvægten ligger for de udenlandske billeder op til 1900, for de

(DPB-nr. 11. 394) »Vinter«, tegnet af Peter Hansen, udg. af Det Nordiske Forlag ved Chr. Nielsen 1904. Trykt hos Chr. Cato.

(DPB-nr. 17. 199) »På bytorvet«, udg. af V. U. Dumnov, Skt. Petersborg ca. 1910.

(DPB-nr. 14. 383 a) »Ulv«, udg. af Meinhold & Söhne, Dresden ca. 1880.

(DPB-nr. 14. 383) »Ulve«, udg. af Meinhold & Söhne, Dresden ca. 1910.

danske i årene lige efter 1900. Dette indtryk gælder også for de øvrige fag. Ved sammenligning med bevarede kataloger¹⁶ ses, at samlingen er fyldig og må anses for repræsentativ.

Motiverne i billederne fordeler sig hovedsagelig på emnerne årstiderne, hjemmet og de nærmeste omgivelser, vilde dyr og husdyr, by og land og for udenlandske billeder tillige bjerge, floder, markedspladser, ruiner m.v. Nogle samlinger har billeder »fra andre lande«, hvor der især lægges vægt på det fremmedartede og eksotiske.

Motiverne stemmer nøje med den undervisningsplan, der er foreskrevet i cirkulæret af 6. april 1900 og det kan næppe betvivles, at man ved dettes udformning har skelet til tyske undervisningsplaner og det dertil hørende materiale.

Den verden, der vises i billederne, er borgerlig og idyllisk. Det er de velbjærgedes hjem, haver, lystgårde, rideheste og fasanbure, der afbildes. Forekommer en almindelig bondegård er fremstillingen tydeligvis idealiseret. Det er naturligvis også artige børn, der fremstilles, vandkæmmede og pyntelige, ofte dårligt tegnede med ansigter der mest af alt ligner mislykkede rosinboller. Det skal dertil bemærkes, at der også foreligger realistiske og veltegnede samlinger. Som nævnt gør der sig en vis tendens til overfyldning gældende. På et danskproduceret vinterbillede forekommer på een og samme gang rørsækning, kanekørsel, snemandsbyggeri, et indefrosset skib og et tog, der er standset af vældige snemasser. Her har lærer og børn i fællesskab kunnet udtømme emnet vinteren.

De geografiske billeder omfatter ca. 1.300 billeder og er næsten udelukkende af udenlandsk, fortrinsvis tysk, oprindelse. Fra Danmark stammer Brinkmann & Richters billeder. Emnerne er fysisk geografi, geologi, etnografi og erhvervsforhold.

De ældste billeder er en Schreiber-samling af mineraltavler fra 1870-erne, ellers er hovedmængden fra årene 1900-1920.¹⁷ Sammenlignet med kataloger er samlingen rimeligt fyldig.

Interessen samler sig her især om de fysisk-geografiske og etnografiske billeder. For førstnævnte grupperes vedkommende er der tale om overvejende sobre afbildninger af forskellige landskaber. Der kan spores en vis forkærlighed for det eksotiske og i mange samlinger er det de samme motiver, der går igen – Vesuv, Alperne, Rhinens udspring osv. Mange af billederne er »landskabsmalerier«, men alt i alt

må man sige, at de har kunnet give et rimeligt indtryk af de fremmede lande, der omkring århundredskiftet var fremmede og fjerne i en forstand, vi måske har svært ved at forestille os.

Derimod er en stor del af de etnografiske billeder og racebillederne dadelværdige. De etnografiske billeder er fortrinsvis »folkelivsbilleder« med scener fra »de indfødtes dagligliv«. Nogle af fremstillingerne må siges at være på kanten af det stærkt fornærmende. Dette svarer til fremstillingen i en del geografibøger fra slutningen af forrige århundrede og de første årtier af dette.

Dette punkt blev særlig omtalt i betænkningen fra det udvalg til revision af skolebøger, som blev nedsat af Undervisningsministeriet i 1930.¹⁸ Heri blev givet en henstilling om, at begreber som folkekarakter og betragtninger over andre nationers kulturelle niveau blev taget ud af lærebøgerne. – Direkte nedvurdering afspejler sig i ubehagelig grad i nogle af de såkaldte racebilleder. Der er ikke her grund til at skyde med skarpt på denne gruppe, som afspejler sin tidsalders holdning til racebegrebet. Emnet må vel også i dag betegnes som ømtåleligt og selv med moderne fototeknik er fremstillingen af andre folkeslags udseende og levevis næppe nogen nem opgave.

Billederne til religion udgør en samling på godt 1.300 billeder, heraf ca. 100 danske, de øvrige for størstedelen tyske. Engelske, franske og svenske findes dog i et vist antal. Ældst er billeder fra den Herderske billedbibel, ca. 1860 og tyngdepunktet ligger mellem 1880 til 1914.

Gerhard Ringshausen har i sit omfattende værk behandlet billederne til religion udfra det tyske materiale.¹⁹ Han har bl.a. undersøgt om de ændringer, anskuelsesbillederne til religion undergår i perioden 1830 til 1930, afspejler en ændring i anskuelsesbegrebet og/eller forandringer indenfor religionspædagogikken. Han nævner, at læseplanerne har øvet betydelig indflydelse på billedmotiverne ved at foreskrive, hvilke af bibelens fortællinger, der skulle danne grundlaget for undervisningen. Derimod er det vanskeligt at drage slutninger fra læseplanerne og udbudet af billeder til en egentlig religionspædagogisk målsætning.²⁰

En stor del af det materiale, Ringshausen bygger på, er repræsenteret i samlingen på Danmarks Pædagogiske Bibliotek.

De hyppigste motiver er for Gl. Testamente: syndefaldet, Kain og Abel, Moses' redning, de 10 bud, salget af Josef, Saul og David, David

og Goliath, Noahs ark og Elias og Daniel. Fra Ny Testamente er det Jesu fødsel, Jesus som 12-årig i templet, Jesus og de små børn, korsfæstelsen, opstandelsen og de vise mænd fra Østerland. Alle forekommer i mere end 20 samlinger. Man kan undre sig over, at Elias forekommer så hyppigt, da han ikke er særlig nem at forstå for børn, men profeterne spillede en større rolle i undervisningen omkring århundredskiftet end i vore dage.

Udformningen falder – når ses bort fra en række andre kriterier – i to hovedlinier, det grumme og det sødladne. Realismen i historisk/kunsthistorisk forstand er sjældent repræsenteret. Grumheden er i det hele knyttet til billeder fra Gl. Test., mens det sødladne præger fremstillingerne til Ny Test. Det er tydeligt, at bibelens lære om godt og ondt er vanskelig at anskueliggøre; besværet er dog størst, når det drejer sig om det gode. Jesus er skildret ret stereotyp med lyst gevandt, glorie og et velvilligt-fjoget ansigtsudtryk – dette gælder også for hans disciple. Selv i dramatiske situationer som opvækkelsen af Lazarus er der noget udvandet og livløst over de fleste fremstillinger. Man forstår Poul Müllers ord: »Man husker, at man som ung lærer omkring 1915 undlod at bruge disse forlorte billeder,²¹ når man fortalte Bibelhistorie«. ²²

Derimod er der herlige fremstillinger af det onde. Judas er mørk, har skulende øjne og optrukne skuldre – forræderiet i egen person. Saul har en rent satanisk fremtoning, som gør det umuligt at forveksle ham med David, der er forlenet med alle den rene ynglings karakteristika. I disse fremstillinger af ondt og godt bygger kunstnerne på en gammel tradition, omend det må betegnes som upædagogisk altid at fremstille det gode som smukt og det onde som grimt og uhyggeligt.

Nogle illustrationer bærer præg af, at kunstneren har været i tvivl om, hvorledes bibelens ord skulle udlægges. Det gælder f.eks. i syndflodsmotivet, hvor der er belæg for at Gud straffede menneskenes ondskab. Ikke alle staklerne, der klynger sig til den sidste klippetop, er fremstillet som onde, bare som ulykkelige.

Derimod er der ingen vaklen, når det gælder salget af Josef. Han er givetvis een af historiens mest irriterende små brødre, men i fremstillingerne er han den forfulgte uskyldighed, mens brødrene ligner gorillaer. I det hele taget ligger der i disse billeder en udpræget moraliserende opfattelse, helt i tråd med fremstillingen i bøgerne til brug ved faget.²³

Billederne til zoologi, botanik og biologi omfatter godt 2.000 stk. hvoraf godt 300 er danske, resten tyske og svenske.

Zoologibillederne er meget fornøjelige, især de ældste. Dyrene har spor af personlighed, ofte med de egenskaber, de tillægges, aftegnet i »ansigterne« – venlige næsehorn, lumske krokodiller osv. Dürers berømte næsehorn fra 1515 har sat sig tydelige spor til op omkring 1900. De nyere billeder i samlingen er mere realistiske og man fornemmer, at tegneren har set, om ikke dyret selv, så dog et fotografi af det. Et særligt eksempel på udviklingen ses i Meinhold's Wandbilder für den Unterricht in der Zoologie, hvor der er tale om to udgivelser. Den ældste udgave er fra o. 1880 og viser dyrene enkeltvis, detaljeret tegnede, ofte i »hyggelige og maleriske« omgivelser. Den nye udgave fra o. 1910 viser dyrene i flok, udpræget aggressive og i et mere realistisk, men langt mere sjusket tegnet landskab. Forskellen er så slående, at man må spørge sig selv om de bagved liggende overvejelser.

Botanikbillederne er næsten uden undtagelse perfekt tegnede og meget smukke – her mærkes en lang og fornem tradition. På dansk grund er Balslev og Warmings billeder almindelig kendte og er optaget i tyske kataloger fra begyndelsen af århundredet.

Biologibillederne er sobre, men emnet indbyder heller ikke til de store krumspring. De i den moderne sexuallitteratur så forkætrede billeder af det menneskelige legeme »med figenblad« forefindes ikke i samlingen. Derimod foreligger en samling illustrationer til kønssygdommene (Seebaum: Geschlechtskrankheiten, Leipzig o. 1900), som man inderligt må håbe *ikke* har været fremvist for børn under 18 år. De er rædselsvækkende og afspejler tydeligt tegnerens holdning til emnet.

Billederne til historie omfatter godt 1.600, heraf 600 danske, resten tyske, franske, engelske, norske og svenske.

De danske billeder er kendt af så at sige alle. Det er Alfred Jacobsens 50 billeder til Danmarks historie fra 1898, Sillasens billeder fra oldtiden fra 1925 og Danske Kunstneres Historiske Malerier, udg. omkring 1930.

I den moderne kritiske historieforskning har billeder af denne type og den historieopfattelse, de repræsenterer, været genstand for megen kritik. Sandt er det også, at de overvejende er koncentreret om

enkeltpersoner i dramatiske situationer – enkeltpersoner, der repræsenterer samfundets top.

Der er her en nøje sammenhæng mellem skolebøgerne og billederne og hvorom alting er, har sidstnævnte uden tvivl gjort det lettere for børnene at fastholde de enkelte historiske situationer. Man kan mene, at det er uheldigt, ja ligefrem forbryderisk, at reformationen bliver simplificeret til Hans Tausen, der beskytter Joakim Rønnow og Christian 2. der vandrer rundt og rundt om bordet på Sønderborg Slot – men sådan har indtrykket givet været for mange.

Den danske del af billedsamlingen er knyttet til nationalhistorien – omverdenen eksisterer kun i form af fjender, fortrinsvis sejrjagt overvundne.

Den tyske del af samlingen har flere store grupper med oldtiden, men også her er den overvejende mængde koncentreret om nationalhistorien. I denne forbindelse skal nævnes Hemmleb: *Anschauungsbilder der alten und neueren Geschichte* fra slutningen af forrige århundrede. Denne samling omfatter 25 billeder: de 10 første gælder kulturarven fra ægypterne til romerne, de 5 næste viser germanere, skythere, hunner, gotere og frankere – mens de sidste 10 er specifikt nationale, fra Maximilian I til det afsluttende gyselige billede af general Blücher i angreb.

Denne serie afspejler nok på mange måder historieundervisningens form – og ikke blot i Tyskland i forrige århundrede.

Endvidere skal særligt fremhæves en samling russiske historiske billeder, der udmærker sig ved at være sjældne – og sjældent smukke. Samlingen er udgivet i St. Petersborg o. 1910 og hjembragt derfra af Fr. Thomassen i 1912. Billederne viser historiske begivenheder, byer, borge og folkeliyssener. Motivvalget ligger helt på linie med det, der foreligger fra det øvrige Europa.

Afsluttende bemærkninger

Som nævnt i indledningen, tynder det ud i produktionen af billeder i løbet af 1950erne. TV, fotos og film overtager deres plads. Der er næppe tvivl om, at det foruden den tekniske udvikling også har været ændringer i undervisningsplanerne og ønsket om større realisme, der har været årsag hertil. Samme udvikling ses i skolebøgernes illustra-

tioner. – Billederne til botanik vil formodentlig være blandt de sidste, der glider ud, det er trods alt nemmest at tælle støvdragere på en detailleret tegning, der hænger stille på væggen.

Billedsamlingen på Danmarks Pædagogiske Bibliotek udgør trods de nævnte forbehold et ypperligt materiale til belysning af billedstoffet til undervisningsbrug. Der kan i mange tilfælde ses en direkte afspejling af læseplan/undervisningsstof i billedmaterialet, ligesom en lang række tidsbestemte opfattelser af forhold kan iagttages.

Udover det pædagogisk-historiske aspekt ville det være meget spændende at analysere dele af billedmaterialet ud fra dels den moderne semiologiske metoder, dels ud fra teorierne omkring forholdet mellem samfundsform og billedproduktion. – En stor del af den foreliggende litteratur om billedanalyse benytter et billedmateriale, der er uden nogen indbyrdes sammenhæng til belysning af de enkelte led i analysen. Det forekommer således ønskeligt at lægge et billedudvalg, der har fælles oprindelse og formål til grund for en undersøgelse.

NOTER

1. R. C. Mortensen: Dansk Skolemuseum 1876-1901, Kbh. 1902, har en grundig gennemgang af museets historie.
2. Fr. Thomassen: Skolemuseerne og de Pædagogiske Biblioteker, Kbh. 1915, s. 24-25.
3. Joakim Larsen: Meddelelser om forskellige Forhold vedrørende Skolevæsenet i Danmark, Kbh. 1880.
4. R. C. Mortensen, a.a. s. 11.
5. Alb. Dahl: Det saa længe savnede »pædagogiske Bibliotek«, Vor Ungdom 1894.
6. Fr. Thomassen: Skolemuseerne . . . , s. 34.
7. Gerhard Ringshausen nævner i sit værk: Von der Buchillustration zum Unterrichtsmedium. Der Weg des Bildes in die Schule dargestellt am Beispiel des Religionsunterrichts. Studien und Dokumentationen zur deutschen Bildungsgeschichte, Band 2. Weinheim og Basel, 1976 – s. 2-3, at der ikke i Europa eksisterer nogen registreret samling af undervisningsbilleder.
8. V. C. Denzel: Die Volksschule, ein methodischer Lehrkursus, Stuttgart 1817.
9. For Tyskland, se Karl Richter: Der Anschauungsunterricht in den Elementarklassen. Leipzig 1887.
Johannes Kühnel: Lehrproben aus dem Anschauungsunterricht mit methodischer Begründung. Leipzig og Berlin 1899 og samme: Moderne Anschauungsunterricht, Leipzig 1910.

For Danmark især: Fr. Thomassen: Fra Anskuelsesbilledernes Omraade. Nyt Tidsskrift for Abnormvæsenet, Marts 1907.

Julien Johansen: Nogle Anskuelsesbilleders Historie, Vor Ungdom 1907 og 1911.

10. Der er tale om Johan Kellers billeder.

11. Beretning om det Kjøbenhavnske Borger- og Almue-Skolevæsens Tilstand for Aaret 1876. Kbh. 1877, s. 95 ff.

12. Loven er optaget i lov af 29. Marts 1904 om Ændringer i og Tillæg til Lov af 24. Marts 1899 om forskellige Forhold vedrørende Folkeskolen.

13. Fr. Thomassen: Skolestuens Udstyr, 3. udg. 1913.

14. J. H. Huus: Om Geografiundervisning, særlig geografiske undervisnings midler. Vor Ungdom 1888.

Edv. Lehmann: Historiske Anskuelsesbilleder, udgivne af Angelo Haase, Vor Ungdom 1889.

V. Andersen: Om historiske Anskuelsesmidler for Skolen. Vor Ungdom 1902.

Samme: Om Nyttens og Nødvendigheden af Afbildninger ved Undervisning i Geografi, Vor Ungdom 1902.

15. Den danske Folkeskole gennem 100 år. DLF, 1914. Af Landsbyskolens saga, DLF 1964.

16. F.eks. de såkaldte Schulwartkataloger, udsendt i Tyskland, som på Danmarks Pædagogiske Bibliotek findes for årene 1911, 1920 og 1928.

17. For en række af disse billeder gælder, at trykkeåret er ukendt. Dateringen hviler på oplysninger om, hvornår billederne kom til Dansk Skolemuseum.

18. Betænkning vedrørende Revision af Skolebøger afgiven af det under Undervisningsministeriet under 8. August 1930 nedsatte Udvalg, Kbh. 1933.

19. Se note 7.

20. Ringhausen, a. a. s. 288 ff.

21. Der sigtes til Poul Steffensens 12 billeder til Jesu Liv. 1913.

22. Af landsbyskolens saga, 1964, s. 122.

23. Betænkningen af 1933 (se note 21) har en meget indgående kritik af religionsundervisningen.

Skole og samfund 1/7-79 til 30/6-80

Af ELLEN NØRGAARD

FOLKESKOLEN

Folkeskolen har i det forløbne år været bedre mediestof end nogensinde, og både dens vilkår, dens opgave, dens indhold og dens resultater er blevet kommenteret og diskuteret i både den landsdækkende og den lokale presse. Der gik i skoleåret 1979-80 740.000 elever i denne skole, børnehaveklasserne iberegnet, Jyllandsposten 19/4. Børnetallet er dalende, dette oplyses centralt – fra UM (undervisningsministeren) i Politiken 16/1, som samtidig oplyser, at skolens udvikling derfor bliver vanskelig at styre, dette oplyses også fra mange kommuner f.eks. Frederikshavn Avis 13/3.

Børnetallet falder ikke lige meget i alle dele af landet, det falder mest i hovedstadsområdet; ifølge Politiken 27/7 vil dette medføre et bedre skolemiljø, tosporede skoler og ingen vandreklasser. I København vil det imidlertid også medføre, at skoler bliver lukket, hvad både forældre og fælleselevrådet protesterer imod, Politiken 18/12. Det faldende børnetal vil desuden få betydning for lærerbeholdet, der vil i 1990 være 113.000 færre børn og 23.000 flere lærere i Danmark, og dette vil føre til ledighed blandt lærerne, Jyllandsposten 27/2.

Det koster ifølge Kristeligt Dagblad 23/11 og Aktuelt 4/1 10 milliarder kr. at holde de ca. 740.000 børn i skole eller ca. 13.000 pr. elev. De 740.000 har meget forskellige skoleforhold, en elev koster ca. 10.000 kr. pr. år i Hirtshals og 20.000 i Gentofte. Forskellene der først og fremmest skyldes de forskellige lærerskematimeforbrug, behandles i Vendsyssel Tidende 24/11. De to kommuner har henholdsvis de laveste og højeste bevilninger til skolevæsenet. Oplysningerne henter aviserne fra en publikation, udsendt af Undervisningsministeriet i 1979, Nøgletal for de kommunale skolevæsenet. Oplysningerne blev kommenteret i langt de fleste aviser og navnlig i dem, der udkommer i de kommuner, der er omtalt.

Ifølge oplysninger fra mange kommuner er samlæsning nu ved at blive indført f.eks. i Thisted, Thisted Dagblad 19/3, i Roskilde, Roskilde Tidende 12/4, i Odense, i Århus i 80% af klasserne, Aarhus Stiftstidende 16/11, og ifølge Albertslundposten er Albertslund den første danske kommune, der har indført 9-årig enhedsskole, 16/4. Poul Erik Jensen fra DPI mener, at vi om fem, seks år har enhedsskole i Danmark, Jyllandsposten 28/3. Fra nogle få kommuner kommer imidlertid modsatte meldinger, i Osted ønsker forældrene, at eleverne skal deles, Roskilde Tidende 20/11, og ifølge Fyns Amts Avis går »enhedsskolen udenom« Nyborg, 23/1.

Ifølge Berlingske Tidende har et skoleforløb fra 1.-10. klasse 1560 færre timer i 1960 end i 1975. Regnes timerreduktionen med, bliver antallet 2.420. Avisen mener imidlertid ikke, at resultaterne derfor er ringere. De lader sig simpelthen vanskeligt sammenligne, bl.a. fordi klassekvotienten er blevet lavere, og skolen har fået nye opgaver, 12/8.

I juli opstod der debat om folkeskolens afgangsprøver. De nye prøveformer er nu

gennemført for første gang, og denne eksamensform skaber pres og kaos, Aktuelt 5/7 og Aalborg Stiftstidende 6/7. Lærerne udtaler til Politiken 9/7, at de vil have afskaffet 9. klasse prøven, fordi elevernes videre uddannelse er fastlagt til to måneder inden de afholdes, og formanden for Danmarks Skolelederforening, H. E. Frank Hansen udtaler til Aarhus Stiftstidende at 9. klasse prøverne er tidsspilte. Ifølge Socialistisk Dagblad vil ministeriet overveje 9. klasse prøven, 8/8. Spørgsmålet, om prøvernes omkostninger og om hvorvidt de står mål med politikernes intentioner, drøftes i f.eks. Aarhus Stiftstidende 5/8 og Dagbladet Ringsted 13/8.

Berlingske Tidende kunne 28/7 oplyse, at folkeskolens resultater langt fra var, hvad de burde være, de indkaldte soldater kan ikke læse. Ifølge militærpsykologisk tjeneste er dette mere end en fordobling på de sidste fire år. Kristeligt Dagblad påpeger i en leder samme dag, at disse tal svarer til oplysningerne fra de erhvervsfaglige skoler, og citerer lærere, som siger, at de ikke har tid til at tage sig af elever med læsevanskeligheder. Rapporten bør give anledning til en undersøgelse af folkeskolens undervisning.

Ved det nye skoleårs begyndelse udtaler UM, Politiken 7/8, at hun i det nye skoleår vil fremsætte et lovforslag for de 16-19 åriges uddannelsesforløb, at børnehaveklasserne fra dette skoleår bliver oprettet i alle kommuner, og at spørgsmålet om skolepasningsordninger presser på. Hun vil gerne fremsætte et forslag, der er heldigere udformet end det foregående. Desuden er lærernes arbejdsvilkår belastende. Hvis den igangværende undersøgelse viser, at arbejdsopgaverne er i modstrid med fordelingen af tjenestetid, må dette laves om. Ved DLF kongres udtaler hun, at hun vil opfordre til modangreb på mistilliden over for folkeskolen. Og regeringen er ikke indstillet på at foreslå ændringer af folkeskoleområdet. Socialdemokratiets mål om at afskaffe prøver og karakterer vil ikke blive søgt gennemført foreløbig, Information 31/10. Venstre og Kristeligt Folkeparti udtaler imidlertid, at valget betyder, at fredningen af skolelovsforliget fra 1975 er forbi, og skoleloven nu kan ændres, Kristeligt Dagblad 5/10, for Venstres vedkommende er det dog kun tale om enkeltheder, Berlingske Tidende 20/10.

Formanden for Arbejderbevægelsens Skolekontaktudvalg, Preben Sørensen, udtaler ved skoleårets begyndelse, at der må skabes ro om folkeskolen. Denne udtalelse er hyppigst citeret i landets aviser, f.eks. i Horsens Folkeblad 23/8, Fyns Tidende 23/8 og Slagelse Tidende 21/8.

Roen lader dog vente på sig. Folkeskolen blev i det følgende skoleår hårdt kritiseret fra flere sider. Aarhus Stiftstidende erklærer 13/8, at folkeskolen vil blive en slagmark p.g.a. DLFs aktioner og de vanskelige forhold for skole/hjem-samarbejde. Formanden for folkeskolens forsøgsråd hævder i Politiken, at problemerne i folkeskolen ikke bliver løst, men fører til særordninger. Han mener også, at mange flere 8.-9. klasser forlader folkeskolen, end de ansøgninger der når ministeriet. Ved DLHs årsfest siger Kaj Spelling, at folkeskolen ikke fremmer elevernes alsidige udvikling, det er derimod abstrakte og sproglige evner, der giver status, Information 21/11. En undersøgelse blandt skolenævnmedlemmerne i Ålborg viser, at 74% af disse går ind for disciplin i skolen, og 63% mener, at eksamen er en nødvendighed. Og Berlingske Tidende kommenterer en undersøgelse, foretaget af DPI, der viser, at forældre mener, at børnene i skolen skal lære korrekt stavning. Dette prioriteres højere end evnen til at udtrykke sig mundtligt og skriftligt, 28/11. Information refererer Erhard Jacobsen, hvis parti har opnået at skræmme skolelærerne, 12/11. CD vil gerne ændre folkeskoleloven, Aalborg Stiftsti-

dende 9/11. En forældre, Hanne Lysen, kritiserer skarpt folkeskolen; hun opfordrer til oprør, vil danne en ny forældresammenslutning og har telefonid på Ekstrabladet, f.eks. denne avis 27/11.

Spørgsmålet om skolens disciplinkrise behandles i forskellige sammenhænge, både i debatform, f.eks. i Djursland 4/2, i Fyns Stiftstidende 10/5 og Vendsyssel Tidende 9/5, og i sammenhæng med disciplinkonflikter ved en skole i Ry, Aarhus Stiftstidende 18 og 19/2, og i Farum, Politiken og Frederiksborg Amts Avis 24/4. Konflikten i Farum medfører, at to elever blev bortvist fra skolen.

I marts kritiserer borgmesteren Kaj Buchardt fra en af Københavns omegnskommuner Ballerup for åben TV-skærm skolevæsenets lærere og bibliotekarer for at være »rendestensundervisere og venstreorienterede abekatte«. Kritikken vækker voldsom opmærksomhed, Frederiksborg Amts Avis og Jyllandsposten 9/3 og 11/3. Den socialdemokratiske MF Jimmy Stahr beklager i Aktuelt 10/3, at Kaj Buchardt går Fremskridtspartiet og Erhardt Jacobsens ærinde, Information mener i en leder under overskriften »UD«, at Buchardt er stærkt stemningslabil og langt fra i besiddelse af den mentale førlighed, som kræves i hans stilling. Lærerne i Ballerup nedlægger ifølge Berlingske Tidende i protest arbejdet og vil anlægge injuriersag, 11/3, og ifølge Politiken vil DLF også gøre det, 12/3.

Kaj Buchardt påpeger imidlertid i Politiken 10/3, at han har høje stemmetal, at han blot har sagt, hvad forældre har ment i årevis, og at han ikke tager et ord i sig igen, BT 12/3, og han lover ifølge Politiken 13/3 nye afsløringer. Hans gruppe i kommunalbestyrelsen tager imidlertid afstand fra ham, Frederiksborg Amts Avis 13/3; det samme gør SID i Værløse, hvad sandsynligvis er en medvirkende årsag til, at Kaj Buchardt erkender, at han burde have valgt andre ord. Og han lover kommunalbestyrelsen ifølge Politiken, at han ikke skal eksplodere mere, 18/3.

Kaj Buchardt synes at være ret ene om sine synspunkter. Han bliver dog støttet af professor Niels Egmont Petersen, der i en kommentar i Politiken 14/3 skriver, at Buchardt, til trods for at hans ordvalg ikke er »skønsomt«, har ret i, at der er tale om undergravende socialistisk virksomhed. Buchardt bliver i sin kommunalbestyrelse støttet af CD.

Kaj Buchardt hævder, at han blandt andet har sit bevismateriale fra Unge Pædagoger, Information 22/3. Retssagen mod ham starter i maj og han vedstår sine udtalelser, BT 27/5 og Jyllandsposten 28/5.

Medens sagen Kaj Buchardt løber, udtaler en pige fra 9. klasse til BT, at skolen er et stort »bluf«, hvad avisen trykker med store typer 28/3. Land og Folk skriver 21/5, at folkeskolen er i dag en kamp for at overleve, ikke for at lære noget.

Og i juni måned udtaler en skoleinspektør sig igen til Politiken om afgangsprøverne. Han gentager, at der bruges »fantastisk mange ressourcer« på dem, og at den skole, der var planlagt som en enhedsskole uden prøver og eksaminer, nu er blevet en udpræget eksamensskole, 15/6. Prøvernes indhold vækker debat, en dreng i Århus bryder sammen, fordi et af spørgsmålene handlede om sex, BT 21/6. Og Berlingske Tidende rejser spørgsmålet, om 10. kl. prøven kan bruges til noget, 22/6.

Besparelser

På Kommunernes Landsforenings delegeretmøde i Ålborg i juni 1979 opfordrede daværende formand for foreningen, Henning Rasmussen, kommunerne til at spare, og samtidig opfordrede han dem til at komme med forslag til besparelser, Danske Kommuner nr. 13, 1979. Debat om og oplysninger om kommunale besparelser findes fra november i rigt antal i aviserne. Skoledirektøren i Skovbo kommune oplyser til Dagbladet i Ringsted, at han har fået besked om at hæve klassekvotienten og sætte en stopper for nybyggeri, 3/11. I Rødning får et forslag om konferencetimer til observationsklassen afslag i Kulturudvalget, Jydske Tidende, Kolding Avis 8/11. Og i Allerød skæres der ned på timetallet med en time om ugen fra 1.-7. klasse, Berlingske Tidende 12/11.

De spareforslag, kommunerne har indsendt, blev samlet i et katalog, og dette omtales i TV-avisen 13/11. Det indeholder bl.a. forslag om at hæve klassekvotienten og skære drastisk i specialundervisningen. Omtalen vækker stor opmærksomhed. DLFs formand Jørgen Jensen udtaler til Politiken, at hvis forslagene bliver gennemført, ville tiden blive skruet tilbage, 15/11. Formanden for Skole og Samfund, Eigil Brinch, udtaler til samme avis, at vi burde overveje, om vi har en fornuftig politik i forbindelse med vore unge. Den nyudvalgte formand for Kommunernes Landsforening fastholder, at foreningen ikke stod bag forslagene, det gjorde forskellige kommuner, og nu måtte regeringen afgøre, hvilket forslag der skal gennemføres, Ålborg Stiftstidende og Politiken 14. og 16/11. UM kommenterer sparekataloget i Aktuelt 23/11. Dets forslag er ikke nye, de fleste af dem har allerede været drøftet i ministeriet, og der ville iøvrigt ikke blive tale om drastiske nedskæringer på folkeskoleområdet. LO udtaler til Politiken, at denne organisation også er imod, at der spares på folkeskoleområdet, 23/11. Ifølge Politiken erklærer et enigt Folketing i januar, at børnene og de unge ikke skal betale for krisen, 16/1.

På et møde mellem Kommunernes Landsforening og Amtsrådsforeningen drøftes imidlertid, hvorvidt besparelser kan gennemføres, ved at klassekvotienten hæves og ved at der indføres et maksimalt lærerskematimeforbrug, Aktuelt 26/2. Kommunernes Landsforeningsformand udtaler ifølge Information 25/2, at der ikke kan spares på lærerudgifterne i det kommende skoleår, tiden er forpasset. Men der kan spares på lærerskematimeforbruget, f.eks. ved at skære i specialundervisningen. I Ministeriets cirkulære af 26/2 henstilles der til kommunerne at »begrænse« udgifterne til folkeskolen. Det foreslås at begrænse lærerskematimeforbruget, forhøje klassekvotienten, indskrænke specialundervisningen og eventuelt sammenlægge klasser, Information 7/3 og Skole og Samfund nr. 3, 1980. I det kommende skoleår skulle dette føre til besparelser på 300 millioner. Finansminister Svend Jacobsen udtaler, at der i de kommende 3 år i alt skal spares 1800 millioner på folkeskoleområdet, Politiken og Berlingske Tidende 3/3.

Spareplanerne udløser kraftige reaktioner. DLFs formand Jørgen Jensen udtaler, at han finder disse besparelser chokerende, BT 3/3. Skole og Samfunds formand Eigil Brinch citeres i flere aviser for at have sagt, at stigende skoleudgifter ikke er luksusforbrug, at der i cirkulæret jo kun er tale om en henstilling, f.eks. Kalundborg Folkeblad 4/3 og Bornholms Tidende 5/3. Og skoleeleverne demonstrerer. I 18 byer over hele landet. Foran Christiansborg samles et stort antal, af nogle aviser anslået til at være 25.000 og i nogle til at være 40.000.

I de følgende måneder bringer aviserne en række eksempler på besparelse fra landets forskellige egne, Politiken og Berlingske Tidende 6/3. Læreskematimeforbruget skæres ned i Augustenborg, Jydske Tidende, Sønderborg 13/3 og i Jernløse Holbæk Amts Venstreblad 12/3. I Odense skal klasser lægges sammen, og dette vil i alt berøre 593 elever, Fyns Stiftstidende 13/3 og 20/3. Skolekommissionen på Sydals forslår at stryge svømning og teater, Jydske Tidende Sønderborg 21/3, og i Ålborg sætter spareplanerne yderligere gang i nedlæggelsen og lukningen af skoler, Aalborg Stiftstidende 11/3 og 11/6. Forældrene protesterer.

Spareplanerne kommenteres også fra forskellig side. UM udtaler ifølge Aalborg Stiftstidende, at der ikke vil blive tale om så voldsomme nedskæringer, det faldende børnetal skal bare tages med i beregningerne, 7/3. I Jyllandsposten påpeges, at besparelserne på børns ferierejser vil ramme børn fra Sydslesvig, 5/3. Bertel Haarder skriver i samme avis, at centraliseringstendensen nu forhåbentlig kan stoppes, fordi små skoler er billigere end store, 17/3. Og formanden for Kommunernes Landsforenings skoleudvalg, borgmester Ib Juul mener ikke, skolen vil blive forringet, det vil ikke blive nødvendigt at afskedige lærere, Berlingske Tidende 4/3.

Elever – børn og unge

Socialistisk Dagblad refererer i juli måned en oplysning fra Danmarks Statistik om, at antallet inden for den såkaldte restgruppe er faldende, og den omfatter nu kun 20% af en årgang, 11/7. Samme avis og Jyllandsposten oplyser imidlertid nogle måneder senere, at 20.000 unge, eller godt $\frac{1}{3}$ af en årgang, går ud i ufaglært arbejde eller arbejdsløshed hvert år, 27/3 og 20/3. Ifølge Lavindkomstkommissionens betænkning er der i Danmark 1.000.000 personer, der ingen uddannelse har, og hver 4. dreng og hver 3. pige får aldrig nogen uddannelse. Den nyudnævnte skoledirektør i Århus, Birgit Darr, udtaler til Aarhus Stiftstidende, at ungdomsarbejdsløsheden kaster lange skygger ind i folkeskolen, 25/11. Lærlingenes LO mener ikke, at ungdomsgarantien, se s. 115, vil løse de unge arbejdsløses problemer, den er kun lapperier, 23/3.

Børnehaveklasserne er ved at blive etablerede i alle kommuner, Aktuelt oplyser, at 80% af kommunerne har velfungerende børnehaveklasser. I nogle kommuner udnyttes tilbudet 100%, i de fleste fra 80-90%, 2/8. Pasningen er et problem for de fleste forældre med børn i børnehaveklassen, Berlingske Tidende 14/8. Og ifølge samme avis 2/9 har 80% af eleverne i 1. klasse gået i børnehaveklasse.

Vold og mobning kommenteres også i dette skoleår. Undersøgelser i Hjørring tyder på, at mobningen følger eleverne, også efter at de har forladt skolen, Jyllandsposten 26/11. Formanden for skoleledernes forening H. E. Frank Hansen udtaler, at lærerne er bange for eleverne, og de tør ikke påtale overgrebene af angst for hævn, Ekstrabladet 13/11. En skoleinspektør udtaler til Aarhus Stiftstidende, at volden i skolen udspirer af drengenes primitive mandsidealer, Berlingske Tidende 10/12, og Socialistisk Dagblad hævder den 6/12 og 13/5, at volden mod lærerne i skolen er tiltagende.

Eleveorganisationerne er aktive i skoleåret 1979-80: På landsmøde i oktober udarbejdes et dokument, ifølge hvilket organisationen ønsker enhedsskolen indført, kantiner

med sund og billig mad oprettet ved alle skoler, mindst tre ugentlige idrætstimer, stop for skolenedlæggelser og lavere klassekvotienter. Elevorganisationerne protesterer lokalt mod spareplanerne allerede i november, f.eks. udtaler formanden for eleverne i Haderslev, at de ikke kan forstå, at der skal spares på skolen, Jydske Tidende Haderslev 18/11.

I marts demonstrerer som nævnt eleverne i mange af landets byer, aviserne har mange billeder af elever. På Christiansborg står eleverne over for visirkledte, bevæbnede politibetjente. Eleverne smed med æg og tomater, Ekstrabladet, Berlingske Tidende og BT 6/3.

Og i maj udtaler elevorganisationerne, at folkeskolens afgangsprøver havde været for lette, de ønsker prøver, der også tilgodeser dem, der har gået på udvidet kursus, Politiken 12/5.

Børns helbredsforhold bliver kommenteret i forskellige sammenhænge. Ifølge Aalborg Stiftstidende lever 16% af børnene i nordjyske kommuner under sådanne vilkår, at deres udvikling, indlæring og hele helbredstilstand er truet. Det viser en undersøgelse, der er foretaget i samarbejde med Socialmedicinsk Institut i Århus, 6/8. Berlingske Tidende oplyser, at hvert 5. skolebørn er enten »fumler eller tumler«. Jyllandsposten oplyser, at børnemishandling skal drøftes på skolepsykologernes årsmøde, hvert 10. barn i Norden mishandles alvorligt, 11/9 og 12/9. Samme avis kan også oplyse, at kun 1/5 af børnene i Ringkøbing amt er raske. Det viser en undersøgelse, foretaget af amtslægen, 1/11. Hvert 5. barn i amtet har psykiske problemer, Holstebro Dagblad 29/9. Ekstrabladet hævder, at i Sønderjylland drikker skoleeleverne så meget, at alkoholmisbruget er større end nogensinde, 22/4. Og i København vil børnene nu få tilbudt et ernæringsrigtigt måltid på skolerne. Socialdemokraterne og DKP har indgået et forlig om, at der skal serveres morgenmad, fordi mange ingen morgenmad får, og over halvdelen får en morgenmad, der er underlødige. Det er imidlertid vanskeligt at få serveret en frisklavet morgenmad, så overborgmesteren vil i stedet indføre frokost, Socialistisk Dagblad 8/3 og Land og Folk 23/4.

Elevernes erhvervs-mæssige arbejde er blevet undersøgt af de seminariestuderende i Hjørring. Undersøgelsen viser, at 64% af eleverne har arbejde efter skoletid, Vendsyssel Tidende 1/4 (dog næppe hver dag). Jyllandsposten oplyser, at drenge i Hirtshals nu er vågne i skoletiden, fordi de ikke arbejder så meget som tidligere, 21/4. Og Politiken refererer en redegørelse for de nye regler for børns arbejde, der kan udledes af den relative nye arbejdsmiljølov. Reglerne er meget detaljerede og forskellige for de forskellige aldersstrin fra 10-17 år, 19/12.

I en række aviser diskuteres et problem, som nok er affødt af sparebestræbelserne, – kan en elev flyttes fra et skoledistrikt til et andet? Og i hvilken udstrækning kan der flyttes rundt på skoledistriktgrænserne, f.eks. i Vejle Amts Folkeblad 2/4, og ombudsmanden skal behandle en sag om dispensation efter ønske fra forældrene, Vestkysten 14/3. Og endelig diskuteres de fremmedsprogede børns vilkår i Danmark. Deres antal opgives noget forskelligt, ifølge Politiken er der 15.000 under 7 år og 12.000 i danske skoler, 16/11 og 4/12, og ifølge samme avis 30/3 er der tale om 7.000 børn, der kommer fra 75 lande, flest fra Tyrkiet og Pakistan. DLFs formand Jørgen Jensen udtaler ifølge Horsens Folkeblad, at undervisningsministeriet gør for lidt for indvandrerbørnene, der indsamles ikke erfaringer fra andre lande, 9/7. Berlingske Tidende fastslår, at der er

behov for en dansk indvandrerpolitik, både når det gælder sprog og skoleproblemer, 20/8. Indvandrerbørnene bliver »nummer sjok« i klassen i kampen om uddannelse og job, samme avis 6/9. Politiken hævder 4/12, at disse børn bliver svigtet i skolen, der er tale om en lille racisme, der kan vokse sig stor.

Oplysninger fra Strandgårds skolen i Ishøj underbygger disse bemærkninger. Lærerne dér bakked op af den lokale lærerforening i deres ansøgning om støttelærere til indvandrerbørnene. Og Politiken oplyser, at indvandrerbørnene i Ishøj ikke lærer dansk, men at simulere på dansk, 19/8.

Fagene

Kristendomskundskab er et af de fag, der har været genstand for debat i skoleåret 1979-80. Kristeligt Dagblad oplyser 10/7, at der er ringe interesse for faget, og Religionslærerforeningens formand T. Rechendorf udtaler, at efter hans mening unddrager skolen sig pligten til at oprette hold i faget. Skolen har pligt til at oprette et hold, hvis blot én elev i 10. klasse vælger faget, samme 11/7. Nogle måneder senere udtaler han til samme avis, at faget på 10. klassetrin enten bør fjernes eller gøres obligatorisk, 25/9. Kristeligt Dagblad og Berlingske Tidende refererer 22/11 og 23/11 en undersøgelse, der viser, at faget også står svagt i 9. klasse, både blandt elever og lærere. Næsten halvdelen af 9. klasserne mener, at faget er overflødig. FM Christian Christensen fra Kr.F. har spurgt UM, om der i de mange fritagelsessager er sikkerhed for, at det er forældrene, der anmoder om fritagelse, og om forældrene ved, hvad faget i dag rummer. Faget står og falder nu med, om det kan hævde sig pædagogisk, Kristeligt Dagblad 22/11.

Religionslærerne vil ifølge Kristeligt Dagblad søge at fjerne fritagelsesreglerne, ved en skriftlig henvendelse til ministeriet 17/1 og 25/1. Og Kristeligt Folkparti vil fremsætte et lovforslag om, at faget bliver gjort obligatorisk, det skal kun være frivilligt for elever fra andre trossamfund, Land og Folk 22/2 og Politiken 24/2. Kristendomskundskab vil få færre timer i Silkeborgs skoler. Skolekommissionens formand, der er præst, er gået med dertil, fordi han mener, det er en konsekvens af folkeskoleloven, Midtjyllands avis 16/2. Sagen fra Nr. Søby på Fyn, vedr. juleafslutningens indhold, se Årbogen 1979, er stadig ikke afsluttet. Der er usikkerhed om, hvorvidt UMs skrivelse var generel eller lokal. Seminarirektor ved Haslev Seminarium mener ifølge Kristeligt Dagblad, at kirkegang juleaften må sidestilles med alle de andre påvirkninger, eleverne modtager i årets løb, og vurderes som en af disse, 9/10. Amtskonsulenterne oplyser til samme avis, at de ikke har modtaget nogen skrivelse vedr. sagen 30/11, dog viser det sig, at nogle, men ikke alle amtskonsulenter har modtaget en sådan fra ministeriet, 18/12. Provst K. Jordansen udtaler til Kristeligt Dagblad, at han mener, spørgsmålet om skolenes juleafslutning er uafklaret, og udbeder sig et svar fra UM, 13/11. Sognepræst Jesper Langballe, Thorning, oplyser til Kristeligt Dagblad, at man fra det sogn skrev til UM for at få spørgsmålet afklaret og fik til svar, at brevet blev opfattet som en provokation. Ministeriet vil intet foretage sig, så længe de lokale skolemyndigheder ikke rejser spørgsmålet, 19/12. Og UM udtaler samme dag til samme avis, at der intet er til hinder for, at juleafslutningen afholdes i form af gudstjeneste. Den skal blot holdes uden for den

egentlige skoletid og være frivillig. Amtsavisen oplyser 22/12, at 250 elever fra en skole i Randers gik frivilligt til julegudstjeneste. Og biskoppen i Aalborg vil supplere dåbsundervisningen med kurser for forældre, spejderledere og andre, der arbejder med kirkelig undervisning. Kirken og forældrene må nu klare denne opgave, da skolen ikke længere påtager sig den. Der er stor søgning, Aalborg Stiftstidende 5/10.

Berlingske Tidende oplyser, at CUR nu skal beskæftige sig med dansk. Eleverne skal lære at lytte til, tale, læse og skrive sproget, 14/9. Dansk debatteres også i dette skoleår. I Ålborg Stiftstidende diskuteres om faget kan deles i et litterært- og et kommunikationsfag, 23/7. I Politikens kronik 1/11 hævdes, at dansklærere og sprogfolk må blive enige om, hvilke krav det er realistisk at gennemføre i danskundervisningen. I Jydske Tidende, Kolding Avis 15/1 påpeges, at faget er mere end stavning, det er vort ubevidste redskab. Samme avis hævder 13/1, at eleverne er dårligere til både skriftlig og mundtlig dansk end tidligere. I en kronik i Politiken kommenteres CURs arbejde med modersmålet 17/4. Det påpeges, med udgangspunkt i en bog udgivet af Dansklærerforeningen, at litteraturen må være danskfagets substans.

En repræsentant for Fremskridtspartiet vil i en kommune have en novellesamling af Vita Andersen fjernet fra biblioteket, til trods for at den er godkendt af skolenævnet. Bogen lader sig imidlertid ikke fjerne, Ekstrabladet 12/4 og 6/5. Og i Frederiksværk anmeldes en skolebog for blasfemi.

Faget idræt debatteres mere end tidligere. Ifølge BT mener undervisningsinspektøren i dette fag, at de elever, der har gode præstationer, bør honoreres. Skolen har en forpligtelse til at bygge et talent op, 11/7. Dansk Idrætslærerforening, hvori folkeskolens lærere er medlemmer, ønsker mere idræt i skolen, 17/10. Og en lærer udtaler til Vendsyssel Tidende, at det er en samfundskatastrofe, at skoleidræt forsømmes, 4/11.

Forholdet mellem folkeskolen og erhvervslivet og folkeskolens og erhvervsuddannelserne diskuteres i flere sammenhænge. Professor Flemming Hansen udtaler til Børsen, at folkeskolens pensum ikke fremmer elevernes forståelse af erhvervslivets vilkår. Erhvervspraktikken diskuteres flere steder, f.eks. i Vendsyssel Tidende og Jydske Tidende, Kolding avis 25/11 og 29/11. Praktikpladser mangles i Århus, Aarhus Stiftstidende 27/1. Og DA formand i Kolding udtaler, at gæstelærere i folkeskolen har været en »kamp-fiasko«, Jydske Tidende, Kolding Avis 17/6. Ekstrabladet erklærer 17/11, at erhvervspraktik simpelthen intet er værd. Og Vejle Amts Folkeblad skriver 12/12, at efter 3 år med skolevejledere ved eleverne mere om erhvervslivet og erhvervsuddannelserne.

EDB og datalære indføres ved flere skolevæsenere, f.eks. i Holstebro, Holstebro Dagblad 22/11, og Ålborg, Aalborg Stiftstidende 22/11. Ifølge Berlingske Tidende anbefaler grundskolerådet, at datalære indføres i folkeskolen, 14/1. EDB-rådet har de samme ønsker, Politiken og Berlingske Tidende 12/3 og 19/3.

Faget arbejdskendskab har bedre tilgang, i skoleåret 78-79 er den på 10%, Jyllandsposten 23/7. Og oplysninger tyder på, at tilgangen er stigende i skoleåret 1979/80, Holstebro Dagblad, 19/10. Det mest populære fag er imidlertid stadig tysk, det vælges af 94% af eleverne på 7. klassetrin og 84% på 8. klassetrin. Jyllandsposten oplyser, at hver 8. elev hopper af fra valgfagene, 14/12.

Samtidsorientering diskuteres noget, men ikke så meget som tidligere år. Skolelever var »observatører« ved en fysisk blokade af Steins Laboratorier uden for

København. Efter denne begivenhed foreslår Jyllandsposten, at faget skal hedde samfundsundergravning i stedet for samtidsorientering, 27/8. Og et konservativt medlem af Folketinget kræver, at faget får nye læseplaner, Berlingske Tidende 6/9. Fagets indhold diskuteres også stadig lokalt, bl.a. af forældrene i Højer, Jydske Tidende Tønder, 17/11 og i Silkeborg, Midtjyllands Avis 7/11.

Det praktiske fag synes at have en blandet status. Ifølge Vendsyssel Tidende indføres de i Hirtshals for at holde på de ældre elever, 1/8. Jyllandsposten refererer en undersøgelse, foretaget af DPI, der viser, at eleverne er ligeglade med de praktiske fag, 28/11. Og Vestkysten refererer 27/12 en undersøgelse, der har samme konklusion som den fra DPI, eleverne sætter de boglige fag højest.

Fra efteråret 1980 vil historie blive obligatorisk i 8. og 9. skoleår. Dette er nok baggrunden for den forstærkede debat om faget i skoleåret 1979-80 både i dagspressen og i f.eks. Højskolebladet nr. 18 og 21, 1980. Det konservative MF, Gerda Møller, opfordrer ifølge Berlingske Tidende 8/9 UM til at se på læseplanerne for faget. Weekend-avisen oplyser, at fagets »omdiskuterede og stærkt kritiserede læseplan« vil blive taget op til ny overvejelse. Og Jyllandsposten oplyser 10/1, at skoledirektør Hans Jensen fra København er formand for det udvalg, der reviderer læseplanerne. Udvalgets arbejde vil være afsluttet i nov. 1980, og læseplanerne for valgfaget skal bruges, indtil de nye planer foreligger. Både LO og DA er i øvrigt repræsenterede i udvalget.

Jyllandsposten sætter i september måned spørgsmålstegn ved, hvorvidt 'et parcelhuskvarter fra 1900 til i dag' er et relevant emne for et kursus for historielærere. Kurset bliver afholdt ved DLH, og ifølge avisen er det det eneste kursus, der bliver afholdt for de lærere, der skal have faget i 8. og 9. klasse fra aug. 1980, 6/9 og 14/9. DLHs lærere svarer, at efter deres mening kan kurset ikke bruges til ensidig politisk påvirkning; det er ikke det eneste kursus som afholdes, og det har ministeriets velsignelse, samme avis bl.a. 15/9. Bertel Haarder fastholder imidlertid kritikken af DLH. Lærerne i folkeskolen kan blæse på DLH og fortælle i historietimen, men de trænger til forældrenes støtte, samme avis 20/9.

Faget drøftes også rundt i landet. Flensborg Avis oplyser, at en seminarieadjunkt i Tønder har undersøgt historiebøgernes behandling af det danske mindretal i Sydslesvig, og hans konklusion er, at denne befolkningsgruppe slet ikke er omtalt, 11/12. Og på Tåsinge vækker Historiebogen fra Demos endnu en gang debat. Skolenævnet har godkendt bogen, men et kommunalbestyrelsesmedlem vil have den drøftet i kulturudvalget, Fyns Amts Avis 22/1 og 16/2. Ifølge Holstebro Dagblad 2/12 mener en lærer, at faget vil blive en fiasko på 8. og 9. klassetrin, fordi det vil blive sjoflet. I Esbjerg skal indførelsen af historie ikke gå ud over de kreative fag, Vestkysten 21/1, og Politiken mener, at Erhardt Jacobsen står til en kvart sejr. Det er bl.a. p.g.a. hans krav, at faget bliver styrket og ændret. Avisen mener, at det udvalg, der arbejder med de nye læseplaner, også vil imødekomme den kritik, Erhardt Jacobsen har fremsat, 30/5. Den rapport, der var udarbejdet af et udvalg, nedsat af undervisningsministeriet vedr. skolebøgernes indhold, foreligger i november og sætter yderligere skub i diskussionen om faget, trykt i Uddannelse nr. 9, 1979. Politiken fastslår med store typer, at skolebøgerne får dårlige karakterer, de vigtigste sider af erhvervs- og arbejdslivet er ikke behandlet, 14/11. Aktuelt udtaler, at med denne rapport får SIDs undersøgelse fra 1972 sit blå stempel, også 14/11.

Og en ny vejledning om udarbejdelse af timefordelingsplaner for folkeskolen bliver udsendt 14/3-80.

Forsøg

Der er i skoleåret 1979-80 ikke så mange skoleforsøg, der får avisomtale som tidligere. Men der er derimod brede, beskrivende og positive artikler om emneuger, integrering og lignende i mange af landets aviser. I Herning skal f.eks. 100 skolebørn indføres i nye arbejdsformer i pædagogiske værksteder, Berlingske Tidende 1/7 og Aktuelt 2/7. Der afholdes en energiuge i Horning, Aarhus Stiftstidende 20/9. Og i Nykøbing Sjælland skal eleverne indføres i psykiske sygdomme, Holbæk Amts Venstreblad 21/8. I Århus foretages der forsøg med vikarordninger, Aarhus Stiftstidende 20/12. Forsøgskonsulent Anders Striib oplyser til samme avis, at der er for lidt penge til de forsøg, der skulle bryde skolens isolation, så disse mislykkes, 16/8. Forsøgene med integration af debile i folkeskolen i Esbjerg og Skads fortsætter, de karakteriseres som de mest omfattende og systematiske i landet, Vestkysten 23/1. Og amtspsykolog Bjørn Glæsel udtaler, at Folkeskolens Forsøgsråd ikke har midler til velgennemtænkte forsøg, pædagogisk pionerarbejde sultes ihjel, Berlingske Tidende 13/9.

Ifølge Roskilde Dagblad fortsætter forsøgene ved Strandgårdsskolen i Ishøj på andet år, 5/7. Der er dog stadig debat i kommunalbestyrelsen om bevillingerne til forsøget, først og fremmest om bevillingerne til undervisningen af de fremmedsprogede elever. Et socialdemokratisk medlem fastholder, at der må være tale om en rammebevilling, og at skolekommissionen vil tage sig af, hvorledes pengene bruges, 14/7.

Specialundervisning og særforsorgens udlægning

Det spørgsmål, der først og fremmest diskuteres inden for specialundervisningen i 1979-80, er særforsorgens udlægning. Aviserne omtaler, hvorledes udlægningen foregår lokalt, og udlægningens problemer og konsekvenser debatteres. En specialklasse for svært psykisk handicappede er oprettet i Hobro, Aalborg Stiftstidende 27/10, og en satellitklasse for »evnesvage« ved Sønder Skole i Grindsted, Vestkysten 27/10. Kulturudvalgets formand i Hjørring beskyldes for at sylte planerne om integrering af evnesvage. Han beskyldes for at mene, at disse børn vil virke tyngende på folkeskolen, – en klasse bliver dog oprettet, der skal overtages af amtet den 1/1-80. Vendsyssel Tidende oplyser, at specialklasserne skal bevares i Dronninglund og Sæby kommuner, 8/12. Jydsk Tidende, Kolding Avis oplyser, at den skolepsykologiske rådgivning i Gram skal tilrettelægges med henblik på de nye opgaver, 8/11. Ifølge Midtjyllands Avis er en repræsentant for Fremskridtspartiet i kommunalbestyrelsen bange for, at den skolepsykologiske rådgivning i Bjerringbro vil svulme op efter nyordningen, 20/12. En repræsentant for kulturforvaltningen i Nordjyllands amt udtaler, at forældreindflydelsen vil blive styrket med nyordningen, da der skal være skolenævn ved alle institutioner, Ålborg Stiftstidende 29/12. I Hobro arbejder en arbejdsgruppe med forholdet mellem

skoleforvaltning og socialforvaltning, Amtsavisen 17/1. I Viborg afholdes en høring om handicapundervisningen på grundlag af et foreløbig udkast til udbygningsplan, Skive Folkeblad 21/3. I Vejle amt fremlægges også en undervisningsplan for de handicappede til høring; den omfatter 8000 børn, Vejle Amts Folkeblad 6/5. Og Jydske Tidende, Kolding Avis oplyser, at en plan også er fremlagt af Amtsrådet i Sønderjyllands amt, 5/6.

Frederiksborg Amts Avis rejser i juli måned spørgsmålet, om folkeskolen er moden til at modtage eleverne fra Særforsorgen, om ikke de handicappede bliver sorteper, 18/7. En leder af en skole for evnesvage udtaler til Vendsyssel Tidende, at han står uforstående overfor befolkningens angst for integration, der er tale om én elev for hver 100 folkeskoleelever. Eleverne ved Ågerup Skole har i to dage forsøgt at være handicappede, de har gået med en arm bundet op eller propper i ørerne, Holbæk Amts Venstreblad 21/9. Jydske Tidende, Kolding Avis har interview med to handicappede, der tager rundt på skolerne og fortæller om at være handicappet, 18/11. Th. Vitnæs fra Statens Høreinstitut i Ålborg udtaler, at tidspunktet for udlægningen er meget uheldig. Aalborg Stiftstidende 28/12, og Skole og Samfunds formand siger, at debatten om særforsorgens udlægning er foregået mellem eksperter med stabler af papir. Den er ikke nået ud til lærere og forældre i folkeskolen, samme avis 14/12. Skoledirektøren i Odense, H. Lehm, mener, at det er en lykke for forældrene, at de nu kan placere deres handicappede barn i en almindelig folkeskole, Fyns Stiftstidende 14/1. Amtspsykologen i Vejle amt mener på den anden side, at de handicappede kan blive ofre og isolerede i folkeskolen, Vejle Amts Folkeblad 12/1.

Forsorgens udlægning diskuteres således rundt i landet, men de forskellige cirkulærer, bekendtgørelser, vejledninger og retningslinier for hvorledes denne udlægning skal foregå, og som udsendes i efteråret 79, f.eks. bekendtgørelserne af 22/11 om forskellige former for specialundervisning og specialpædagogisk bistand bliver kun i lille udstrækning kommenteret i dagspressen. – Disse bekendtgørelser og vejledninger behandles i Uddannelse nr. 10, 1979 og i Skole og Samfund, særnummer 11, 1979. – Dog får bestemmelserne om den socialpædagogiske bistand, som kommunerne fra 1/1-80 skal yde børn i førskolealderen, nogle ord med på vejen, bl.a. i Politiken 7/8 og 22/8.

Den almindelige specialundervisning kommenteres i 1979-80 i lighed med tidligere år. Roskilde Tidende oplyser, at der er stor søgning til ungdomsskolens specialundervisning i Hvalsø kommune, 28/9. I Viborg Amts Folkeblad hævdes at for mange henvises til specialundervisning på et forkert grundlag, 14/11. I Ekstrabladet hævdes, at for mange ryger på skolepsykologisk kontor, fordi lærerne opgiver, 1/12. Ledende skolepsykolog for det fælleskommunale kontor i Nordvestsjælland mener, at drengene har flere problemer end pigerne i skolen, Sjællands Tidende Holbæk 10/11. Dagbladet i Ringsted omtaler en rapport, udarbejdet af foreningen for sent udviklede. Heri påpeges, at disse børn er i klemme både i skolen og i samfundet. De rammes særlig hårdt, fordi de er grænsetilfælde mellem normale og handicappede, og de hører hverken hjemme i normalskolen eller på særforsorgens skoler, 8/12. Aarhus Stiftstidende refererer en undersøgelse, foretaget af DPI, der viser, at specialundervisningen i over halvdelen af landets kommuner er forringet med fra 40-50, 3/1. En skolepsykolog siger til Vejle Amts Folkeblad, at de gode hensigter er ved at drukne i papir; derfor må skolerne selv træffe afgørelserne om specialundervisningen, 17/4. Og ledende skolepsykolog i Fyns amt siger, at det er vanskeligt at vælge, når der skal spares inden for specialundervisningen, for hvem skal svigtes, Fyns Stiftstidende 3/5.

De skoletrætte opfattes ifølge mange udtalelser som skolens største problem. Og en række foranstaltninger iværksættes rundt i landet, først og fremmest alternativ undervisning af en eller anden art, f.eks. startes der forsøg med alternativ klasse i Tølløse, Holbæk Amts Venstre blad 15/9, i Nykøbing Sjælland, samme avis 20/12, i Grindsted, Vestkysten 21/12 og i Århus, Aarhus Stiftstidende 17/1 og mange, mange andre steder. En skoleinspektør fra Møn siger til Møns Tidende, at det er besynderligt, at folkeskolen skal give afkald på de skoletrætte, samtidig med de giver plads for de handicappede 20/12. Og tidligere MF Svend Hougaard mener, at det er et forræderi mod de skoletrætte, at mesterlæreren opgives, den passede dem bedst, Politiken 30/4.

Lærerne

Lærernes utilfredshed med deres arbejdsforhold og diskussionen, om hvorledes de skal få disse ændret, fortsætter i skoleåret 1979-80. Foreningen Moderate Lærere afholder møde i Vejle, hvor der bliver protesteret mod DLFs linie. Der er navnlig utilfredshed med arbejdsnedlæggelserne, f.eks. Vejle Amts Folkeblad 23/7, Amtsavisen 24/7 og Berlingske Tidende 30/7. Jyske Tidende Kolding Avis oplyser, at formanden for denne ret løse sammenslutning mener, at DLF er ved at sprænges. Moderate lærere regner med at have ca. halvdelen af alle lærere bag sig, 31/7. Sammenslutningen afholdt sit første landsmøde i august, og der deltog ifølge Berlingske Tidende 12/8 kun 75 lærere.

Der er uro i lærerforeningerne i august. Københavns lærere hævdes at være splittet i en moderat og en fagforeningspolitisk aktiv gruppe, ved valget vinder den moderate fløj, Berlingske Tidende 16/8 og 25/8 og Politiken 19/8. DLF afholder kongres sidst i august og Aktuelt rejser spørgsmålet, om foreningen vil komme ud af denne uden skrammer, 29/9. Information oplyser, at problemerne er, at hovedbestyrelsen har et modsætningsforhold både til en moderat fløj og en venstrefløj, 27/8.

Kongressen behandler først og fremmest lærernes tjenestetid. Socialforskningsinstituttet, der foretager en undersøgelse af denne, havde imidlertid ikke afsluttet rapporten, og spørgsmålet blev udsat til 1/1-80, og dermed også eventuelle faglige aktioner, Berlingske Tidende 30/8 og Weekend avisen 7/9.

I september starter DLF en stor reklamekampagne, bl.a. med slogans på busserne. Denne har til hensigt at informere befolkningen om skolens hverdag, og den bliver kommenteret i langt de fleste aviser, f.eks. i Fyns Stiftstidende 11/9 og i Berlingske Tidende 23/9 og 26/9. Denne avis foreslår i en leder den 11/9, at lærerne skal koncentrere sig om at undervise. Så kan skolens problemer løses af andre faggrupper. DLFs formand Jørgen Jensen svarer hertil, at DLF ikke vil få lærernes tjenestetid undersøgt ud fra et ensidigt hensyn til lærerne, men ud fra den rolle, lovgivningen og samfundsudviklingen har givet skolen, 18/9.

Under reklamekampagnen blev lærernes arbejdsvilkår drøftet og kommenteret i en række aviser. BT rejste f.eks. spørgsmålet om, hvorfor lærerne er sløve, slappe og dårligt forberedt, 27/9. En journalist fra Ekstrabladet vikarierer i folkeskolen i 4 dage, hun mødte folkeskolens »trængte og dramatiske virkelighed« og blev bange for eleverne, 27/9. Og Aktuelt rejser spørgsmålet, om ikke skolens problemer drukner i læ-

ernes fagpolitiske diskussion; kravene om 11-timers reglen og reklamekampagnen har skabt skepsis i befolkningen, 30/10.

Skolederforeningen afholder repræsentantskabsmøde, og formanden H. E. Frank Hansen advarer mod »kinesere« blandt lærerne og mod den vold der er under udvikling i skolen. Flere af skolelederne er desuden uenige i den aktionsplan, DLF har udarbejdet, f.eks. Aarhus Stiftstidende 25/10, Kalundborg Folkeblad 29/9 og Vendsyssel Tidende 30/9.

DLF afholder kongres sidst i oktober, og denne bliver dækket på forsiden af mange af landets aviser. UM udtaler som nævnt, at hun har tillid til, at lærerne udfører sit arbejde solidt og hæderligt. Formanden Jørgen Jensen angriber Skole og Samfund, fordi denne forening er utilfreds med, at lærerne overholder 11-timers reglen, og foreslår, at lærerne skal deltage i planlægningen af den økonomiske helhedsløsning, og at kongressen skal vedtage en vedtægtsændring, så kongresdelegerede for fremtiden bliver valgt ved urafstemning, f.eks. Aalborg Stiftstidende 30/10, Jyllandsposten 31/10 og Information 1/11.

Disse forslag møder stærk modstand, bliver trukket tilbage og nye resolutioner blev fremsat, ifølge hvilke lønfastsættelsen skulle ske ved frie forhandlinger; foreningen kan dog gå ind i drøftelser om den økonomiske politik for at varetage medlemmernes interesser. Jørgen Jensen satte, ifølge f.eks. Aktuelt 1/11, sin formandspost ind på at få denne resolution vedtaget.

En gruppe af de delegerede ønskede desuden, at der bliver taget afstand fra H. E. Frank Hansens bemærkninger om kineserier, og tidsskriftet Folkeskolen bliver anklaget for ikke at være åbent over for kritik af foreningen. Den delegerede, der ifølge Information får størst bifald, hævder at DLFs ledelse mistænkeliggjorde alle, der var kritiske og fagligt aktive for at politisere. Samme avis og andre hævder, at de fagligt aktive først og fremmest findes i Århusområdet og i Københavns vestegn, Berlingske Tidende, Politiken og Information 2/11. Kristeligt Dagblad fastslår ved kongressens afslutning, at oppositionen er stigende, men Jørgen Jensen klarer stadig at samle fløjene, 3/11. Og Berlingske Tidende oplyser 5/11, at DLF er en af de tjenstemandsorganisationer, der har den største »særlige fond« i tilfælde af aktioner.

I de følgende måneder kommenteres stadig lærernes arbejdsvilkår. Berlingske Tidende mener 14/1, at lærerne er på flugt til det private arbejdsmarked, og Politiken hævder 12/3, at lærerne også kan være skoletrætte.

Information oplyser, at DLF har opgivet at få tjenestetiden omlagt før næste skoleår, at tjenestetidsundersøgelsen hemmeligholdes af frygt for, at den vil være en bummerang. Der vil blive indkaldt til en ekstraordinær kongres, 31/3.

Ekstrabladet hævder 10/4, at tjenestetidsundersøgelsen viser, at lærernes gennemsnitlige uge ikke er på 46,4 timer, men på 43,5. Den varierer dog fra 30-60 timer. Og undersøgelsen kan derfor ikke bruges til at få arbejdstiden nedsat, i de forhandlinger der nu er løbende. Der er imidlertid uenighed om, hvorledes undersøgelsen er foretaget, og DLF hævder, at undervisningsministeriets økonomisk-statistiske kontor har mistolket dens resultat. Den kan begrunde en tjenestetidsreduktion, Politiken 11/4, 13/4, 14/4, Berlingske Tidende og Land og Folk 12/4. Information mener, at ministeriet lægger op til en rationalisering og individualisering af lærernes tjenestetidsforhold, 16/4, og Weekend-Avisen sætter spørgsmålstegn ved, om begreber om gennemsnitløns og tjenestetidsaftaler er anvendelige, 18/4.

Aktionsformerne blev også debatteret i forårsmøderne. Jyllandsposten oplyser, at arbejdsnedlæggelse vil blive den foretrukne aktionsform, 19/3. Politiken mener, at lærerne er dybt splittede på spørgsmålet om, hvilken faglig linie der skal anvendes for at nå det fælles mål, ændrede tjenestetidsforhold, 20/3. Unge Pædagoger opfordrer til arbejdsnedlæggelser og lammelse af administrationen, Berlingske Tidende 13/3.

På kongressen, der afholdes sidst i april, er der imidlertid forståelse for, at kravet om tjenestetidsomlægning udskydes, og at der ikke skal strejkes, de faglige møder skal afholdes i spisefrikvartererne, Frederiksborg Amts Avis og Aktuelt 23/4. Og UM udtaler, at lærerjobbet ikke er specielt vanskeligt; denne udtalelse citeres i mange af landets aviser, f.eks. Frederiksborg Amts Avis 27/4 og Vendsyssel Tidende 25/4.

Lærernes øvrige forhold kommenteres kun i lille udstrækning i dagspressen. Aktuelt oplyser, at 1/3 af de 20.000, der søger videreuddannelse på DLH bliver afvist, 5/9. Uddannelsesrådet for grundskolen foreslår, at folkeskolens vikarproblem, som i øvrigt omtales i mange sammenhænge, skal løses ved at der ansættes nogle tusinde lærere i folkeskolen, Weekend Avisen 19/10.

I februar opnås der enighed om cirkulære af 11-timersreglen. Lærerne må deltage i 8 arrangementer, der varer efter kl. 21 på et år, og ved lejrskoler skal der enten være tre lærere med – så kan 11-timersreglen overholdes –, eller også skal lærerne have en fridag efter lejrskolens afslutning, Socialistisk Dagblad 19/2. Jørgen Jensen og formanden for Skole og Samfund interviewes af Aktuelt, og Ejgil Brinch fastholder, at foreningen stadig er utilfreds, også med denne aftale, 24/3.

DLF starter i maj en blokade af Horsens skolevæsen, fordi nogle lærere dér bliver forflyttet mod deres vilje, blokaden aflæses imidlertid hurtigt, Horsens Folkeblad 7/5. Og Jyllandsposten oplyser 15/6, at hver 4. lærer vil være arbejdsløs om 10 år; årsagen er først og fremmest det dalende børnetal.

SKOLE/HJEM, SKOLENÆVNENE

I august måned diskuterer Eigil Brinch og Jørgen Jensen, formændene for henholdsvis Skole og Samfund og DLF. Eigil Brinch ønsker fred i skolen, og det kan Jørgen Jensen ikke garantere, Berlingske Tidende 12/8. Skole og Samfund har på hovedbestyrelsesmødet besluttet at ansætte en advokat, der skal tage sig af spørgsmål omkring folkeskoleloven og styrelsesloven, Politiken 18/12. Efter forliget om 11-timers reglen er denne forening meget utilfreds og indsender en protest til UM og til Folketingets Uddannelsesudvalg, 21/2. I marts udtaler Eigil Brinch til Aktuelt, at der er slagtet nok små skoler i Danmark. Forældregrupper protesterer også lokalt mod nedlæggelse af skoler, f.eks. i Ålborg, Aalborg Stiftstidende 10/1 og 18/5, og i Fjends, Skive Folkeblad 22/2 og 27/2.

Et skolenævnmedlem udtaler til Jyllandsposten 3/9, at styrelsesloven fungerer mod sin hensigt, den skaber konflikt mellem lærere og forældre. Skolenævnet i Agerup på Fyn ønsker at blive fritaget for arbejdet, fordi en udbygning af skolen bliver gennemført, Berlingske Tidende 20/8, Midtjyllands Avis 22/3. En undersøgelse af nævnarbejde i Ålborg viser, at de administrative opgaver tynger nævnene, og skolelederen kommer til at få for stor indflydelse, fordi han har den største indsigt. Der bliver derfor ikke tid

til det egentlige, skole/hjem samarbejde. Eigil Brinch tilføjer, at undersøgelsen bekræfter hans indtryk, skolenævnsmedlemmerne er for autoritetstro, Politiken 21/9. I Sundøre diskuteres skolenævnets kompetence i kommunalbestyrelsen, denne mener, at nævnet har ret til at tilrettelægge skolens hverdag, Skive Folkeblad 14/5.

DE 16-19 ÅRIGE

De unges arbejdsløshed diskuteres og kommenteres i løbet af hele skoleåret 1979-80. Jyllandsposten oplyser f.eks. 2/9, at der er 25.000 færre unge ledige end et halvt år tidligere, tilbage er 38.000, flest piger. UM udtaler til Aktuelt, at målet må være at give alle unge et konkret uddannelses tilbud, og at der må arbejdes, for at der bliver ligestilling mellem faglig og boglig uddannelse, 7/10. I Frederikshavn afholdes der møde om ungdomsarbejdsløsheden, hvor det oplyses, at mange unge uddanner sig til arbejdsløshed, fordi der er tilgang til fag med ledighed, Frederikshavn Avis 12/2. Socialistisk Dagblad oplyser 12/1, at langtidsarbejdsløshed blandt unge er et voksende problem ifølge en undersøgelse fra Socialforskningsinstituttet; der vil i 1985 være 120.000 unge ledige.

Uddannelsesrådet for de fortsatte skoleuddannelser foreslår, at der skal være 12-årig uddannelse til alle, Jyllandsposten 26/10. UM udtaler til Berlingske Tidende, at alle bør tilbydes 3 års uddannelse efter undervisningspligtens ophør 1/10. Et lovforslag er på vej, og som en forløber for dette skal der igangsættes et forsøg med en ungdomsgaranti i to amter, Storstrøms amt og Århus amt, Weekend Avisen 23/11. Denne garantiordning vil med tiden, fra 1984, blive landsdækkende, Socialistisk Dagblad 4/1. Samme avis mener i øvrigt, at Århus Amt vil »smadre« ungdomsgarantien, før den er igang, fordi der ikke ydes støtte til alle de unge, der har været arbejdsløse i et halvt år, 29/2. I Vordingborg venter 105 unge på, at ungdomsgarantien skal træde i kraft, Næstved Tidende 8/2. Erhvervsuddannelsesrådet kritiserer forslaget om ungdomsgarantier, tilbudene burde placeres hos erhvervslivet og ikke hos kommunerne, Politiken 15/2. Alle unge i Odense skal have tilbud om fast arbejde; der er altså tale om en kommunal ungdomsgaranti, Politiken 10/3. Information oplyser, at bladet Arbejdsgiveren hævder, at både LO og DA må støtte ordningen med ungdomsgarantien, hvis den skal fungere, 8/3. Weekend Avisen mener i øvrigt, at det forslag, UM vil fremsætte, vil blive anderledes end de to, hendes forgænger fremsatte. Tilbud om tre års uddannelse skal ifølge dette forslag være en ret for alle, uddannelserne skal ligestilles, og overgangen fra en uddannelse til en anden skal gøres lettere, også 23/11.

Disse planer kommenteres fra forskellig side, f.eks. skriver Aktuelt, at både EFG og gymnasiet bør afskaffes og en fælles ungdomsuddannelse oprettes, 13/12. Berlingske Tidende bebrejder UM, at hun har en så »ubyrilg og ubegribelig socialdemokratisk trang« til at tillægge de faglige uddannelser en teoretisk overbygning. Hvad hun benægter. 8/2 og 12/2. GLO ønsker en fælles uddannelse for alle 16-19 årige, Politiken 29/10. Og Sektorrådet for de videregående uddannelser mener, at de 16-19 åriges uddannelse bør høre under ministeriet og ikke under amterne, Politiken 2/12.

UM fremsætter lovforslaget om ungdomsuddannelserne i marts, Jyllandsposten 25/3. Det kommenteres fra forskellig side, f.eks. skriver Information i en leder, at baggrun-

den for dette forslag bl.a. er den voksende arbejdsløshed inden for EF og OECD. Det frygtes, at der er ved at danne sig en ny underprivilegeret klasse, 27/3. I en kronik i Politiken hævdes det, at lovforslaget ikke kan løse problemerne omkring arbejdsløsheden og arbejdsfordelingen i vort samfund. Den er del af det kapitalistiske systems erhvervsstruktur, 8/5.

5 partier, Socialdemokratiet, Venstre, Radikale, SF og KF, danner et forlig, og loven vedtages, Information 29/5 og Politiken 30/5.

EFG og mesterlæren

Erhvervsuddannelserne får en relativ bred behandling i landets aviser, både i de lokale og i de landsdækkende. Udbygningen af EFG-tilbudene i kommunerne diskuteres, f.eks. er der stor interesse for EFG i Kolding, Jydske Tidende, Kolding Avis 18/10; de første automekanikere fra EFG er uddannet i Hillerød, Frederiksborg Amts Avis 20/10. Teknisk skole i Helsingør skal oprette EFG-afdeling, samme avis 10/1, i Esbjerg udvider EFG med servicefag, Vestkysten 12/1, og EFG udbygges i Silkeborg, Midtjylland Avis 6/3, og i Hjørring, Vendsyssel Tidende 7/3.

Manglen på uddannelsessteder og praktikpladser kommenteres i flere sammenhænge. Berlingske Tidende fastslår den 27/9, at den manglende udbygning af EFG forvrider strømmen af unge. Alt for mange har for lang vej til et uddannelsessted. Undervisningsinspektør Finn Christensen siger til Aktuelt den 22/12, at EFG nok kan konkurrere med de andre ungdomsuddannelser, hvis den udbygges, spredes og giver formel kompetence. Planlægningsudvalget for erhvervsuddannelserne foreslår ifølge Information 15/12, at erhvervsskolernes spredes i lokalområderne, så de lokale uddannelsesstilbud forøges. Og UM oplyser til Jyllandsposten, at erhvervsskolerne bør ligge lige så tæt som gymnasierne; derved vil strømmen af unge kunne vendes, 22/1. UM udtaler på et møde i Slagelse, at erhvervslivet er forpligtet til at skaffe praktikpladser til de mange EFG-elever, Sjællands Tidende, Slagelse 14/3. Frederiksborg Amts Avis oplyser, at der mangler ca. 15.000 praktikpladser bare inden for handel og kontor, 27/3. Og Jyllandsposten hævder, at ministeren truer med at tvinge virksomhederne til at tage EFG-elever, 25/3, og at 20.000 elever mangler praktikpladser, 18/4.

Der er imidlertid frafald fra EFG, navnlig af piger, både p.g.a. manglen på praktikpladser og af økonomiske grunde. Weekend-Avisen oplyser, at de 16-17 årige skal ind under uddannelsesstøtten, så de kan få støtte til basisåret på EFG, 11/1.

Forholdet mellem EFG og mesterlæren kommenteres også. I Børsen hævdes i en kronik, at mange af erhvervsorganisationerne vil beholde mesterlæren, fordi EFG ikke giver tilstrækkelig faglig viden, 21/9. Formanden for butikshandelens fællesråd mener også, at det er nødvendigt at beholde mesterlæren, Børsen 25/10. E. Tøttrup fra DA siger på et møde i Fredericia, at der ikke egentlig er noget modsætningsforhold mellem EFG og mesterlæren, men valgmuligheden gør situationen uoverskuelig for de unge, så de vælger gymnasiet, Fredericia Dagblad 1/11. UM erklærer, at det bedste fra mesterlæren tages med over i EFG-uddannelserne, Aktuelt 15/4.

Berlingske Tidende oplyser, at Metalarbejderforbundet og Jernets Arbejdsgiverfor-

ening er blevet enige om at erstatte mesterlæren med EFG inden for dette område i løbet af en tre-årig periode, 23/4.

Tilmeldinger til EFG viser sig at være større end nogen sinde tidligere. Ifølge Politiken 24/2 har 43.000 unge meldt sig, og der er tale om en stigning på 36% fra året før. Manglen på uddannelsessteder er derfor endnu større end beregnet, og Finansudvalget godkender oprettelsen af 9.000 nye EFG-pladser sidst i maj, Politiken 29/5 og 30/5. Og i juni blev manglen på EFG-pladser behandlet i TV-udsendelsens Kanal 22. Denne udsendelse satte navnlig gang i debatten om praktikpladser over alt i landet, f.eks. i Aarhus Stiftstidende 10/6. Og samtidig blev udsendelsen karakteriseret som en provokation i Jyllandsposten 11/6 og en bjørnetjeneste i Frederiksborg Amts Avis 17/6.

Gymnasiet

Gymnasiets forhold behandles både i de lokale og i de landsdækkende aviser. I de lokale aviser behandles først og fremmest den lokale tilgang til gymnasiet og placeringen af de gymnasier, der skal bygges. Der er f.eks. behov for et nyt gymnasium i Hjørring, Aalborg Stiftstidende 14/9, og for et i Ribe amt, Jyllandsposten 26/10. Der er uenighed, om et af de nye gymnasier i Nordjyllands Amt skal ligge i Sæby, Frederikshavn eller Dronninglund, Frederikshavns Avis 16/8. Og i Aalborgs Stiftstidende drøftes, hvor økonomisk belastende den stigende tilgang er for de amtslige budgetter, 22/9. Amtsborgmesteren i dette amt siger, at strømmen til gymnasiet må stoppes, – den har desuden ikke skabt større lighed, – og repræsentanter for dette amt vil gå til ministeren, Aalborg Stiftstidende 18/10 og Jyllandsposten 5/2. Det oplyses imidlertid fra forskellige egne, at tilgangen til gymnasiet ikke er så stor som forventet. Der er f.eks. færre fra Tønder, Jyske Tidende Tønder 1/4, og fra Thisted, Thisted Dagblad 29/3, der vil i gymnasiet i 1980-81. Jyllandsposten kan i maj oplyse, at der på landsplan er 1000 færre ansøgere til gymnasiet end sidste år, 2/5. Der er tale om 22% af en årgang, men der er store geografiske forskelle, f.eks. søger 90% af en årgang fra Holte om at komme i gymnasiet.

Politiken offentliggjorde 2/9 ministeriets prognoser for tilgangen. Ifølge denne vil 50% af en årgang unge fra Københavns amt søge gymnasiet i 1990, medens kun 35% vil søge denne skoleform fra Vejle, Ribe og Ringkøbing amter. Og medens UM tidligere har søgt finansudvalget om flere penge til gymnasiebyggeri, Politiken 17/3, bliver denne prognose og planerne for gymnasiebyggeriet taget op til ny vurdering. UM opfordrer amtskommunerne til at overveje gymnasiebyggeriet endnu engang, Jyllandsposten 2/5. Overvejelserne fører til, at kun 10 gymnasier skal bygges i de kommende år. Disse planer godkendes af finansudvalget, og et tilskud på 25% skal ydes, Berlingske Tidende 20/5.

Der er både i de landsdækkende og de lokale aviser mange beskrivelser, tit med billeder af forholdene i gymnasiet, og det fornyende eller det utraditionelle understreges: Eleverne ved Mulernes legatskole skal ud og se på virksomheder, Fyns Stiftstidende 16/1, eleverne i Næstved skal have flere fag, Næstved Tidende 5/1, og et omfattende forsøg skal iværksættes ved Herlev Statsskole. Dette forsøg udsættes imidlertid for kritik, både fra aviser, Jyllandsposten og Berlingske Tidende 11/2, 12/3 og 20/3, og fra GL, der

hævder, at gymnasiets niveau vil falde, Berlingske Tidende 19/3. Gymnasiets rektor Kirsten Kristoffersen svarer, at det vil det ikke, Frederiksborg Amts Avis 21/3. Forsøget debatteres også i Gymnasieskolen nr. 5 1979 og nr. 3 1980. GL fastholder kritikken og udtaler til Weekend-Avisen, at foreningen er meget utilfreds med forsøget i Herlev og med ministeriets forsøgspolitik i det hele taget, 11/4. En fortegnelse over igangværende forsøg i gymnasiet findes i Gymnasieskolen nr. 9, 1980, der er tale om 40 større forsøg.

Det kristne gymnasium, der hævdes at have fået statstilskud efter en studehandel mellem den forrige UM om Det nødvendige Seminarium, Information 7/3, er ikke blevet oprettet i 1979-80, først og fremmest af økonomiske årsager. Planerne ønskes dog stadig realiseret, Kristeligt Dagblad 14/4 og 19/4. Og et grundtvigsk gymnasium og HF med kostafdeling skal oprettes i Høng. Dette får stor plads i de sjællandske aviser; spørgsmålene er, hvorvidt det skal have tilskud, og hvorvidt amtet skal henvise elever dertil, Sjællands Tidende 19/3, 31/3 og 15/4. Og i juni oplyser Kristeligt Dagblad, at nogle elever mangler, 21/6. Dagbladet i Ringsted og Berlingske Tidende oplyser, at DA har ansøgt Direktoratet for erhvervsuddannelserne om oprettelsen af et teknisk gymnasium og fået afslag, 19/1 og 29/2.

Der er også megen debat om gymnasiets krise, hvad denne består i, og hvad denne skoleforms fremtid bør blive. Forskningsleder Bente Ørum, Socialforskningsinstituttet siger f.eks., at gymnasiet er »dødsygt«, Information 16/7. GLO har foretaget en undersøgelse blandt 1200 elever, og denne viser, at $\frac{2}{3}$ af dem finder undervisningen for abstrakt og teoretisk, Politiken 9/7. Og i en kronikserie i Information drøftes bl.a., hvad det almindelige element i gymnasiet er og bør være, 24/1 og 15/4. Sektorrådet for de videregående uddannelser foreslår, at gymnasiets indhold bliver ændret, Information 28/11. Og Politiken fastslår med store typer 22/5, at gymnasiet skal indrettes mere på mennesker.

Gymnasieeleverne protesterer mod indeklimaet, og indretningen i den nye gymnasiebygning i Hjørring, f.eks. Vendsyssel Tidende 11/9, ved Birkerød Statsskole protesterer de mod overbelægning, Frederiksborg Amts Avis 30/4, og i Allerød mod indeklimaet og de syntetiske tæpper, de går i protesttog til Amtsgården, Frederiksborg Amts Avis 12/4. Aarhus Stiftstidende oplyser 27/10, at den større tilgang til gymnasiet ikke giver større frafald, 27/10. Børsen oplyser, at DA er tilfreds med den stigende tilgang af studenter, de vælger de jobs, der tidligere blev valgt af realister, 11/1. Og Aalborg Stiftstidende hævder, at 2 ud af 3 gymnasieelever ikke regner med at få brug for sin studentereksamen, 29/9.

Der er strid i GL om formandsposten og dermed om den fagpolitiske linie, Politiken 20/12. Der er dog enighed om, at lærerne skal nedlægge arbejdet i maj, fordi finansministeren forkaster et fire måneder gammelt forhandlingsresultat om, at feriedage skal afløse indefrosne dyrtidsportioner. Dette ville have givet arbejde til 50 nye lærere, – nogle aviser hævder 200 –, f.eks. Aarhus Stiftstidende 29/5. Der er beskrivelser af aktionerne i de fleste lokalaviser, f.eks. Holstebro Dagblad 29/5 i Ringkøbing, Ringkøbing Amts Dagblad 28/5 og i Haslev Dagbladet Ringsted 29/5. Det er dog kun årsprøverne, der rammes af arbejdsnedlæggelsen og ikke studentereksamen. Ifølge Land og Folk er

GLs medlemmer ikke tilfredse med forhandlingerne; foreningens ledelse opfordrer dog medlemmerne til at afstå fra at aktionere, 30/5 og Socialistisk Dagblad 12/6. Samme avis oplyser, at konflikten er afblæst, de studenter, der er blevet ramt, vil få deres papirer til tiden, så de kan søge videregående uddannelse, 10/6. Politiken oplyser 25/6, at GL forbereder en voldgiftssag mod finansministeren for overenskomstbrud. Samme avis oplyser, at tilgangen til pædagogikum er så stor, at cand.magerne må trække lod om pladserne; kun 200 slipper ind, 13/6.

PRIVATE SKOLER

Elevtallet i privatskolerne er støt stigende; i juli gik 5,8% af de undervisningspligtige børn i disse skoler, Politiken 1/7 og 9/7 og Berlingske Tidende 10/7. Fordelingen er dog meget forskellig i de forskellige kommuner. F.eks. går 25% af børnene i Gentofte kommune i disse skoler. Det er grundskolerne, der kan melde om fremgang, de private gymnasier har stagneret. Politiken melder i februar, at små 10% af eleverne i undervisningspligtig alder nu går i private skoler. Og Aarhus Stiftstidende oplyser 1/2, at friskolerne har oplevet en blomstring, i 1976/77 var der 274 skoler og i 1979 var der 305 fri- og lilleskoler. Flere af disse er såkaldt kristne friskoler. Der er blevet oprettet tyve af denne art siden 1972, Vestkysten 25/9 og Jydske Tidende, Haderslev 5/6, og der går 2.200 elever på disse skoler. Eigil Brinch, formanden for Skole og Samfund udtaler til Jydske Tidende, Kolding Avis, at den store tilgang skyldes, at mange forældre føler sig utrygge ved folkeskolen, 13/7. Og Kristeligt Dagblad karakteriserer friskolerne som sikkerhedsventilen i det danske skolesystem, 7/3. Berlingske Tidende hævder imidlertid, at regeringen overvejer at fjerne bevillingerne til anlægsudgifter for de private skoler, og dette vil medføre, at skolerne vil dø, 17/2. Statstilskudet til private skoler ændres med Beh. af 26/2 og 29/5-80.

Der er i skoleåret 1979-80 lagt planer om eller oprettet flere nye privatskoler, f.eks. skal der oprettes en Freinet-skole i Jylland, Aarhus Stiftstidende 30/3, en friskole i Åbenrå, Jydske Tidende, Åbenrå 2/4, en friskole på Djursland, Amtsavisen 11/1, i Tønder, Jydske Tidende, Tønder 2/12, og i Ålborg, Aalborg Stiftstidende 11/6. De private skoler får tit bred og positiv omtale i de forskellige lokalaviser, det gælder f.eks. den kristne friskole i Egebjerg, Vestkysten 14/8, lilleskolen i Svendborg, Morgenposten Fyn 16/12, og en friskole ved Kalundborg, Kalundborg Folkeblad 20/12. En række spørgsmål rejser sig i forbindelse med et tilskud til en privat skole på Frederiksberg, Johanneskolen. Denne skole har ifølge Berlingske Tidende 1/2 ventet i 25 år på at få et statslån bevilget. Skolen er nedslidt og må lukke, hvis dette lån ikke ydes. Kr. Albertsen har som medlem af socialudvalget på Frederiksberg støttet ansøgningen, men har som formand for Folketingets Finansudvalg forsøgt at stoppe den, 30/1 og 1/2 og Politiken 28/1. Sagen vækker stor opmærksomhed og får mange kommentarer. Kr. Albertsen beskyldes bl.a. for at være for smart, Ekstrabladet 1/2, og for stillingsmisbrug, Jyllandsposten 31/1. De radikale har så igen rejst sagen, og efter nogen debat bevilger Finansudvalget skolen et lån på 17 mill. kr., Politiken 12/4.

HØJ-, UNGDOMS- OG EFTERSKOLER

Folkkehøjskolen er stagnerende, medens både ungdoms- og efterskolen er i vækst. Ifølge Højskolebladet har højskoler indstillet sin virksomhed i 1979, i Nørre Nissum og husholdningsskolen i Kerteminde. Fire nye er startet. Elevtallet har været svagt stigende, nr. 13, 1980. Ifølge Holstebro Dagblad skal der oprettes en pensionisthøjskole i Herning 28/7. Der er for lille tilgang til efterårskurset på Nørre Nissum Højskole, men stor søgning til efterskolen, 20/7, der bliver ikke en nordisk idrætshøjskole i Brønderslev, Nordisk Råd har afslået støtten, Aalborg Stiftstidende 28/8. St. Restrup Højskole har brugt en amtsbevilling til andet formål og får en næse af amtsrådet, samme avis 5/9. Sundhedshøjskolen bliver ikke påbegyndt i 1980, fordi UM ikke har bevilget penge, den vil sandsynligvis blive bygget etapevis, Vendsyssel Tidende 15/1. Og der bygges vindmøller ved Ubberup og Vallekilde højskoler, Kalundborg Folkeblad 11/1 og Sjællands Tidende, Slagelse 15/4.

Holbæk Amts Venstreblad citerer undervisningsdirektør Asger Baunsbak Jensen, der på Vallekilde har sagt, at det synes, som om højskolen ingen selvtilid har, højskolen må med i uddannelsesdebatten, 24/9. Og på højskolernes vintermøde siger han, at højskolerne må finde sin plads i det nye uddannelsesbillede, Kolding Tidende 10/1. MF Karen Høje Jensen, K., vil spørge UM, om det er rigtigt, at der gives statsstøtte til tre måneders kurser i socialisme og en 17 dages rejse til Sovjet. En højskolelærer svarer, at teoretisk set kan der oprettes kurser i så at sige alt, Vendsyssel Tidende 27/2 og Aalborg Stiftstidende 28/2.

Og Information oplyser, at med cirkulæret af 26/3 bliver der skåret ned på tilskudene til højskolerne. Der skal fra 1/1 foretages en begrænsning i antallet af lærerløntimer. Nedsættelserne vil også ramme landbrugsskoler, husholdningsskoler, ungdomsskoler og efterskoler. Cirkulærer udsendes herom 11/1 og 20/8 og en bek. 1/2.

Ungdomsskolerne har stigende søgning over hele landet og får bred omtale, først og fremmest i de lokale aviser. 85% af de unge i Hinnerup følger ungdomsskolen, Aarhus Stiftstidende 28/7. Der meldes om stor aktivitet i ungdomsskolen i Jernløse, Sjællands Tidende 30/8, i Horsens har ungdomsskolen et tilbud til de skoletrætte, Horsens Folkeblad. Sparebestræbelserne vil imidlertid også ramme ungdomsskolen, og den radikale uddannelsespolitiske ordfører Ole V. Jensen udtaler, at disse nedsættelser er et aftalebrud på det forlig, der blev indgået med folkeskoleloven, 25/8.

Efterskolerne har også stor søgning. En skoleinspektør hævder i Skive Folkeblad, at efterskolens elevtal stiger, fordi forældrene ikke kan klare deres børn, 29/7. Jyllandsposten oplyser, at der er skåret kraftigt i bevillingerne til efterskolerne, og dette vil ramme forældre med mellemindtægter, 22/8, bekendtgørelse af 10/7, tilskudet ændres igen 1/2-80. Og Kristeligt Dagblad oplyser, at Bertel Haarder, V, vil fremsætte et forslag om automatisk udløsning af støtte til efterskoleelever; den skal altid udgøre en vis procentdel af den samlede uddannelsesstøtte, 8/9.

LÆRERUDDANNELSEN

Der var færre ansøgere til seminarierne i efteråret 1979, Politiken 11/7, men ifølge

Information er der dog stadig 1500, der bliver afvist, 7/7. Nogle seminarier har større nedgang i antallet af ansøgere end andre, antallet af ansøgere er f.eks. det samme som foregående år til Gedved og Holbæk, men færre søger til Jelling, Horsens Folkeblad 10/7 og Kalundborg Folkeblad 4/7. I Berlingske Tidende hævdes, at det er adgangsbe- grænsningen, der har skræmt de unge, 5/7, medens Aalborg Stiftstidende mener, at nedgangen skyldes de høje optagelsesbetingelser og de unges pengebød, 18/7. Ifølge Jyd- ske Tidende, Kolding Avis skylder de studerende ved Kolding Seminarium i gennemsnit 63.000 i banken, 30/9. Og Berlingske Tidende mener, at nedgangen betyder, at presset mod de lange studier er aftagende, og fastslår, at den ulige fordeling af ansøgere med- fører, at nogle af seminarierne i Århus og København må optage flere elever og op- rette 5 hold, 3/7 og 20/9.

Der er forsøg igang med læreruddannelsen i Hjørring, lærer- og pædagoguddannel- sen skal samkøres, Aalborg Stiftstidende 26/8. Dette forsøg får dog problemer p.g.a. spareplanerne, 14/5. Og der er forsøg i Haslev, Næstved Tidende 5/9, og på Jonstrup, hvor der søges at skabe bedre sammenhæng mellem uddannelsens forskellige dele og gøre lærerne bedre egnede til at være klasselærere, Frederiksborg Amts Avis 1/6.

Direktoratet for folkeskolen . . . har udarbejdet et notat vedr. den fremtidige lærer- uddannelse. Dette bliver drøftet med repræsentanter fra seminarierne på et møde på Hvide Hus i Køge, og der lægges op til en ændring af bekendtgørelsen. Ifølge planerne skal lærerne også lære at samarbejde, Politiken 20/11. LL er skeptiske over for planer- ne, de kræver længere uddannelse. Og SLL kræver på sit landsmøde en bedre uddan- nelse, Land og Folk 25/3.

UM udtaler ifølge Berlingske Tidende 30/3, at læreruddannelsen skal ændres. Lær-erne skal i større udstrækning uddannes til at blive enhedslærere. Justeringen af ud- dannelsen skal træde i kraft fra 1/8-81, og seminarier skal nedlægges. Land og Folk oplyser, DLF vil have mere socialpædagogik ind i læreruddannelsen, 10/4. Og de stude- rende ved Silkeborg Seminarium erklærer, at deres uddannelse giver dem dårligere kvalifikationer, Midtjyllands avis 7/6.

Der er en konflikt mellem studerende, lærere og ledelse på Holbæk seminarium vedr. elevernes praktik på specialskoler. De studerende hævder, at der også er tale om kom- munikationsproblemer. Konflikten søges løst gennem forhandlinger på seminariet, Hol- bæk Amts Venstreblad 4/8 og 12/12. Ifølge Sjællands Tidende fortsætter debatten om et forbedret samarbejde, 17/12.

De studerende ved Tønder Seminarium kræver deres rektor suspenderet, hans kon- tor er besat, Berlingske Tidende 20/2 og Jydske Tidende, Tønder 21/2. Lærerne hævder desuden, at rektors ledelse er uforenlig med korrekt institutionsledelse, og at rektor har angrebet fire lærere bag deres ryg, Vestkysten 21/2 og Jydske Tidende, Tønder, 25/2, 27/2 og 29/2. Ministeriet beder om en redegørelse og vil kulegrave konflikten. DM oplyser ifølge Aalborg Stiftstidende 1/3, at det ikke er første gang, der er samarbejds- problemer i forbindelse med rektor H. Hedelykke Petersen. Fra ministeriet udtales, at man er meget indstillet på at få problemerne løst, Jydske Tidende, Tønder 5/8 og 21/3. Og samme avis oplyser den 7/5, at ministeriet har udnævnt en konsulent lektor Knud Nedergaard, der skal finde en løsning på samarbejdsproblemerne.

Spørgsmålet om fortsat bevilling til Det nødvendige Seminarium og Den frie Lærer- skole i Ollerup drøftes i løbet af vinteren 79-80. FM Chr. Christensen, Kr.F., angriber

læreruddannelsen på Det nødvendige Seminarium, og elever fra seminariet svarer og hævder, at uddannelsen er grundig, og at seminariet ikke bevæger sig væk fra åbenheden, Ringkøbing Amts Dagblad 12/9, Vendsyssel Tidende 2/10, Horsens Folkeblad 3/10. Berlingske Tidende oplyser 19/8, at Kr.F. ikke længere vil støtte Det nødvendige Seminarium, og Jyllandsposten oplyser den 23/8, at Venstre også overvejer et nej. UM oplyser til Politiken, at hun mener, at dette seminarium bør fortsætte til trods for den borgerlige kritik, 7/9. Og forstanderen for Den frie Lærerskole udtaler til Aktuelt den 19/2, at han ikke forstår den borgerlige kritik af støtten til Tvind og til denne lærerskole; 40 lærere om året kan ikke true folkeskolen.

DM tager afstand fra statsstøtten til Tvind, det er i strid med den hidtidige praksis om en læreruddannelse, Kristeligt Dagblad 19/3. Og ifølge Jyllandsposten er Folketinget splittet på spørgsmålet om tilskud, 22/3. Loven om støtte bliver dog vedtaget 23/4.

Og tilgangen til seminarierne for 80-81 er dalende, Jyllandsposten 23/6, og Berlingske Tidende mener, at de unge er skræmt fra lærerstudiet, 13/6.

TVIND

Aviserne indeholder også i 79-80 mange kommentarer vedr. skolerne i Tvind. Ifølge Berlingske Tidende og Jyllandsposten mangler Tvindskolerne elever og er igang med en landsdækkende hvervekampagne 3/7 og 4/7. Skolernes repræsentanter beskyldes for at trænge ind på privat område og hverve mindreårige. Poul Jørgensen fra Tvind imødegår imidlertid disse beskyldninger. Skolerne mangler ikke elever og trænger ikke ind på privat område, Jyllandsposten 2/7. Kampagnen vækker imidlertid så megen irritation i Ikast, at kommunalbestyrelsen indberetter sagen til ministeriet, og dette erklærer hvervekampagnen for ulovlig, Jyllandsposten 10/10.

Ifølge Aalborg Stiftstidende erklærer borgmesteren i Ulfborg-Vemb, at kommunen vil have mere styr på Tvindskolerne; de skal ikke være en dominerende faktor. Den første retssag mod Tvind refereres i BT og Jyllandsposten i august; en elev fra den rejssende højskole hævder, han blev knust af psykisk terror og vil have sine skolepenge tilbage, 14/8.

Og aviserne omgiver stadig Tvindskolernes leder med mystik. Ifølge Berlingske Tidende er han på forlænget ferie p.g.a. sygdom, 16/8. Politiken mener samme dag, han er fjernet fra ledelsen, og Information erklærer, at der kun er tale om formelle ændringer. Formiddagsaviserne anvender imidlertid ord som paladsrevolution og »Amdi« ud i kulden«, BT og Ekstrabladet. Politiken erklærer 18/8, at han stadig er aktiv, og Kristeligt Dagblad oplyser 25/9, at han er trådt ud af grundskolerådet.

UM svarer i august på angreb vedr. hendes tilsyn med Tvindskolerne. Hendes opgave er kun at føre tilsyn i henhold til loven, og Tvind skal i lighed med de andre private skoler nyde godt af friheden, Berlingske Tidende 25/8.

Og BT hævder med store typer, at de vil bryde hemmelighedskræmmeriet om Tvind. Formanden for bestyrelsen af det såkaldte »Fælleseje« er folkepensionist og fhv. tømrermester Svend A. Hansen, Middelfart. Denne bestyrelse har ansvaret for 75 mill., BT 8/9 og 13/9. Og Unge Pædagoger kritiserer i sit nr. 5 Tvindskolerne for at være luk-

kede og at have en apolitisk facade; denne kritik refereres i Berlingske Tidende og Politiken 21/9 og 22/9.

Sammen med den løbende kritik og mistænkeliggørelse er der i aviserne mange positive udtalelser om Tvind. Den afgående formand for højskoleforeningen K. E. Larsen udtaler, at højskolen har lært meget af Tvind, Aalborg Stiftstidende. BT citerer elever, der har sagt, at de pjekkede tiden væk i folkeskolen, men knokler på Tvind, 11/9. Og en skoleinspektør fra Fyn udtaler, at efter hans mening har Tvindskolerne fundet den ideelle forbindelse mellem håndens og åndens arbejde, Fyns Stiftstidende 22/2.

Samtidig planlægges der nye Tvindskoler rundt i landet, i Virklunde, Midtjyllands Avis 24/8 og i Åbybro. Der er dog debat derom i kommunalbestyrelsen, Vendsyssel Tidende 16/8, og ifølge Jyllandsposten vil fagbevægelsen i Ringkøbing amt ikke samarbejde med Tvind om en ny skole, 4/7.

Skolehistorisk litteratur

JENS PETER ÆGIDIUS: Mytologi og folkehøjskole. 95 s. Foreningen Fri Nordisk folkehøjskoles serie nr. 32. 1978 (Gyda Nielsen, Engelsholm, 7182 Bredsten). – Kr. 28,00.

LARS LÖNNROTH: Frihet för Loke såvel som för Thor. Den nordiska mytologin som politiskt redskap i grundtvigiansk bonde- och folkhögskolemiljö. 59 s. Serie om folkekultur nr. 1. 1979. Aalborg universitetsforlag (Postbox 159, 9100 Aalborg). – Kr. 21,00.

Med mindre end et års mellemrum er dansk højskolehistorie blevet beriget med to småskrifter, der belyser emnerne: *Den nordiske mytologi* som undervisningsmiddel i folkehøjskolen – og som etisk og politisk arsenal i grundtvigsk folkeoplysning. Begge skrifter fremtræden er i det ydre fordringsløs, trykt i beskedent offset og – alt for beskedent – udgivet i serier, hvis aftagerkreds er begrænset. De fortjener større udbredelse, både fordi de begge er videnskabeligt funderede og fordi de belyser et ejendommeligt indslag i dansk folkeoplysning.

Jens Peter Ægidius, der er lektor i Dansk ved Universitetet i Frankfurt am Main, har bearbejdet sin magisterkonferensafhandling fra 1976 om Grundtvigs mytologiske skrifter og deres virkninger inden for den danske højskoleverden. Fra fortalen til Grundtvigs »Nordens Mythologi eller Sindbilled-Sprog« fra 1832 har han hentet en spøgende ytring af Grundtvig: om at han som en anden Odin ville »avle en Flok Gude-Børn til As-Gaards Befolkning«, »en Spas, der muelig kan blive Alvor«. Og det blev den jo, konstaterer Ægidius: »Hele den folkelige bevægelse omkring de grundtvigske folkehøjskoler som, i hvert fald i den første generation, så på denne bog som noget nær en bibel, og som levede af myterne som en væsentlig del af sin åndelige næring.«

Om disse »gudebørn«, med Chr. Flor og Ludvig Schrøder som fløj-mænd, handler omtrent halvdelen af skriftet, krydret med kommenterede citater hentet fra trykte fremstillinger (hvor en af de tiest citerede har fået forkert titel). Det er første gang mytologiens rolle på højskolerne er betragtet i sammenhæng, og den dominerede indtil engang i 1880'erne, hvor den ærlige Ludvig Schrøder indså, at det ikke gik an at lægge så stærkt vægt på den som hidtil. Efter århundredskiftet kom mytologien nærmest i skammekrogen, indtil den genoplivedes

efter Grundtvigs model af 1832 i 1920'erne, da højskoleforstander Aage Møller på Rønshoved genindsatte mytologien i alle dens rettigheder.

Det gik ikke stille af. Som 17-årig deltog anmelderen i det højskolelærerkursus i Lyngby, hvor Aage Møller i 1925 forkyndte sin »mageløse opdagelse«. Anmelderen kommenterede det således i sin dagbog: »Methoden støder mig. Sådan kan vore forfædre ikke have tænkt. Denne dybe symbolik kendte Vikingetiden ikke. Og dansk er det heller ikke.« Men indvendinger af den art blæste Aage Møller på. Han brød sig ikke en døjt om videnskaben, den førte kun ud i tomheden. Det gjorde Aage Møller ikke. Det kunne knibe at samle elever nok på hans skole ved Flensborg fjord, men så vandt profeten til gengæld disciple i Studenterkredsen, blandt unge højskolelærere og præster.

Det er fortjenstfuldt, at Ægidius gør rede for Aage Møllers og hans tilhængeres indsats, kompromisløs som den var, også i besættelsestiden. Når Ægidius i sit forord skriver, at han står »uden for deres kreds, men med sympati«, må det nok erkendes, at sympatien af og til løber af med ham og at han i oversigten over de »mytologiske højskoler«, hvis forstandere »tilrettelægger skoleforløbet ud fra det grundtvigsk-møllerske mytesyn«, tager munden lovlig fuld. Han har ikke omtalt den kritik Holger Kjær i Højskolebladet 1948 (s. 25 ff.) rettede mod Aage Møllers bog »Nordiske Myther« fra 1947: at »mens myten for Grundtvig er en genklang af åndens røst i menneskelig skrøbelighed, så synes myten for Aage Møller at være en åbenbaring lodret fra oven«. Men det fortjener iøvrigt påskønnelse, at Ægidius har betragtet udviklingen fra Grundtvigs Nordens Mytologi 1832 til Aage Møllers i 1947 i sammenhæng.

Lars Lönnroth, professor i litteratur og tekstvidenskab ved Ålborg Universitetscenter, er ligesom Ægidius filolog af fag, med en doktordisputats fra 1965 om de europæiske kilder til de islandske sagaer som ballast. Hans skrift »Frihed for Loke . . .«, oprindeligt en forskningsrapport fra en konference på Vestbirk højskole 1978 om det grundtvigianske bondemiljø, søger at belyse mytologien i en socialhistorisk sammenhæng. Han indleder med at stille spørgsmålet: »Hvad var det der gjorde, at disse hedenske myter – bortglemte siden kristendommens indførelse – pludselig kunne få en sådan aktualitet, at Loke og Thor blev påkaldt i bøndernes kamp for frihed og demokrati?« Det er hvad man plejer at kalde et godt spørgsmål. Men det er ikke så ligetil

at besvare, og Lönnroth indrømmer da også i sin indledning, at han må indskrænke sig til »hypotetiske antagelser«, når det gælder mytologiens rolle som politisk arsenal i datidens stridigheder.

Man må straks give Lönnroth ret, når han understreger, at Grundtvig i sin mytologi fra 1832 opfatter myterne som »redskaber i en aktuel folkelig frihedskamp, rettet mod de højere stænders lærde skoler og klassiske dannelsesidealer«. Det lægger Grundtvig ikke selv skjul på. Man må også give Lönnroth ret i, at Grundtvig tilsleb disse redskaber med suveræn vilkårlighed, så de passede til hans eget ideologiske behov.

Man bliver mere skeptisk, når Lönnroth hævder, at der var stærkest sangbund for myterne hos de frihedskære nordslesvigske bønder, dem hvis sønner søgte Rødding Højskole fra 1844 til 1864. Kildegrundlaget for denne påstand er spinkelt. Der var Chr. Flor og Ludvig Schrøder, begge Grundtvig-disciple, begge knyttet til Rødding, begge energiske folkevækkere, – men virkningen af deres mytologiske tale ved man ikke meget om. Og når man kommer til genforeningen i 1920, og der tillægges Aage Møller en tilsvarende indflydelse i Sønderjylland, fristes man til at tale om proportionsforvrængning.

Der er ingen tvivl om, at myterne var yndede, men deres generelle rækkevidde må ikke overvurderes. Et eksempel på en helt utilsigtet virkning har Lönnroth fremdraget fra den sjællandske tømrer Niels Nielsens elevdagbog fra Vallekilde i de bevægede provisorieår (»En højskolevinter« 1969). Tømreren blev stærkt grebet af Ernst Triers tolkning af Louis Moes billede uden på gymnastiksalen af Tyr og Fenrisulven, hvor man ser Tyr stikke sin hånd i ulvens gab, før den lader sig binde af aserne. Triers tolkning var enkel: »Det er ungdommen, der skal ofre noget og som skal lægge kræfter til for at få uhyret bundet!« Han tænkte måske på tyskerne, men tømreren tænkte på Estrup og hans provisorier og – handlede: oprettede en riffelforening. Trier blev helt forskrækket: Det er jo som de franske revolutionære, – det var da ikke meningen!

Lönnroths bog giver ikke noget fyldestgørende eller overbevisende svar på det spørgsmål, han har stillet, og det ville også kræve dyberegående studier. Når man hidtil har ment, at det var den videnskabelige kritik, der fik Schrøder til at nedtrappe myteforedragene i 1880'erne, hævder Lönnroth, at årsagen snarere må søges i den sociale og politiske situation, hvor kampholdningen blev afløst af et for-

handlingsklima. Det kan være rigtigt, men hvorfor skulle man dog i al evighed køre på det samme stof? Det var nok Aage Møllers mening, men næppe Grundtvigs.

Kniber det hist og her hos Lönnroth med indsigten i de specielle danske cirkler, som f.eks. Sønderjylland, så har afstanden til emnet sine fordele. Lönnroth er ikke nærsynet. Han kender den oldnordiske digtning, så han kan korrekse Grundtvig, han kender også den internationale myteforsknings metoder og resultater, og ingen marxister kan vippe ham af pinden. Hans tekstanalytiske afsnit om myterne Tyr/Fenrisulven og Frejas guldsmykke er rene perler. Hvor Ægidius stiller sig »sympatisk«, grænsende til det naive, er Lönnroths holdning, som han selv siger, ambivalent, modsætningsfyldt. »Den är förvisso inte Thors och knappast heller Fenrisulvens . . . Det är snarare Lokes.« Med denne finte slutter Lars Lönnroth sin analyse af de danske »mytologers« indsats.

Roar Skovmand

VERNER BRUHN: Plint og talerstol. Træk af gymnastik- og ungdomsforeningernes historie i Ribe amt. Udgivet af Ribe Amts Gymnastik- og Ungdomsforeninger. Esbjerg 1979. 184 s.

Gymnastik- og ungdomsforeningerne har, på trods af, at de har hørt til hovedhjørnestenene i foreningslivet på landet i adskillige generationer, forskningsmæssigt udgjort et forsømt område.

Men nu har seminarielektor Verner Bruhn, Esbjerg, taget Ribe amts gymnastik- og ungdomsforeningers 50-års jubilæum som anledning til, at råde bod på denne mangel.

Resultatet, bogen »Plint og talerstol«, er en interessant, overskuelig og velskreven fremstilling, som har bud til læsere langt ud over den jubilerende amtsforenings medlemmer. Bogen beskriver skytte-, gymnastik- og ungdomsforeningernes fremvækst og virke i Ribe amt igennem de sidste 100 år. Tætte henvisninger til udviklingen på landsplan såvel som betoningen af foreningerne som led i den vidtforgrene grundtvigsk prægede folkelige bevægelse, giver fremstillingen en mere bred karakter.

Bogen er bygget op omkring tre hovedafsnit: Det første behandler foreningernes baggrund og etableringsfase i sidste halvdel af forrige

århundrede og udviklingen frem til slutningen af 1920'erne. Under rubrikken »hverdagsliv« sættes dernæst focus på gymnastik- og ungdomsforeningerne som kulturelle miljøer: de karakteristiske organisations- og samværsformer, det ideologiske særpræg, foreningssproget, sangen, fanerne og til sidst også de fysiske rammer for foreningernes virke: forsamlingshusene.

I det afsluttende kapitel om forholdene efter 1950 skildres disse traditionelle samværs- og organisationsformers vanskeligheder og sammenbrud i efterkrigstidens foreningskrisetid og det opbrud og den nyvurdering, som blev en nødvendighed indholdsmæssigt såvel som organisatorisk.

I sin skildring af udviklingen fra 1860'ernes folkelige begejstring til 1960'ernes foreningstræthed behandler Verner Bruhn en hel række væsentlige temaer: landbokultur contra købstadskultur, stabilitet og forandring i samværs- og organisationsformer, ideologi og dagligliv, kvindegymnastikkens betydning for et ændret kønsrollemønster og de grundtvigske kredses syn på organisation og forholdet til statens og dens pengepung . . . for blot at nævne nogle.

Spørgsmål som desværre kun bliver strejft er den sociale rekruttering og forholdet mellem KFUM og K og de grundtvigsk prægede ungdoms- og gymnastikforeninger. Netop i Ribe amt, hvor der er bygget næsten lige så mange missionshuse som forsamlingshuse, var det lokale foreningsliv langt de fleste steder opdelt i en missionshusfløj og en forsamlingshusfløj. Hvilken betydning fik det mon i det daglige for den lokale ungdomsgruppe? Et mere markeret udgangspunkt i lokalsamfundene istedet for udelukkende i foreningsstrukturen ville bl.a. have kastet lys over disse forhold – men det er også et af de få tilfælde hvor bogens funktion som jubilæumsskrift opleves som en begrænsning.

Bogen har et morsomt og varieret billedstof som i høj grad bidrager til at uddybe og levendegøre fremstillingen. Foruden mange tidstypiske fotografier fra foreningens hverdag er det kildemateriale, som bogen bygger på – kort, plancher, forhandlingsprotokoller, regnskabsbøger, avisnotitser m.v. – også udnyttet utraditionelt og opfindsomt som illustrationer.

For skolehistorisk interesserede rummer bogen naturligvis mange oplysninger såvel om gymnastikkens udvikling som skolefag, som om delingsføreruddannelsen og gymnastikundervisningen på folkehøjsko-

lerne. Men det er også værd at tænke på, understreger Verner Bruhn, at gymnastik- og ungdomsforeningerne også havde en vigtig funktion på uddannelsesområdet. De varetog i flere generationer en væsentlig del af det, vi idag kalder de 16-19 åriges uddannelse.

Plinten og talerstolen, to velkendte monumenter i forsamlingshusets kulturlandskab, var redskaber med samme formål: at uddanne »det hele menneske«. Hvordan det lykkedes har denne bog meget at fortælle om.

Margaretha Balle-Petersen

Om Vigerslev sogns skoler. Udgivet af skolenævnet ved Havrehedskolen, Morud. Redaktion: RUTH GRAVER HANSEN, ERIKLARSEN, BØRGE LARSEN og PEDER PEDERSEN. 128 sider, 1979, 95 kr.

En udvidelse af Havrehedskolen i 1977 fik ifølge bogens forord skolenævnets medlemmer til at tænke tilbage på svundne dage. Da man fandt, at udvidelsen måtte være den sidste, hvis skolens nære kontakt med elever og forældre skulle bevares, besluttede man sig til at skildre skolens forhold, som de havde udviklet sig gennem tiderne. Mange skolefolk har mødt lignende fristelser omkring afgørende forandringer af skolens hverdag, men få er gået til arbejdet med en sådan utrættelig energi som Havrehedskolens skolenævn. Resultatet er blevet et smukt værk, i næsten overdådigt udstyr, ikke om Havrehedskolens udvikling alene, men om Vigerslev sogns skolevæsen fra reformati-onstiden frem til i dag. Redaktionen fandt nemlig hurtigt ud af, at sognets skoleudvikling var en helhed, hvor man ikke kunne pille en enkelt skole fra. De skoler, der indgår i undersøgelsen, er Vigerslev skole fra 1566, Havrehed skole fra 1741, Tågerød skole fra 1861, Bredbjerg skole fra 1900 og Farstrup skole fra 1913. Gennem et omfattende eftersøgningsarbejde i Landsarkivet for Fyn, Langesø godsarkiv, Fyns Tidendes arkiv, i kommunale arkiver, skolearkiver og private arkiver er det lykkedes at samle så mange enkelte detaljer sammen, lige fra skolernes tidligste perioder, at det har været muligt at bygge en fremstilling op om hele sognets skoleudvikling. For den ældste periode sammenholdes sognets udvikling med skolehistoriske udviklingstræk fra landet som helhed, og skildringen af skoleforhold omkring århundredskiftet suppleres af uddrag af interviews med ældre perso-

ner, hvis skolegang har fundet sted i en af de nævnte skoler. Fremgangsmåden er noget nær det forbilledlige. Når det alligevel skorter lidt på sammenhæng i fremstillingen, er årsagen nok den, at udgiverne er blevet så begejstrede for mange enkelte træk, at styringen af det efterhånden svulmende materiale er blevet vanskelig. Dertil kommer, at hver enkelt skole skildres for sig, hvilket for den sidste periode giver et noget flimrende billede af sognets skolevæsen som helhed.

Den glæde, udgiverne har oplevet ved at samle oplysninger ind, lyser klart igennem alle bogens blade i både tekst og billeder. Sjældent har forfattere haft mulighed for at delagtiggøre læsere billedligt i så mange kilder, som dette er tilfældet her. Læserne kan selv tilegne sig den originale håndskrift via fotografier i ikke mindre end 35 kildetekster, der i fremragende billedkvalitet er gengivet i bogen. Ofte forbindes de historiske oplysninger om bygninger, jordlodder m.v. med den helt aktuelle situation, som f.eks. s. 51 der omtaler den skolebrønd fra 1741, der idag giver problemer, ved at asfalten til stadighed vil synke på den nu på stedet beliggende parkeringsplads. Af indholdet i øvrigt er en mængde interessante oplysninger, som sammenholdt med andre lokalhistoriske undersøgelser bidrager til at nuancere billedet af skolens udvikling på landsplan. Således oplyses f.eks. side 57, at der i sognet allerede fandtes skolekommission i 1799, altså samme år som den store skolekommission fremlagde forslag om et sådant lokalt skoletilsyn på landsplan, og ca. 10 år før det blev mere almindeligt med nedsættelse af skolekommissioner. Også inden for det lærerorganisatoriske arbejde har sognet åbenbart hørt til de fremmelige, idet der eksisterede en lokal lærersammenslutning allerede i 1824 (s. 42). 1840erne plejer ellers at regnes for det gryende tiår for lærerforeningernes opkomst. En interessant oplysning, som man møder i mange erindringsbeskrivelser er den, at bønderbørn ofte kunne læse, inden de begyndte deres skolegang. Ved Havrehed skole fortælles s. 82, at hjemmene ligefrem satte en ære i, at deres børn kunne læse eller i hvert fald kende bogstaverne, inden de begyndte skolegangen. På denne baggrund skal Carl Fogs provstevistatsberetning fra 1889 fra Vigerslev skole ses: »En Hindring for Skolens Fremgang vare de mange Tjenestedrenge (11 af 17), thi flere af disse var en Del tilbage, for Størstedelen allerede ved Indmeldelsen i Skolen« (s. 42). Det er fortjenstfuldt, at udgiverne i så høj grad, som de gør det, lader kilderne berette om netop tjenestebørns skoleforhold. Skulle enkelte læ-

sere forfalde til nostalgiske betragtninger undervejs, hvilke enkelte steder kunne være fristende, er disse beskrivelser velegnede til atter at få historisk distance til stoffet. Børnearbejde hos fremmede fra 8 års alderen var ikke ualmindeligt (s. 78); skolens forsømmelsestal drejede sig særlig om denne kategori børn (s. 41), og lærer Anton Andersen, Havrehed skole, lod dem simpelthen sove ud i skolens lade, for at de bedre bagefter kunne følge med i undervisningen.

Som det fremgår af ovenstående, er det lykkedes udgiverne ikke bare at skildre skolebygningers historie og lærernes økonomiske forhold, men også at samle en del materiale om såvel læreres undervisning som børns oplevelser af deres skoletid.

I bogens indledning udtrykkes forsigtigt, at denne lille bog i første række er tænkt som et beskedent stykke lokalhistorie. Efter endt læsning må man konkludere, at bogen er et værdifuldt bidrag såvel til lokalhistorien som til skolehistorien.

Ingrid Markussen

Anordning for Almueskolevæsenet paa Landet i Danmark af 29. Juli 1814. Udsendt i facsimileudgave af Kroghs Skolehåndbog januar 1980 ved CHR. KJELDSSEN. 54 sider, 48 kr.

Opmærksomheden henledes herved på ovennævnte publikation, der repræsenterer en god idé. Det er en nydelig lille bog, hvor den reventlowske skole i Gjørup ved Brahetrolleborg fremtræder på omslaget. De 48 sider benyttes til en facsimilegengivelse af den berømte anordning for almueskolevæsenet på landet 1814, med bilagene Instruktion for lærerne i almueskolerne, Regler til iagttagelse af sognenes skolekommissioner, Underretning for Amtsskoleinspektoren. Det er nyttige tekster at have ved hånden. Reglementet for Skolelærerseminariet 1818 er ikke medtaget, men det bør komme ved anden lejlighed.

På bogens sidste sider giver Chr. Kjeldsen en oversigt »Fra degnelæsning til folkeskole«. Man kan naturligvis altid diskutere, hvad der bør medtages i en sådan oversigt. De oplysninger, der gives her, er relevante, men meget kortfattede; en korrekturlæsning kunne have fjernet et par unøjagtigheder. Jeg savner nogle ord om, hvorfor der blev udstedt en særlig anordning for købstæderne, og en oplysning om, at København også fik sin ordening.

Ideen er god. Hvis lignende initiativer planlægges, vil Selskabets styrelse gerne inddrages; måske ville en subscriptionsordning til Selskabets medlemmer også være en god idé.

Vagn Skovgaard-Petersen

Socialdemokratiet i Skandinavien. Unge Pædagoger, Krut og Praxis: Skole – skolebevægelse – Socialdemokratiet i Skandinavien. 125 sider, 1979, pris 20,15 d.kr.

Unge Pædagoger har sammen med tidsskriftet Krut i Sverige og Praxis i Norge udgivet et dobbelt temanummer om de socialdemokratiske partier i Skandinavien, – en collage om problemerne forbundet med denne politik og om de problemer den fremkaldte, s. 1.

Dette er et meget spændende, meget væsentligt og nærmest enormt emne. Og collageformen virker velvalgt, publikationen består af uddrag fra partiprogrammer, grafiske fremstillinger, interviews, artikler og et rigt og varieret illustrationsmateriale.

Artiklerne udgør det centrale stof, og de behandler emner fra forskellige synsvinkler: Socialdemokratiet og enhedsskolen i Danmark omkring århundredskiftet, det svenske LOs forhold til folkeskolen, elevorganisationernes opbygning og virke i Sverige og historieundervisningens indhold i Norge.

Mange af disse artikler er informative og interessante. Peter Frederiksen skriver f.eks. om arbejderbevægelsen, Højre og akademikerstanden i Norge, – striden om en social skolepolitik fra 1889 til 1940. Den tidlige norske arbejderpartigeneration ville indføre en fælles 7-årig – med tiden 10-årig – folkeskole for alle landets børn. Undervisningen skulle ikke være tillempt de forskellige samfundsklassers børns behov, men være fælles og almindendannende i den forstand, at den tog »sigte på livets krav«, s. 27. Skolens indhold skulle således være både teoretisk og praktisk. Peter Frederiksen beskriver med eksempler og analyser, hvorledes generationsskiftet i partiet, de politiske forhandlinger med oppositionen Højre og med en af interesseorganisationerne, akademikerne, modificerede det politiske mål. Efterhånden nøjedes partiet med at ville indføre en 9-årig folkeskole, og folkeskolens indhold forblev det samme. Desværre får artiklen slagside, fordi Højres og »akademikerne«s standpunkter ikke er så vel-dokumenterede som partiets.

Mange andre artikler kunne nævnes, særlig interessant finder jeg beskrivelsen af det svenske LOs forhold til folkeskolen, hvori organisationens undervisningsmateriale bl.a. analyseres. Ifølge analysen videregiver det et harmonisk og således højst urealistisk indtryk af arbejdslivet. Interessant og informativ er også redegørelsen for den pædagogiske aktivitet i Danmark i de sidste årtier – Skolefolk i bevægelse.

De fleste artikler behandler således konkrete initiativer eller begivenheder. Jeg tror, at vor indsigt i det komplicerede emne, publikationen omhandler, ville være blevet styrket, hvis der også var blevet sat fokus på de mere overordnede problemer. Det er problemer, som nok berøres utallige gange, men ikke i sammenhængende analyser. Sådanne analyser ville kunne kaste yderligere lys over disse partiers skolepolitik.

Det ene problem er spørgsmålet om skolekunders værdi før og nu. Eller som den gamle glasværksarbejder siger det i et glimrende interview: »Vi trodde at människor skulle bli så mycket bättre när de fick kunskaber«, s. 55. Hvorfor blev menneskene ikke det? Var det, fordi så mange af skolens kunders ikke tog sigte på »livets krav«, som den norske arbejderpartimand sagde? Og hvilke kunders ville have gjort det? Disse spørgsmål er nøje forbundet med det endnu uafklarede spørgsmål om de skiftende tiders forskellige kvalifikationskrav. Der henvises til dette problem, f.eks. omtales industriens behov for ændrede kvalifikationer, s. 38, men hverken der eller andre steder uddybes, hvad disse krav bestod i, og hvorledes de kom til udtryk.

En drøftelse, af hvorledes vor opfattelse af intelligens og begavelse har ændret sig, ville også have været på sin plads i denne sammenhæng. Stoffet er til stede, f.eks. citeres den danske skolepolitiker Vilhelm Rasmussen for at have sagt, at opgaven er, at enhver får den bedst mulige opdragelse efter sine forudsætninger . . . enhver skal nå så langt, hans evner og lyst rækker, s. 39. Og en sådan opfattelse måtte jo resultere i den niveaudelte skole, som partiets medlemmer også kom til at arbejde for i en årrække.

Og endelig ville en yderligere drøftelse af lighedsproblemet have været ønskelig. Dette problem berøres også i mange af artiklerne, f.eks. i drøftelsen af forholdet mellem et samfunds produktionsliv og skolesystem, s. 55. Stoffet kunne imidlertid bruges til en fyldigere

drøftelse af, hvorvidt der kan skabes lighed gennem uddannelse i et erhvervsøkonomisk set lagdelt samfund.

Denne publikation er således meget spændende og meget tankevækkende. Men desværre til tider noget upræcis: hvorfor angives det bare på fremstillingerne af skolestrukturen i Danmark, at der er tale om købstadskolen? Skellet mellem land og by har m.h.t. skoleforhold været mindst lige så markant i Norge og Sverige som i Danmark, s. 18-23. Og der mangler en del årstal, og der er en del upræcise og overfladiske analyser, som når der f.eks. står s. 11, at der var et stort internationalt proletariat på Kirkenæs i Norge i 20'erne. Hvad er stort i denne forbindelse?

Det ville nok også have været langt mere informativt, om denne collage var mere systematisk ordnet. Vi får noget at vide om LO og om elevorganisering i Sverige, men ikke i de øvrige nordiske lande. Og vi får noget at vide om forholdet mellem reformpædagogik og socialdemokrati i Sverige og Norge, men ikke i Danmark. – Omtalen af den svenske reformpædagogiks alliance med Socialdemokratiet er i øvrigt interessant, og det er sikkert rigtigt, at denne primært humanitære og pædagogiske strømning blev udhulet og afmagret i sit ægteskab med partiet. Men hvorfor inddrages kun de svenske reformpædagogers kontakt med USA. En omtale af tyske socialisters betydning for svensk reformpædagogik mangler. Og en undersøgelse i dette forhold mellem tysk og skandinavisk socialdemokratisk/socialistisk uddannelsespolitik og planlægning ville have været relevant og spændende; der findes kun en kort bemærkning herom s. 34.

Den noget forstumlede følelse, man sidder tilbage med efter at have læst bogen, er bestemt meget frugtbar, men kunne nok have været afhjulpet i en heldig retning, hvis redaktionen til sidst havde samlet en del af de løse tråde i en konklusion. Så ville vi f.eks. være kommet til klarhed over forskelle og ligheder i de skandinaviske socialdemokratiske partiers skolepolitik. Ville de f.eks. alle styrke de faglige skoler i 30'erne? Har de haft det samme forhold til religionsundervisningen? – Måtte denne publikation resultere i yderligere arbejde med emnet.

Ellen Nørgaard

HOLGER KJÆR: Dansk skolepolitik og mindretalsret. Fra Jacob Appel til Jørgen Jørgensen. Lohses Forlag, Fredericia 1979. 126 s. Kr. 47,35.

Højskolelærer Holger Kjær, Askov, der døde i februar 1980 i en alder af 80 år, nåede i 1979 at udgive sin sjette bog på dansk om skoleforhold. Som han plejede, går han også i denne bog løs på et ømtåleligt og vanskeligt emne. Det er ligesom i »Tolerance eller frisind?« fra 1961 forældreretten og mindretalsretten, det gælder. Med sin omfattende skolehistoriske viden som baggrund beretter han i en denne gang erindringspræget form om udvidelser og indskrænkninger i skolefriheden fra 1920 til 1975. Årsager og motiver forklares, og forfatteren diskuterer ud fra en stærk personlig stillingtagen den udvikling, han gennem et langt liv også har søgt at påvirke.

Der redegøres især for den frisindede sønderjyske skoleordning af 1920-23 og dens senere skæbne. Daværende undervisningsminister Jacob Appel fik gennemført en ordning, så der ved kommuneskolerne kunne oprettes klasser for børn af det tyske mindretal. Der var altså mulighed for at danne en slags friskole indenfor folkeskolen, som man har det i Skotland. Denne ordning blev ophævet efter anden verdenskrig, så det nationale mindretal i Sønderjylland blev henvist til at danne friskoler ligesom andre, der ønsker en anderledes skole. Man ville afskaffe mindretallets »særrettigheder«. Forfatterens synspunkt er, at mindretallet efter ordningen af 1920-23 blot havde samme rettigheder som flertallet, nemlig at få sine børn undervist i en folkeskole uden at svigte den nationalitet, de bekendte sig til.

Holger Kjærs argumentation er klar og tankevækkende. Det er spændende, om det får skolehistorisk betydning, at han nåede at udsende denne appel om at følge frihedslinien i dansk skolelovgivning. Der skete et brud med denne linie i 1946 på grund af den særlige stemning efter krigen, men Kjær mener, »at det nu må være tiden at give mindretallet friheden tilbage, også inden for folkeskolen« (s. 94).

Der tegnes i bogen et meget smukt billede ikke blot af Jacob Appel, men også af Jørgen Jørgensen og hans indsats for skolefriheden. Det lykkedes ikke Jørgen Jørgensen at forhindre tilbageslaget med hensyn til friheden for det tyske mindretal, men netop på grund af den »gode onde samvittighed« hos politikerne herover, lykkedes det at få gennemført en meget frisindet friskolelov i 1946. I 1937 lykkedes det Jørgen Jørgensen at få gennemført fritagelsesbestemmelser for både lærere og elever med hensyn til kristendomsundervisningen i folkeskolen.

Det er væsentligt for Holger Kjær, at mindretalspolitikken på sko-

leområdet er af afgørende betydning ikke blot for mindretallet, men også for flertallet. Friskolelovgivningen har stor betydning for folkeskolen, bl.a. fordi man ikke kan undertrykke andres frihed, uden at det også går ud over ens egen. En frisindet mindretalslovgivning giver folkeskolen mulighed for at være en personlig skole. I forbindelse med kristendomsundervisningen hedder det, at den kan ikke være objektiv, men må bygge på en tilslutning hos forældrene, der kun kan være personligt bestemt, og derfor må være fri, (s. 125). Det forhindrer ikke, at forfatteren kan tilslutte sig seminarieforsøger Stig Bredstrups tanker om en »tålsom folkeskole«, svarende til den »tålsomme folkekirke«, præsten J. H. Monrad talte om.

Det hører med i billedet, at der ønskes øget indflydelse i folkeskolen af skoledistriktets beboere i stedet for beslutninger fra fjernere politikere. Det opfattes også som et tilbageslag for frihedslinien, at de små skoler og deriblandt forskolerne forsvandt. Holger Kjær opfatter det ligeledes som et tilbageslag, at der blev indført integreret seksualundervisning, fordi der her var tale om et meget personligt bestemt område, og der derfor efter hans opfattelse burde være fritagelsesmuligheder for elever og lærere. Man forstår, hvad der er forfatterens holdning, når han taler om, at der godt kan være mulighed for konflikter i forskellige fag, uden at fritagelsesbestemmelser er påkrævede. »Men vi skal ikke ved lov løse konflikter, der endnu ikke spores klart. Altså heller ikke i skolefag som historie og dansk og adskillige andre fag, hvor de vel kan opstå, men hvor de endnu ikke har skabt konflikt mellem hjem og skole.« (s. 29). Det er forældreretten, der er væsentlig, fordi mennesket for Holger Kjær har et personligt ansvar, som kun forældrene kan bære for børnene og de unge for sig selv. Men staten kan ikke bære det personlige ansvar for nogen.

Tankegangen er klar, og engagementet er stærkt og selvfølgeligt. Der er i den lille bog masser af emner, der var store drøftelser værd. Der er, som det fremgår af citatet vedrørende dansk og historie, ikke tale om en fanatiker. Der er tale om at tage virkelige problemer alvorligt og gå løs på dem frygtløst og uden hensyn til, om andre helst ser, at man lader den slags problemer ligge. Dette var karakteristisk for Holger Kjær, og det var altid meget væsentlige problemer, han behandlede. Derfor kan ikke blot denne bog, men også de bøger, der omhandler det, han kaldte for skolens grund, det vil sige menneskesynet, stærkt anbefales. De bygger både på stor skolehistorisk og stor

idehistorisk viden, og fordybelse i dem kan nok afklare en del problemer, som nu er med til at skabe forvirring og usikkerhed.

Man kan naturligvis være mere eller mindre enig eller uenig med forfatteren. Det forventes, at man tager personlig stilling. Det er et sympatisk træk, at man får at vide eller kan mærke, hvornår forfatteren selv føler sig usikker.

Forhåbentlig har vi ikke for travlt til også at beskæftige os med de helt fundamentale problemer i forbindelse med skolen. Holger Kjær giver god hjælp til at se problemerne i skolehistorisk lys.

Lejff Degnbol

Rejsen til Smyrna. Christen Kolds Dagbog 1842-47. Udgivet af HANNE ENGBERG. Gyldendal 1979. 154 sider. 68 kr.

I efteråret 1842 rejste den tidligere sognepræst i Mjolden i Vestslesvig Ludvig Daniel Hass med sin familie til Smyrna for at missionere i de egne, hvor forud apostlene havde virket. Med sig som medhjælper og huslærer for sine to børn havde han Christen Kold, der var en bekendt af præstefamilien fra årene i Sønderjylland.

Under hele rejsen, der varede nøjagtigt to måneder, førte Kold omhyggeligt dagbog over alle sine iagttagelser og oplevelser. Efter ankomsten til Smyrna, hvor han ret hurtigt fik sig en indbringende bogbindervirksomhed, indførte han i endnu et par år med længere mellemrum nogle optegnelser.

Denne dagbog har været kendt i over hundrede år, og allerede i 1888 blev den trykt og udgivet af Harald Holm, men rigtignok i en stærkt forkortet form og med adskillige omskrivninger. Ernst Borups udgave fra 1944 er identisk med Holms, blot tilføjet nogle digte.

Først nu har vi fået den hele uforkortede og uændrede udgave, endog med Kolds egne små håndtegninger som illustration. De har aldrig før været offentliggjort.

Dagbogen er forsynet med et særdeles kyndigt og nyttigt noteapparat og en meget informativ indledning.

Det skyldes altsammen Hanne Engbergs forbilledlige udgiverarbejde. Hun har i årevis gjort intense studier i Kolds levned og skoletanker, og nærværende dagbog er så vidt vides det første resultat i bogform af dette arbejde.

Indimellem dagbogsoptegnelserne har Kold yderligere indført afskrifter af nogle breve til venner og familie i Danmark.

Dagbøger og privatbreve har som regel den særlige interesse, at de bedre end andre skriftlige meddelelser bringer læseren tæt ind på livet af forfatteren, der ikke sjældent vil åbenbare andre sider af sin personlighed end dem, man kender fra hans taler og skrifter til offentligheden. Dette gælder selvfølgelig især dagbøger og breve, der ikke er skrevet med senere offentliggørelse for øje, og så vidt vides skrev Kold ikke med nogen offentliggørelse for øje.

Afrejsen med dampskib fra København fandt sted den 1. oktober 1842, og der begynder dagbogen. Dagen efter var det lille selskab i Flensborg, og der gik så en uges tid med afskedsvisitter hos venner og bekendte i det sønderjyske.

Den tungeste afsked for Kold var nok den med hans tidligere elev, den 13-årige Maren Knudsen, Knud Knudsens datter i Forballum, senere faster til forfatteren Jakob Knudsen. I dagbogen omtaler Kold hende igen og igen som »min ejneste Maren«. Han skriver brev til hende og ømme digte om hende.

Fra Flensborg gik turen med dagvogne eller lejede vogne over Hamborg til Berlin, derfra videre med tidens nyeste befordringsmiddel, jernbanen, til Dresden. Togrejsen inspirerede Kold til et 13 strofer langt digt. Fra Dresden gik det igen med hestevogn via Prag til Wien, og derfra resten af vejen med dampskib nedad Donau, gennem Sortehavet, Bosporus og Dardarnellerne til Smyrna, hvortil man ankom den 1. december. Det vil sige, at langt over halvdelen af den to måneder lange rejse foregik til vands.

Som naturligt er spiller Kolds forhold til familien Hass en fremtrædende rolle i dagbogen. Det foregik ikke uden gnidninger. Bedømt efter Kolds optegnelser var Hass'erne et besværligt og krævende herskab, ikke uden standshovmod overfor »Schulelehrer Kold«, som fru Hass præsenterede ham, tilføjende at han er »Diener bej mir« (stavefejlene er Kolds).

Nu ville det jo have været interessant, om man havde en tilsvarende dagbog fra pastor Hass's hånd. For Kold har næppe været den nemmeste rejsefælle og medhjælper. Hans kritik er spids, hans bedreviden er ubegrænset og hans selvfølelse formidabel.

Fru Hass fremstilles med overbærende ironi som et dumt og naivt menneske, og de to børn synes Kold er overmåde forkælede og uop-

dragne. Pastor Hass omtales både i dagbogen og i brevene med åbenlys kritik. Han er påholdende overfor andre, men ødsler penge på familien. Selv spiser og drikker han mere end rigeligt, i hvert fald efter Kolds mening.

Man spørger sig selv, om følgende dagbogsnotits om en hændelse på rejsen mellem Prag og Wien er karakteristisk for pastoren og hans huslærer. En passage var blevet frastjålet sin kuffert og var dybt ulykkelig over tabet. Kold skriver: »Mennesket var saare ilde tilfreds og raabte: Weh mir! Weh mir! Omsider fik han det da saaledes udregnet at Kudskene maatte das Alles bezalen, og dermed blev Sagen for i Dag stillet i Bero. Pastor Hass har lovet at give 5 Daler til denne Sags Irettebringelse. Fyren og jeg stod af Vognen og talte sammen; jeg søgte saa godt jeg kunde at trøste ham med Christendommens Trøst, at der skeer Intet i Verden uden til vort Gavn o.s.v.«.

Det er muligt, at pastoren her hjalp barmhjertigere end den gode Kold.

Noget af det bedste ved dagbogen er de talrige glimt af mennesker og steder, som Kold møder og beskriver efterhånden som rejsen skridter frem. Det er virkelighedsnære øjebliksbilleder fra et Europa, vi ikke møder mange andre steder i litteraturen. Kold er en god iagttagende med blik for detaljer både hos mennesker og i naturen. Hans tegninger af landskaber og bygninger er heller ikke uden talent. Men først og sidst er det naturligvis Kold selv, man møder i disse dagbogsblade.

Et sted skriver han »Angående min indre Tilstand, saa seer jeg meer og meer at min Hensigt med Rejsen vil opnaaes, baade den at være Pastor Hass til Tjeneste, og den at erhverve mig selv en Dannelse, som jeg umuelig kunde tilegne mig hjemme under de Vilkaar som jeg der var underkastet; thi som Landsbyskolelærer er der kun liden Lejlighed til videre Uddannelse; men meget mere til Indbildskhed idet man ikke kommer til at tabes i den store Vrimmel som i de store Stæder.«

Den videre uddannelse bestod ikke mindst i flittige sprogstudier, der især omfattede tysk, som han efterhånden talte ret flydende, og græsk, som satte ham i stand til at læse de første kapitler af Johannes-evangeliet.

Selv i denne fuldstændige udgave bringer dagbogen vel ikke egentlig ny viden om mennesket Christen Kold, men den underbygger og nu-

ancerer det billede, vi har af ham. Man kommer personen et godt stykke tættere ind på livet.

Hanne Engberg har præsteret et overordentligt smukt og grundigt stykke udgiverarbejde, og hun har derved givet et værdifuldt bidrag til vor sparsomme Kold-litteratur.

Johs. Nielsen

Tidsskriftsartikler af skolehistorisk interesse

Af ELLEN NØRGAARD

De pædagogiske tidsskrifter har også i det forløbne år haft mange artikler med skolehistorisk indhold. Og deres emner er lige så mangeartede som disciplinen er mangfoldig. Nogle artikler er så omfattende, at de behandler uddannelsessystemer eller opdragelse. Seminarielektor Finn Held skriver i DPT nr. 3, 1979, om opdragelse i dansk middelalder. Med bred pensel og argumenter fra forskellige kilder beskrives denne som rå og for barnet angstfyldt. Som læser spørger man uvilkårlig, hvor man egentlig opholder sig m.h.t. tid, sted og socialgruppe i denne 1000-årige periode af Europas historie.

Seminarieadjunkt Helge Clausen hævdede i et svar i nr. 6 af samme tidsskrift, at Finn Held fordomsfuldt og unuanceret på både middelalder og katolicisme. Middelalderen var en rigt nuanceret kulturperiode og opdragelsen ikke hårdere før end efter 1536. Nok blev barndommen ikke dengang opfattet som en selvstændig livsperiode, men dette faktum måtte ikke forveksles med, at man dengang ikke holdt af sine børn. Finn Held svarede hertil, at han fastholdt sin opfattelse af såvel katolicisme som middelalder. Det han bl.a. ville påpege med sin artikel var, at børnene ikke fik det bedre socialt og materielt med kristendommens indførelse, – en opfattelse han også fastholdt. Artiklerne virker velunderbyggede og er belagt med litteraturhenvisning. Som læser sidder man tilbage med et ønske om yderligere og mere omfattende undersøgelser af opdragelsen i andre kulturer og perioder.

Stud.mag. og lærer Lone Erritzøe skriver i DPT nr. 4 og 5, 1979, om pædagoger, præster og psychoanalytikere – et beslægtet emne. På grundlag af studier i privatarkiver beskrives den nære forbindelse mellem 30ernes kulturradikale og reformpædagogerne. En tilknytning der medførte, at denne strømning blev yderligere politiseret.

Uddannelsessystemer behandles i to artikler i Uddannelse nr. 6, 1979. Grønlands skolevæsen under hjemmestyret og Landsstyrets

overtagelse af uddannelserne på Færøerne af henholdsvis skoledirektør John E. Jensen og afd.chef Hans Kjems. Artiklerne giver mange konkrete oplysninger om de senere års udvikling, men fyldigere og mere problematiserede behandlinger af disse skelsættende begivenheder må komme. Det er opgaver for fremtidig uddannelsesforskning.

De enkelte skoleformer behandles i en række artikler. Dog er der få, der direkte behandler folkeskolen, en af dem behandler skolebøgernes indhold. Den findes i Uddannelse nr. 9, 1979, hvor en undersøgelse af skolebøgernes behandling af erhvervs- og arbejdslivet, udarbejdet af et udvalg nedsat af undervisningsministeriet, publiceres. Heri findes også en omtale af tidligere skolebogsundersøgelser. Der redegøres klart og overskueligt for SIDs undersøgelse fra 1972, analysen af danskbøgerne fra 1978 og Lise Tøgebys undersøgelse af bøgerne i samfundslære fra samme år – den uopslidelige skolebog. Samtidig analyseres og kommenteres de metoder eller mangel på sådanne, der er anvendt i disse undersøgelser. Det er blot en skam, at udvalget i denne baggrundsoversigt kun går tilbage til tiden før 1972. Der findes jo ældre både skolebogs kritik og undersøgelser.

I Uddannelse nr. 10, 1979, behandles et undervisningsområde, der pr. 1/1-80 kom ind under folkeskolen, nemlig særforsorgen. Her redegøres instruktivt for lovgivning, cirkulærer og vejledninger, udviklingen siden 9 punkts programmets vedtagelse i 1969 skitseres og særforsorgens tidligere undervisning beskrives.

Folkeskolens Forsøgsråds aktivitet i de 10 år, det har eksisteret, behandles i Uddannelse nr. 3, 1980, af dets formand, professor Kaj Spelling. Aktiviteten har været stigende og forsøg foretages i dag over hele landet. Et blik på kortet viser dog, at der er flest på Østsjælland. Artiklens baggrund er, at forsøgsrådet nu trues af stagnation p.g.a. manglende bevillinger.

Og i Unge pædagoger nr. 3-4, 1979, behandler DLF staten og lønudviklingen 1958-78. Dette er et centralt emne, og en grundig behandling ville således give baggrund og forståelse for foreningens nuværende situation. Det er denne behandling til trods for sin stofrigdom, imidlertid ikke rigtig. F.eks. er problemet ikke sat ind i en tidsmæssig ramme, og staten beskrives som en entydig størrelse, til trods for at regeringsmagten i denne periode blev varetaget af mange forskellige politiske konstellationer. Endelig hæmmes læsningen af de mange forkortelser.

Gymnasiets udvikling behandles i flere artikler. I Gymnasieskolen nr. 10, 1979, skriver lektor Poul Breum om udviklingen inden for grenvalget. Grendeling fra 2g blev indført i 1963. Tilslutningen har været meget forskellig, størst til de samfundsfaglige og naturfaglige, mindst til musiksproglig og klassisk sproglig. Tilgangen til den sproglige gren er i samme periode faldende og til den matematiske stigende. Spørgsmålet er så, hvilke konsekvenser denne udvikling bør få for gymnasiet, – bør der ikke sættes på en mere sammenhængende tværfaglig undervisning i større timeblokke?

Forholdet mellem gymnasiet og universitetet i de sidste 100 år behandles i en veloplagt og stofrig artikel af professor Vagn Skovgaard-Petersen i Uddannelse nr. 5, 1979. Og forholdet mellem elevernes indgangskvotient og afgangskarakter over 10 år i gymnasiets parallel, HF, – skoleformen der er åben i bunden – behandles af studievejleder Hans Henrik Jacobsen i samme tidsskrift nummer 6. Højest indgangskvotient har de elever, der lige kommer ud af skolen. De klarer sig imidlertid dårligst. Og artiklens konklusion er, at den erfaring nogle år i erhvervslivet giver til fulde kompenserer for den faglige viden, som naturligt går i glemmebogen.

Forholdene for de unge, der hverken kommer i gymnasiet, i HF eller til EFG – en uddannelsesform der næsten ikke behandles i årets artikler – skildres også i Uddannelse nr. 6, 1979. Den er udarbejdet på grundlag af den individbaserede uddannelsesstatistik, der fra 1974 har været ført af Danmarks Statistik og er skrevet af William Scharling. Artiklen er meget oplysende. Der siges både noget om grundmaterialet, de unges sociale og geografiske baggrund og fordeling på skoleformer. Og dens konklusion er, at restgruppen er faldende og nu er på godt 20%. Men disse godt 20% udgør ikke et tilfældigt udsnit af en ungdomsårgang. De kommer fra bestemte socialgrupper, bestemte egne og fra særlige skoleformer, og det er samtidig den gruppe unge, der rammes hårdest af ungdomsarbejdsløsheden.

Og forskningsleder Erik Jørgen Hansen skriver klart og anskueligt om det samme spørgsmål i Forskningen og Samfundet maj, 1980. Han konkluderer endnu engang, at det er de bedre stillede, der har haft mest ud af gymnasiets vækst.

- det 20. årh. på baggrund af den samfundsmæssige og skolepolitiske udvikling'. – Historie i det 12-årige uddannelsesforløb. Særnummer af Historie og Samtidsorientering og Noter om historie og undervisning 1979, s. 3-28.
- MARKUSSEN, INGRID: 'Om den skolehistoriske baggrund for heltidsundervisningen'. – Heltidsundervisning i Ungdomsskolen. Dokumentation af et udviklingsarbejde. Voksenpædagogisk Center Århus Amt 1979, s. 11-15.
- MARKUSSEN, INGRID: 'Kampen om den udelte skole'. – Danske skoleproblemer – før og nu. 1978, s. 79-90.
- MARKUSSEN, INGRID: 'Et statsdirigeret skoleforsøg – og befolkningens reaktion. Det provisoriske reglement i 1806'. – Danske skoleproblemer – før og nu. 1978, s. 13-29.
- MICHELSÉN, KAI: 'Venstres og Socialdemokratiets skoledebat i 1970'erne. Formålsformulering, differentiering og evaluering'. – Danske skoleproblemer – før og nu. 1978, s. 91-102.
- NIELSEN, VILHELM: 'Om højskolestatistik'. – Højskolebladet 1979, s. 459-461.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Tidsskrifter af skolehistorisk interesse'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1979, s. 179-183.
- NØRR, ERIK: 'Det højere skolevæsen og kirken. Faget religion i sidste halvdel af det 19. århundrede. 525 s. 1979.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Skolen og Samfundet 1977-1979'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1979, s. 125-148.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Reformpædagogikken i Danmark – nogle overvejelser og eksempler'. – Danske skoleproblemer – før og nu. 1978 s. 67-78.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Den store Skolekommission'. – Danske skoleproblemer – før og nu. 1978, s. 55-66.
- 'Om skolebøgers behandling af forholdene inden for erhvervs- og arbejdsli-
- vet – en rapport fra et af undervisningsministeren nedsat udvalg'. – Uddannelse 1979 nr. 9, 539-656.
- Pædagogiske bestemmelser for lærere i folkeskolen. Red. KJELD KIERKEGAARD. 2. udg. Kroghs Skolehåndbog. 196 s. 1978.
- RECHENDORFF, TORBEN: 'Det tager tid at ændre århundreders traditioner'. – Folkeskolen 1979, s. 1162-64.
- RØRDAM, THOMAS: 'Højskoleideen og tiden efter ungdomsoprøret'. – Ribe Stiftsbog 1979, s. 45-51.
- SCHARLING, WILLIAM: 'Fra grundskole til fortsat uddannelse 1973-1976' – Uddannelse 1979 nr. 6, s. 336-51.
- SCHELLER, HENNING: 'Skoleloven der svigtede barnet'. – Pol. 28.3.79.
- SCHNACK, KARSTEN: 'Børneopdragelse i Danmark'. – Tidens Stemme 1978/79 nr. 8 s. 57-59.
- Skolförvaltningen i Norden: Översikt över utbildningsväsendets styrelsesformer i de nordiska länderna. Red. JAN STURE KARLSSON. Nordiska Ministerrådet, Sekr. för nord. kult. samarbete. 198 s. 1978.
- SKOV JØRGENSEN, I.: 'Nye muligheder for kvalificeret hjælp'. – Uddannelse 1979 nr. 10, s. 678-685.
- SKOV LARSEN, LISBETH: 'Fornyende ti-år i skoler og uddannelse'. – Weeka. 10.5.79.
- SKOVGAARD-PETERSEN, VAGN: 'Er lyset for de lærde blot? Om skolen og Københavns Universitet'. – Uddannelse 1979 nr. 5, s. 225-235.
- SKOVGAARD-PETERSEN, VAGN: 'Lighed i skolen – mulighed eller illusion?' – Danske skoleproblemer – før og nu. 1978, s. 43-54.
- SKOVMAND, ROAR: 'Hvordan de frie grundtvig-koldske skoler vandt indpas i lovgivningen'. – Danske skoleproblemer – før og nu. 1978, s. 31-42.

- SØHOLM, EJGIL: 'Børnesang og bladstrid 1904'. – Aarh.St. 13.10.79.
- SØRENSEN, SVEND: ERIK: 'Skolebørn undervises som for 150 år siden i Den fynske Landsby, der åbner i dag'. – Morg.p. 1.4.79.
- Uddannelsesstatistik nr. 4, okt. 1979. Undervisningsministeriet. Den økonomisk-statistiske konsulent. Tabelsamling vedr. tilgangen af studerende i undervisningsåret 1978/79, bestanden 1/10 1978 samt afgang med eksamen i undervisningsåret 1977/78 ved de videregående uddannelser. 69 s. 1979.
- VARDRUP, KAI: 'Bibelhistoriens billeder. Et tilbageblik i anledning af Religionslærerforeningens 75 års jubilæum'. – Kr.D. 10.5.79.
- WITT-HANSEN, VIGGO: 'Frihed, lighed og skolereformer'. – Vestk. 20.3.79.
- ÆGIDIUS, JENS PETER: Mytologi og folkehøjskole. Foreningen Fri nordisk folkehøjskoles serie nr. 32, 95 s., 1978.
2. LOKAL SKOLEHISTORIE
- Gladsaxe. 'Kommunens skolevæsen'. – Gladsaxebogen I. Ved C. L. B. CRAMER. 2. opl., 186 s., 1979, s. 85-96. 'Skolerne'. – Gladsaxebogen II. Ved MOGENS LEBECH, 1971, 332 s., s. 192-209.
- Grønland. Lærerruddannelse i Grønland. Betænkning afg. af den af Ministeriet for Grønland den 29. april 1976 nedsatte arbejdsgruppe. 116 s. 1977.
- Grønland. BERTHELSEN, CHR.: 'Træk fra den grønlandske skoles udvikling – set i forholdet til de ændrede samfundsforhold'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1979, s. 23-36.
- Grønland. PETERSEN, H. C.: 'Knud Rasmussenip højskolia'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1979, s. 66-76.
- Grønland. TOMMERUP, JENS: 'Skolelove, administration og fangersamfund på Grønland i tiden 1950-1974'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1979, s. 37-65.
- Dansk præste- og sognehistorie X. Haderslev Stift. udg. af A. PONTOPPIDAN THYSSSEN. S. 263-350. Af Poul Nedergaard: Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste- og sognehistorie. 1979.
- Hjørlande sogns historie. Ved E. CARSTENSEN. 134 s. 1878. Genoptryk udg. af Jørlande Sogneforening. 1979, s. 20.
- Holgård ved Holstebro. 'Den »stråttækte« fik bliktag, men takker nu af efter 93 år'. – Holst.D. 6.10.79.
- Hoven. JENSEN, ÅGE: Knaplund gymnastik- og forsamlingshus. 30 s. 1978.
- Hvidovre. NORDLUND, H. O.: Rytterskolen i Hvidovre. Lokalhistorisk Arkiv nr. 1. 24 s. 1978.
- Højby Forsamlingshus 1878-1978. Udg. af Højby lokalhistoriske forening. 1978, 20 s.
- Hørsholm. FOGTMANN, MARIANNE: »De fleste gik i gymnasiet. Vallerødskolens 8. A. to år efter«. Fred.A.A. 4.2.79.
- Kolding. NIELSEN, NIKOLAJ: »Skolevæsen og øvrige uddannelser« – Kolding i det tyvende århundrede indtil kommunesammenlægningen i 1970. Bd. 2. 326 s. 1979. S. 56-122.
- Rensborg. 'Sit sacra juventæ – viet til ungdommen – nogle træk fra den første periode i de rensborgske børnehavers og skolars tid'. – Flen.A. 15.5.79.
- Rømø. SØRENSEN, H. E.: 'Det gamle Rømø skoleforhold'. – Vestk. 4.4.79.
- Thyholm. JØRGENSEN, BO: 'Sidste degn på Thyholm'. – Holst.D. 21.8.79. [Madsen, Kresten].
- Tinglev. CLAUSEN, H. C.: 'Realskolen i Tinglev blev en værdifuld løftestang for mange'. – Jyd.T. 28.10.79.
- Tommerup. GRYMER, CLAUS: 'Halvtom

- højskole blev til fyldt efterskole'. – Kr.D. 1.2.79. [Tommerup Efterskole på Fyn].
- Tølløse. De halvtreds år i Tølløse. Baptiststernesskole 1928-1978. Red. NIELS ANHØJ m.fl. 151 s. 1978.
- Visby. STENDEVAD, RANDI: 'Skolen i Visby'. – Vestk. 25.1.79. [Elise Lindbergs »Skole for voksne Piger« 1880-1884].
- Ålborg. LARSEN, RICHARD: 'Skolen i 30'erne'. – Aalb.St. 10.7.79.
- 3. ENKELTE SKOLER**
- Bernstorffsminde Seminarium. MICHAELSEN, FR. TH.: 'Bernstorffsminde Seminarium'. – Årb. for arkiver, folkemindesamlinger og museer i Faaborg kommune 1978/1979 nr. 4, s. 26-28.
- Dokkedal skole. Muldbjergene. BONDESEN, JENS: 'Engang 140 elever nu 38, snart måske kun 15. Dokkedal skole i skæbnetime.' – Aalb.St. 12.2.79.
- Gentofte Statsskole 50 år. Red. OTTO BREINHOLT. 83 s. 1978.
- Hellerup Seminarium 1953-1978. Red. NIELS BERID m.fl. 96 s. 1978.
- Herfølge skole 1954-1979. Udg. af skole-nævnet. 50 s. 1979.
- Hylleholt skole, Fakse Ladeplads. Hylleholt skole 1878-1978. 27 s. 1978.
- Haastrup Friskole. VOGNSEN, HANS: 'Haastrup Friskoles historie'. – Årb. f. Arkiver, folkemindesamlinger og museer i Faaborg kommune. 1978/79 nr. 4, s. 16-21.
- Det kgl. Opfostringshus & Den Thorupske Stiftelse. 1753-1978. 39 s. 1978.
- Morsø Ungdomsskole. BERGH, OLE: 'Danmarks ældste efterskole har 100 års jubilæum'. – Aalb.St. 14.10.79.
- Morsø Ungdomsskole. GRYSER, CLAUD: 'Fortid er nutid på landets ældste efterskole, der fylder 100 år'. – Kr.D. 31.10.79.
- Nygård skole ved Horserød. JANSEN, HELGE CHRISTIAN: 'Amtets første »centralskole« i Nygård har 40 års jubilæum'. – Fred.A.A. 2.4.79.
- Nørre Ørslev Højskole og Ungdomsskole 1878-1978. 69 s. 1978.
- St. Hans Skole, Odense. Jubilæumsskrift 1878-1978. Red. ERIK HOLT. 63 s. 1978.
- Sindal skole 1953-1978. 27 s. 1978.
- Skårup Statsseminarium 1803-1978. Red. JENS PEDER JENSEN Skårup Statsseminarium 1978. 152 s.
- Snedsted seminarium. KRISTIANSEN, EGON: 'Snedsted Seminariums kirkelige og folkelige betydning på egnen'. – Hist. Årb. for Thy 1978, s. 69-107.
- Søndre skole, Holbæk. UHRSKOV, LIS m.fl.: Søndre Skole 1903-1978. 18 s. 1978.
- Thise skole. STEEN SØRENSEN, ELSA: Fra kommuneskole til friskole. 47 s. 1979.
- Tingstrup skole. 25 års jubilæum 1945-1979. Red. BJARNE SØNDBERG. 24 s. 1979.
- Tommerup Højskole. THING, N.: Tommerup Højskole gennem 70 år 1906-1976. 115 s. 1978.
- Ubby Fri- og Efterskole. Jubilæumsskrift i anledning af skolens 100 års dag. Red. POUL JENSEN. 125 s. 1979.
- Valdemarskolen 1953-1978. 56 s. 1978. [Ribe].
- Veng Fællesskole 1954, 8. jan. – 1979. 36 s. 1979.
- Vigerslev. Om Vigerslev sogns skoler. 127 s. 1979.
- Vesterborg Seminarium. HOLGÅRD RASMUSSEN, CHR.: 'Vesterborg Seminarium'. – Lolland-Falsters historiske Samfund. 1979, s. 7-36.
- N. Zahles skole 1827, 1851, 1877. 40 s. 1978.
- Øster Åby Friskole. Hjemskolen Øster Åby Friskole 1878-1978. Red. CECIL CHRISTENSEN. 128 s. 1978.
- Aabæk Efterskole. STOUGAARD, VILLI: Aabæk Efterskole. 125 s. 1979.

4. LÆRERE OG SKOLEFOLK
PERSONALHISTORIE

- ANDERSEN, ASGER: 'En ædel indsats for døvstummes chancer'. – Kr.D. 14.11.79. [Castberg, P. A.]
- 'Syv spændende år på Jaruplund Højskole'. – Flen.A. 20.9.79. [Andresen, Ellen og Karl].
- ANDERSEN, RICHARD: 'Højskolemanden og frimenighedspræsten Folke Trier Hansen'. – Flen.A. 4.10.79.
- BALSLEV, L.: 'Nogle navne fra Soraner-Biografierne 1584-1960'. – Årb. for Hist. Samf. for Sorø amt 1979, s. 41-58.
- BARLØSE, BØRGE L.: 'Borgmester Kapers »Rødder«'. – Vestk. 4.10.79.
- BJORKSTRAND, GUSTAV: 'Folkehøgskolan och antikulturen'. – Grundtvig och folkupplysningen. 1978 s. 29-34.
- BLOCH, VICTOR: 'Egil Forchhammer 25.2.1906 til 28.12.1979'. – Dansk audiopædi 1979 nr. 1, s. 2-3.
- BORGEN, SVEN: 'Grundtvig og Freire'. – Grundtvig og folkupplysningen. 1978, s. 94-103.
- BØGAGER, KNUD: 'Direktør Holger Horsten forlader socialstyrelsen efter 46 års virke i dansk børne- og ungdomsforsorg'. – Børn i Tiden 1979, nr. 9, s. 199-202.
- BAARSTRØM, KARL AAGE: 'Grundtvigs pædagogiske synspunkter i 1806'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1979, s. 109-124.
- DAM, POUL: 'Helge Skovmand 1883-1979'. – Højskolebladet 1979 nr. 34, s. 531-32.
- DØSSING, MOGENS: 'Forstander Jørgen Torpe, Himmelbjerggården, er død'. – Børn i Tiden 1979, s. 300.
- ENGBERG, HANNE: 'Grundtvigs højskolesyn, som det ses i »Haandbog i Verdenshistorie«'. – Grundtvig og folkupplysningen. 1978, s. 35-45.
- FABRICIUS, HENRIK: Peter Atke Castberg – i historisk perspektiv. Døvefonden. 23 s. 1979.
- FANØ, KNUD: 'Det unge Grønseværn'. – Berl.T. 10.7.79. [Marcussen, Peter, 1878-1979].
- FANØ, KNUD: 'Tanker ved Peter Marcussens død'. – Flen. A. 31.5.79.
- FLORANDER, JESPER: 'Ved Erik Thomsens død'. – Folkeskolen 1979 nr. 9 s. 481.
- FOG PEDERSEN, METTE: 25 år på højskole. 265 s. 1979.
- FRIIS, KR.: 'Mindeord. Fhv. lærerinde, frk. Ellen Madsen, Tanderup, død 7. maj 1979'. – Indre Missions Tidsskr. 1979, s. 562.
- GAD, FINN: 'Intelligent insubordination. Carl Frederik Vorbeck'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1979, s. 93-108.
- GIESSING, CHRISTOPHER: 'Nye Samling af Danske, Norske og Islandske Jubellærere, med hosføyede Slægt-Registere og Stam-Tavler. Faksimileudg. af originaludgaven 1779-86. Bd. 1, 558 s., 1978.
- GJERLØFF, E.: 'Erindringer og pædagogiske smuler'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1979, s. 193-200.
- HANSEN, THILDE: 'Mine forældre'. – Sønderjysk Månedsskr. 1979, s. 245-47. [Jensen Johannsen, Nis, lærer 1856-1940].
- HATTING, JØRGEN: 'Tilbageblik på en livslang skoletilværelse'. – Fred.A.A. 15.7.79. [bl.a. historieundervisning].
- HERGAARD, POUL: '70 år på jorden – 16 af dem på KDAS'. Interview med Valdemar Kristensen. – DM-Magisterbladet 1979 nr. 3 s. 17-19.
- HERTZ, EDEL: »'Danmarks mest berømte religionslærer«. Johannes Loft og Religionslærerforeningen'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1979, s. 7-22.
- 'Rektor Henry Holm siger efter 22 år farvel til Hjørring Seminarium'. – Aalb.St. 1.4.79.

- K. H. Kofoeds erindringer. Ved HANS KIRCHHOFF. Jysk Selskab for historie 33. 562 s. 1979. [Latinskoleår i Rønne 1900-1902, adjunkt i Rønne 1909-10].
- KLONTEIG, OLAV: 'Har vi brug for Grundtvig i dag?' – Grundtvig och folkupplysningen. 1978, s. 54-63.
- Rejsen til Smyrna. Christen Kolds Dagbog 1842-1847. Udg. af HANNE ENGBERG. 154 s. 1979.
- 'Rektor Niels Kyndrup, Ribe statsseminarium fylder 60 år'. – Vestk. 6.4.79.
- 'Rektor Peter Kæstel 1898-1978', ved ERIK LILSIG, ARNE BREM. – Gymnasieskolen 1979 nr. 1, s. 16.
- LARSEN, ASGER: 'Grundlovgiver, statsminister og folkefører'. – Jyd.T. 6.6.79. [Berntsen, Klaus].
- LARSEN, KAI EDVARD: 'Han satte sit præg på tiden'. – Vestk. 1.6.79. [Marcussen, Peter].
- MICHAELSEN, JENS: Den unge C. Th. Zahle 1866-1901. 128 s., 1979, s. 20-34.
- 'Mindeord. Markholt-Olesens Realskole'. – Tidens Skole 1979 nr. 6, s. 184-85. [Jacobsen, Jens H.].
- NIELSEN, AXEL: 'Herman Thorlø 11.1.1889 – 2.2.1979'. – Indre Missions Tidsskr. 1979 nr. 12 s. 258-59. [højskoleforstander].
- NIELSEN, VILHELM: 'Grundtvig og Illich'. – Grundtvig och folkupplysningen. 1978, s. 83-93.
- NIELSEN, VILHELM: 'Folkehøjskolen mellem Grundtvig og Marx'. – Grundtvig och folkupplysningen. 1978, s. 71-82.
- 'Rektor K. Willy Norbøll 19. marts 1904 – 26. dec. 1978'. Ved OLE BOSTRUP, POUL VIND. – Gymnasieskolen 1979 nr. 2, s. 57.
- NYHOLM, ASGER: 'Berthel Petersen Godts provstevisitationer i maj 1864'. – Sønderjyske Årbøger 1979, s. 30-68.
- PEDERSEN, H. C.: 'Ved Frits Jakobsens død'. – Indre Missions Tidsskrift 1979, s. 582-83. [Forstander 1920-1979].
- RASMUSSEN, JENS: Provst U. A. Plesners virke som embedsmand og politiker. 132 s., 1979, s. 23-31.
- RASMUSSEN, BIRGIT: 'Far er skruet forkert på tidsaksen'. – Berl.T. 25.11.79. [Helveg Petersen, K.].
- RAVN, L. S.: 'Degne og skoleforholdere i Haderslev Provsti 1830-45'. – Sønderjysk Månedsskrift 1979 nr. 1 s. 1-16.
- 'Lektor Johan Scheel Rosing 5.-9.1907 – 17.2.1978'. Ved FINN GAD. – Gymnasieskolen 1979 nr. 2 s. 56.
- RUDBECK, FR.: 'Ved Peter Marcussens død'. – Flen.A. 1.6.79.
- RUDBECK, FR.: 'En mand og hans minde'. – Vestk. 29.8.79 og Flen.A. 1.9.79. [Eskildsen, Claus, lærer, forfatter 1881-1947].
- SIMON, ERICA: 'Grundtvigs syn på skola och kultur – Sorö och Göteborg' – Grundtvig och folkupplysningen. Udg. af Nordiska Folkhögskolerådet, Nordens Folkliga Akademi 1978, s. 9-28.
- STALLVIK, TOR: 'Folkehøgskule, folkeupplysning og voksenopplæring'. – Grundtvig och folkupplysningen. 1978, s. 64-70.
- 'I anledning af skolebestyrer Harry Sørensens død'. Ved POUL ERIK CHRISTENSEN. – Tidens Skole 1978 s. 2-4.
- THERKELSDEN, SV. AA.: 'Mine bedste timer har jeg haft ved katederet'. Interview med Johannes Brix. – Vej.A.F. 17.2.79.
- TUXEN, JETTE KJÆRULFF og OLE TUXEN: 'Studenterjubilæumsskrifter som personalhistorisk kilde'. – Personalhist. Tidsskr., jubilæumshæfte 1979, s. 214-29.
- VARMING, KAMMA: 'Lejrskolepioner i Vejle Olaf Aastrup'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1979, s. 77-92.

5. SKOLEERINDRINGER

- ANCKER, JENS: 'Damhavens skole afskaffede buksevandet for 25 år siden'. – Vejle A.F. 10.3.79.
- ANDERSEN, LEIF ESPER: Min krønike. 108 s., 1979.
- BISPESKOV, HANSINE: 'Hun var vidunderlig mod os små førsteotter'. – Aarh.St. 25.11.79. [Århus].
- BJERREGAARD, RITT: 'Min barndom i fyrerne ligner ikke din i dag, men er din dårligere?' – BT 13.2.79.
- BJERRESØ, KAREN: 'Elev i den lærde skole i gamle dage'. – Vestk. 19.4.79.
- BOE, INGER: 'Disciplinkriser blev taget i opløbet'. – Aarh. St. 16.9.79. [Marselisborg Gymnasium].
- DYRKJØB, AAGE: 'Dreng i Bjerre Herred for så længe siden'. – Vej. A.F. 25.1.79. [Stouby skov].
- FOLTING, EDITH: 'Min barndoms Juelsminde'. – Vejle Amts Årbog 1979, s. 23-26.
- HOFFMANN, VICTOR: 'Mit øgenavn var horeungen.'. – Aarh.St. 25.2.79.
- JEGSTRUP, JOHANNES: Barndomserindringer fra Kokkedal. 48 s. 1978., s. 37-44.
- JENSEN, ARNE: 'Polakkerne gik til Silkeborg'. – Barndomsoplevelser. – Aarh.St. 1.7.79. [Galtens skole].
- JOHANSEN, ELI: 'Min første skoledag for 50 år siden på Danmarksgades skole'. – Holst.D. 15.6.79.
- JUVRE, POUL EMIL: 'En Sallingdrengs erindringer'. – Skivebogen 1979, s. 81-90. [Aasted skole].
- KAMPP-LSEN, OTTO: 'Birkerødforgiftning'. – Erindringer. Fred.A.A. 19.6.79. [Birkerød Statsskole 1946-49].
- KNUDSEN, J. K.: 'Vestjysk skoleordning ikke så ringe endda: skolegang i en vestjysk skole i begyndelsen af dette århundrede'. – Vestk. 15.1.79.
- KAAG, NIELS og LAURITS: 'Landboliv på Nordøstdjursland ca. 1848-1927'. – Århus Stifts Årbøger 1976-79, s. 47-70. [Kirkelige bevægelser. Lærer A. P. Jørgensen Kastbjerg som prædikant].
- MARKUSSEN, CHRISTEN L.: »Min barn-doms skole'. – Vejle A.F. 12.9.79.
- OLSEN, LEVIN: Også en tilværelse. En land-mands erindringer. 109 s., 1979, s. 23-30, 54-59, 65-67, 81-87.
- PETERSSON, FRANCK: 'Husker du vor skole-tid?' – Jyd.T. 18.8.79. [skolegang i 40'erne].
- PETERSEN, AAGE: 'Skolen – 20 år efter'. – Pol. 23.5.79.
- RINGSTED, HENRIK V.: Erindringer I, 129 s., 1978, s. 15-29.
- RIIS, JACOB A.: 'Min gamle by'. – Hist.-Samf. for Ribe Amt 1979, s. 52-58.
- SKOV LEGARDT FRIIS: 'Erindringer fra Vejen Realskole'. – Fra Ribe Amt 1979, s. 392-408.
- Tolv kvinder fra århundredskiftet. Interviews og redaktion ved KAMMA HAUGAN, NINA HENRIQUES, LISBET HOLST og SUSANNE PETERSEN. 183 s., 1979, s. 83-93.
- WASSARD, ERIK: 'I Oehlschlägers skole'. – Berl.T. 29.11.79. [Efterslægtsselskabets skole].
- VIND, PEDER: 'De gode gamle dage eller'. – Fyn St. 26.5.79. [Otterup].

Nyt og noter

GRUNDTVIGS SØNNER OG »DEN SORTE SKOLE«

Ved ROAR SKOVMAND

I min far redaktør Helge Skovmands gemmer fandtes efter hans død i eftersommeren 1979 et brev fra N. F. S. Grundtvigs sønnesøn, dommer i Frederiksberg Birk Stener Grundtvig (1860-1942) fra 22. marts 1927 som svar på en forespørgsel fra far, om Grundtvigs sønner, historikeren og arkivmanden Johan Grundtvig (1822-1907) og filologen og folkemindeforskeren Svend Grundtvig (1824-83) nogen sinde havde gået i latinskole. Når far spurgte, var det fordi han var stærkt optaget af N. F. S. Grundtvigs »Aabent Brev til mine Børn« fra 1839, et digt, hvori han advarede dem mod »den sorte skole«, en advarsel, som far gjorde til sin over for sine egne børn. Stener Grundtvig indledede sit brev med ordene: »Let og gerne besvarer jeg Deres Forespørgsel« og fortsatte:

For at udfylde de ved Hjemme-Undervisning modtagne Kundskaber fik min Fader i Aarene 1841-42 (han var født 1822) Undervisning af forskellige Lærere, hvis Navne fremgaar af hans omhyggelig førte Regnskabsbog fra den Tid, der ogsaa udviser, at han fik 10 Rdlr. mdlg. af sin Fader og med denne Indtægt + efter hans Fortælling af og til lidt Hjælp af Moderen saa kunde klare Lærerne og sine øvrige beskudne Udgifter samt Bøger, dog saaledes at han efter sin Studentereksamen i Oktbr. 1842 noterer: »Af Fader til at betale en Deel af min Gjæld til Nielsen (en Lærer) . . . 62 Rdlr.« og i November: »Laant 32 Rdlr. – Nielsen Rest: 32 Rdlr.« Selv i Religion har hans Kundskaber ikke været egnede til Examen, da der ellers næppe havde staaet: »Schaltz for min Religion 5 Rdlr.« Af min Faders spredte Udtalelser har jeg ogsaa faaet ud, at Bedstefader til daglig helst lod, som om han ikke kendte noget til Examens-Planerne, og ikke modtog Resultatet med Begejstring, skønt han dog i Brev II. Bd. Nr. 456 til Busck erkender, at en Examen *kan* have nogen Værdi.¹ Ogsaa senere maatte min Fader hutle sig igennem for at naa theologisk Examen, hvortil Bedstefader ikke vilde støtte ham jfr. Brev i Bd. II nr. 477.²

Da Isen først var brudt, gik det vistnok lidt lettere for Svend at faa Lov at blive Student gennem privat Undervisning, og Frk. Simesens Ord om »den sorte Skole«³ bør næppe opfattes som = Latinskole men = akademisk Uddannelse, jfr. om hans Studier, om ønskes, nærmere Laura Grundtvigs⁴ Skildring i Folkemindesamlingen i det kgl. Bibliothek.

Det var jo navnlig Latin, Bedstefader hadede, skønt han selv var lærd deri; der staar saaledes i Biografisk Lexikon, at han ved Wald. Henrik Rohdes Dr. Disputats i 1836 opponerede og »forbavsede Auditoriet ved at tale flydende Latin«.⁵

Græsk fandt derimod langt mere Naade for hans Øjne, vel sagtens paa Grund af den rigere, (mythologisk og historisk) menneskelige Litteratur paa dette Sprog, og det kan maaske interessere Dem at høre, at jeg har *hele* Odysseen oversat i 1838 og 1839 (naturligvis paa Prosa) »af Johan Grundtvig«, som der staar, men sandsynligvis væsentlig inspireret af Faderen.

Heller ikke Frederik (af 2det Ægteskab) gik i Latinskole, overhovedet ikke i Skole uden vistnok et Par Aar som Dreng hos Gregersen,⁶ hvorimod Faderen og Lindberg⁷ læste med ham hjemme, bl.A. med det triste Resultat, at han blev rejiceret til 1ste Del af Artium alene paa *Oplæsningen* i Fransk, som Lindberg havde lært sig selv og derfor udtalte paa Dansk. Frederiks Livsbane blev overhovedet en Del forkvaklet efter min Mening ved Faderens Rædsel for systematisk Undervisning, som ogsaa skal have voldt Svend store Vanskeligheder, da han for at komme til Universitetet maatte tage Magisterkonferents i 1860, 36 Aar gl.⁸

Af Brevvexlingen i 2det Bind vil det ses, at disse Examens-Spørgsmaal stadig dannede en Kløft mellem Fader og Sønner, der jo ikke var Millionærer og bl.A. derfor *maatte* bøje sig for Livets Krav, naar de tilstræbte aandelig Udvikling, hvad jo forøvrigt ogsaa alle de fremragende Højskolemænd har gjort uden at kvæles af »den sorte Skole«.

At jeg personlig altid har holdt af denne, hører forsaavidt ikke nødvendigt med til det ønskede Svar, men jeg vil dog ikke nægte mig i denne Forbindelse at udtale, at den klassiske Dannelse efter min Erfaring bl.A. bibringer En, hvad Nutidens Ungdom ofte savner: Respekt for aandelige Værdier uden Hensyn til, om de vil eller nogensinde kan omsættes i gængbar Mønt. –

Ja – undskyld! Det blev maaske for langt, saa at De vil tænke paa »loquax senectus«,⁹ men over egne Betragtninger har jeg dog ikke glemt at svare bestemt paa, hvad De ønskede at vide.

Deres ærbødige
St. Grundtvig.

1. Breve fra og til N. F. S. Grundtvig, ved Georg Christensen og St. Grundtvig II, 1926, s. 351 (18/10 1842): ». . . en offentlig Examen i Johans Alder, i det mindste for Personer af hans Slags, er ikke gal i sig selv, men kun galt indrettet, thi han havde aabenbar godt af at *maatte* engang træde offentlig frem og prøve sine Kræfter . . . «
2. Breve fra og til Gr. II, s. 378 (til Johan fra London 16/6 1843): ». . . thi nu opstaaer Spørgsmaalet om enten at læse mechanic til en Embeds-Examen, hvad jeg hverken kan raade eller understøtte min Søn [til], eller hensigtsmæssig at berede sig til en anden nyttig Virksomhed, hvortil jeg altid har raadt mine Sønner . . . «
3. I »Minder fra gamle grundtvigske Hjem«, ved H. P. B. Barfod VI, 1926, s. 49: »Da Drengene voksede til og som alle andre maatte gennem »den sorte Skole«.
4. Svend Grundtvigs hustru Laura, f. Bloch (1837-91).
5. Doktoranden var pastor W. H. Rothe, jfr. F. Rønning: N. F. S. Grundtvig III, 2, s. 156.
6. F. L. Grundtvig var født 1854. Hans Gregersens skole begyndte 1865.
7. Cand. theol. Niels Lindberg (1829-86) boede i havehuset til Grundtvigs hjem, Store Tuborg ved Strandvejen.
8. Svend Grundtvig opnåede ansættelse som docent ved Universitetet i 1863.
9. »Den snaksomme alderdom«. Næsten ungdomsoprørsk over for bedstefaderen slutter brevet med et latinsk citat fra Cicero!

»FLAKKEBJERG SKOLEMUSEUM«

Fra Flakkebjerg Skolemuseum har årbogen modtaget følgende henvendelse.

I Flakkebjerg – en landsby 10 km syd for Slagelse – er en kreds af interesserede personer igang med at etablere et museum i den gamle forskole.

Forskolerne eksisterede fra begyndelsen af århundredet til midt i tresserne – Flakkebjerg Forskole fra 1904 til 1963.

Størstedelen af Danmarks landbobefolkning har i denne periode gået i en eller anden forskole – spredt over hele landet. Børnene var delt i en yngste og en ældste klasse, – og fik i forskolen den grundlæg-

gende undervisning, inden de blev overflyttet til den stedlige hovedskole.

At Flakkebjerg Forskole er bevaringsværdig, skyldes den sidste forskolelærerinde, som i al sin færd var meget sparsommelig. Dette betød, at såvel skolestue som beboelse er bevaret i deres oprindelige udseende. Bygningens indre består af en gang, skolestue, 2 stuer samt køkken med komfur til brænde. Skolestuen er intakt med pulte, kakkelovn, landkort, anskuelighedsbilleder på væggene, skifertavler og grifler (som iøvrigt blev benyttet helt til 1963), bøger, protokoller med mere. Køkken og den ene stue er ligeledes intakt med inventar og løsøre, mens resten af møblerne blev fjernet, da lærerinden flyttede på alderdomshjem. De resterende møbler har vi dog begrundet håb om at erhverve til sin tid – i modsat fald lader stuen sig dog reetablere på anden måde.

På skolens grund ligger desuden en bygning indeholdende vaskehus og en række gammeldags lokummer.

Hovedbygningens uudnyttede tagetage kan muligvis bruges til udstilling af effekter fra omegnens øvrige gamle landsbyskoler.

Hvornår museet kan åbnes er endnu uvist; men der arbejdes ihærdigt med istandsættelse, registrering m.v.

Museet skal naturligvis være tilgængeligt for alle interesserede, men vi lægger meget vægt på, at det skal være »arbejdende« – forstået på den måde, at skoleklasser ved besøget skal kunne opleve en fortidig undervisning. Dette kan lade sig gøre, idet vi råder over interviews med den sidste forskolelærerinde, som virkede her i 48 år, samt med tidligere elever på skolen.

Flakkebjerg Skolemuseum vil udfylde et hul i den danske museumsverden, idet en forskole ikke er repræsenteret andre steder. Foreningen, der driver museet, optager medlemmer fra hele landet; og indmeldelse kan ske ved at sende et beløb (30 kr./enkeltperson, 50 kr./ægtepar og mindst 100 kr./foreninger og virksomheder) på postgirokonto 1 04 42 65, Flakkebjerg Skolemuseum, Flakkebjerg, 4200 Slagelse.

Institut for Dansk Skolehistorie

Den 19. maj i år mistede Instituttet sin dygtige medarbejder, bibliotekar, cand.mag. *Guðrun Heltoft*, der døde efter nogle måneders sygdom. Guðrun Heltoft ledede Institutrets bibliotek fra 1973. Med sin store viden og sit personlige engagement i arbejdet blev hun en klog rådgiver inden for det skolehistoriske bibliotek. Ikke mindre vigtigt: hun blev en god ven, som vi nu dagligt savner på Instituttet.

De fastansatte videnskabelige medarbejdere har i årets løb været mag.art *Ingrid Markussen* og dr.pæd. *Vagn Skovgaard-Petersen*. Det mangeartede praktiske arbejde i Institutrets dagligdag administreres af assistent *Margit Jørgensen*.

Som stipendiat er tilknyttet cand.mag. *Hanne Engberg*; stipendiet er dog p.t. hvilende på grund af Hanne Engbergs medlemskab af Folketinget siden efteråret 1979. De øvrige stipendiat er cand.mag. *Vagn Hansen*, der skriver om købstadsskolens udvikling i dette århundrede, eksemplificeret bl.a. ved Esbjerg skolevæsen, og cand.mag. *Jørgen Ask Pedersen*, der kortlægger samspillet mellem islandsk og dansk skolevæsen i forrige århundrede og specielt interesserer sig for den særlige islandske hjemmeskole. Cand.pæd. *Else Karlshøj* har, med støtte fra humanistisk Forskningsråd sammenskrevet en række resultater af sine undersøgelser vedrørende centraliseringen af skolevæsenet i danske landkommuner efter 1937.

Dr.theol. *K. E. Bugge* har som rådgivende medarbejder deltaget i institutrådsmøderne; han har publiceret en fremstilling af kristendomsundervisningens historie i Danmark i dette århundrede – med tilknyttet teksthæfte –, den første publikation i projektet om undervisningsfagernes historie. Ligeledes har professor emeritus *Roar Skovmand* deltaget i Institutrets møder og har bl.a. koordineret arbejdet med biografering af skolefolk til den nye udgave af Dansk biografisk Leksikon. Som repræsentanter for de studerende har *Lejf Degnbol*, *Henrik Freil* og *Birgit Villadsen* deltaget i institutrådsmøderne og i øvrigt bistået Instituttet med råd og dåd.

Instituttets undervisning har i læseåret 1979/80 omfattet dels et kursus i den danske skoles udvikling og aktuelle situation (Ellen Nørgaard og Skovgaard-Petersen), dels et kursus i studiekredsform om folkeskoler og de handicappede ca. 1700-1980 (Ingrid Markussen, Finn Lambert og Skovgaard-Petersen). Hertil kommer individuel vejledning af speciale- og licentiatstuderende.

Ingrid Markussen har publiceret artiklen »Tendenser i historieundervisningens opgave og indhold i det 20. århundrede på baggrund af den samfundsmæssige og skolepolitiske udvikling« (særnummer af Historie og Samtidsorientering 1979 om historieundervisning i det 12-årige undervisningsforløb). Ingrid Markussen har desuden udgivet artiklen »Om den skolehistoriske baggrund for ungdomsskolens heltidsundervisning«, trykt i bogen »Heltidsundervisning i ungdomsskolen – dokumentation af et udviklingsarbejde«, udg. af Voksenpædagogisk Center i Århus Amt, 1979.

Vagn Skovgaard-Petersen har skrevet artiklen »folkeskoler« til »Håndbog for danske lokalhistorikere«. Endvidere artiklen »Tilløb til en uddannelsespolitik. Dansk planlægning i 1940erne« – til »Journal of Scandinavian History«. Sk-P. deltog nov. 1979 i en konference i Paris om de europæiske skolesystemers udvikling med særligt henblik på spørgsmålet om de private skolars stilling; om forholdet mellem offentlig og privat skole i Danmark skrev Sk-P. et indlæg, der offentliggøres i den samlede konferencerapport. Endvidere: »Planlægning – en historisk skitse« i »U-90-ny kurs?«, Gyldendal 1979, s. 10-23.

Hanne Engberg har 1979 udgivet Christen Kolds Smyrnodagbog (se beretning om Selskabet).

Med virkning fra 1. juni 1980 er Skovgaard-Petersen udnævnt til professor i historie med særligt henblik på dansk skolehistorie ved Danmarks Lærerhøjskole.

Vagn Skovgaard-Petersen

Selskabet for Dansk Skolehistorie

holdt i 1979 sit årsmøde den 17. november i N. Zahles Seminarium. Undervisningsinspektør, rektor *Tage Kampmann* talte om dansk læreruddannelse i historisk og aktuel belysning. Derefter orienterede seminarirektor *Hans Nygaard Jensen* om N. Zahles Seminarium og dets bygningsmæssige udvidelser. Ved den efterfølgende generalforsamling genvalgte de styrelsesmedlemmer, der var på valg, nemlig friskoleleder Eilif Frank, konsulent Svend Arne Jensen, lic.theol. Erik Nørr og undertegnede. Styrelsen har derefter konstitueret sig med overbibliotekar Robert Hellner som kasserer, fagleder Chr. Friis-Damgaard som sekretær, lektor Ingrid Markussen som redaktør, amtskonsulent Viggo Witt-Hansen som næstformand og undertegnede som formand.

Selskabet har udsendt *årbogen 1979*, under redaktion af *Ingrid Markussen*. Det var en god årgang, der da også har fået pæn presseomtale, især i provinspressen. Den rummede bl.a. artikler om udviklingen i det grønlandske skolevæsen. Til udgivelsen modtog vi støtte fra Statens humanistiske Forskningsråd.

Også til udgivelsen af *Christen Kolds Dagbog 1842-1847* (Gyldendal 1979, 68 kr.), har Selskabet medvirket. Den er tilrettelagt af seniorstipendiat, – nu folketingsmedlem – *Hanne Engberg*. Selskabets medlemmer har fået bogen tilbudt til favørpris, og mange har benyttet sig heraf. De har næppe fortrudt det. I dagbogen skildrer Kold sin rejse til Smyrna – og illustrerer teksten med tegninger. Den giver et livfuldt billede af Kolds personlighed i årene, før han slog igennem som friskole- og højskolemand.

Det omfattende *registreringsarbejde*, som Danmarks pædagogiske Bibliotek har iværksat, er fortsat. Det gælder først og fremmest registrering og bestemmelse af de gamle anskuelsesbilleder, men også modeller og andet undervisningsmateriale inddrages. Arbejdet udføres af cand. phil. *Inge-Birgit Thuesen*. Selskabet har støttet en ansøgning om bevilling fra tipsmidlerne, og den er imødekommet med 100.000 kr. Selskabet har i samarbejde med Skalk udgivet en billed-

mappe med 10 anskuelsesbilleder, der kan købes gennem tidsskr. Skalk, Jelhøjvej 9, 8270 Højbjerg.

Selskabet har – sammen med Dansk historisk Fællesforening – stillet et *Forslag* til Undervisningsministeriet om markering af N. F. S. Grundtvigs 200 årsdag i 1983 ved oprettelse af et særligt stipendium, der skulle bære Grundtvigs navn. Stipendiet skulle ifølge forslaget hvert andet år stilles til rådighed for et et-årigt »folkeligt studium« i tilknytning til Askov Folkehøjskole. Som begrundelse er anført den erfaring, at enkeltpersoner, der i deres fritid og på eget initiativ har foretaget selvstændige studier, ofte har behov for en samlet periode, hvor de frigøres for andet arbejde til studiernes fuldendelse og udgivelse af resultaterne. Et sådant stipendium bør primært henvende sig til ikke-akademikere og kan således blive en art folkeligt modstykke til kandidat- og seniorstipendierne ved de højere læreanstalter. I henvendelsen foreslås en nærmere afgrænsning af studieemnerne, – med en høj prioritering af historiske studier inden for de folkelige bevægelser, lokalhistorien, nordisk samarbejde, skole- og uddannelsesforhold.

Endelig skal nævnes, at Selskabet har bedt *Amtsrådsforeningen* om at bistå med sikring af amtsrådsarkivernes skolemateriale, – herunder indberetninger fra de enkelte skoler gennem tiderne, amtsskolekonsulenternes arkiver m.v. Selskabet ønsker det princip gennemført, at ingen kassation inden for amtsrådenes skolearkiver må finde sted uden en forudgående sagkyndig vejledning fra de respektive landsarkiver.

Vagn Skovgaard-Petersen

Personregister for årgang 1980

Udarbejdet af Inger Ott Jensen

- Albertsen, Kr. s. 119
Andersen, Alsing s. 24, 27, 41, 42
Andersen, V. s. 100
Andersen, Vita s. 108
Appel, Jacob s. 135
Arnfred, J. Th. s. 78
Arvin, G. J. s. 10
Assens, M. R. G. s. 19
- Bagger, Palline s. 23
Balle-Petersen, Margaretha s. 129
Bentzen, Aage s. 25
Bording, Kristen s. 24, 26 f, 32, 41
Borgbjerg, F. J. s. 21 f
Borup, Ernst s. 137
Bramsnæs, C. V. s. 28, 32, 41
Brandes, Edv. s. 29, 41
Bredstrup, Stig s. 136
Breum, Poul s. 143
Brinch, Eigil s. 104, 114 f, 119
Bruhn, Verner s. 127 f
Bruun, Kr. s. 8
Buchardt, Kaj s. 103
Bugge, K. E. s. 44, 156
Buhl, Vilhelm s. 32, 41
Bøcker, Kappel s. 10
- Christensen, Christian s. 107, 121
Christensen, Finn s. 116
Christensen, Georg s. 10
Christensen, L. Emil s. 10
Clausen, Helge s. 141
- Dahl, Alb. s. 88, 99
Dahl, Peter s. 25 f, 31, 35, 41
Dahlggaard, Bertel s. 37, 42
Darr, Birgit s. 105
Degnboll, Leif s. 137, 156
- Denzel, V. C. s. 90, 99
- Ebert, Fr. s. 29, 44
Engberg, Hanne s. 137, 140, 156 f, 158
Erichsen, Augusta s. 21, 34
Erichsen, Chr. s. 33, 90 f
Erichsen, Karen Margrete s. 34
Erichsen, Rita s. 33 f
Erritzøe, Lone s. 141
Eskesen, Morten s. 13
Exner, J. s. 38
- Fisker, Niels s. 24, 27, 33, 42
Flor, Chr. s. 124, 126
Fog, Carl s. 130
Frank, Eilif s. 158
Frederiksen, Niels s. 28, 42
Frederiksen, Peter s. 132
Freil, Henrik s. 156
Friis-Skotte s. 26 ff, 31, 35, 42
Fritsch, Hartvig s. 24, 42, 44
- Gade, Svend s. 38
Gjørup, Michael R. s. 41
Grundvig, Laura s. 153 f
Grundvig, N. F. S. s. 36, 41, 152 ff, 159
Grundvig, Birk Stener s. 152 ff
Grundvig, Johan s. 152 ff
Grundvig, Svend s. 152 f
Grønabæk, H. s. 13 f
- Haarder, Bertel s. 109, 120
Hansen, Erik Jørgen s. 143
Hansen, Flemming s. 108
Hansen, H. E. Frank s. 102, 105, 113
Hansen, H. P. s. 24, 26 f, 32, 42
Hansen, Martin A. s. 78
Hansen, Fl. Lind s. 46, 68

- Hansen, Ruth Graver s. 129
 Hansen, Svend A. s. 122
 Hansen, Vagn s. 156
 Hansson, Per Albin s. 31, 33
 Hass, Ludvig Daniel s. 137 f
 Hauge, Christen Nielsen s. 24, 26, 30 ff,
 35, 42 f
 Hedtoft-Hansen, Hans s. 30, 42
 Held, Finn s. 141
 Hellner, Robert s. 158
 Heltoft, Gudrun s. 156
 Holm, Harald s. 137
 Hougaard, Svend s. 112
 Huus, J. H. s. 100
- Jacobsen, Alfred s. 91, 95, 97
 Jacobsen, Erhard s. 102 f, 109
 Jacobsen, Hans Henrik s. 143
 Jacobsen, Svend s. 104
 Jaurés, Leon s. 37, 45
 Jensen, Asger Baumbak s. 120
 Jensen, Hans s. 109
 Jensen, John E. s. 142
 Jensen, Jørgen s. 104, 106, 113 f
 Jensen, Karen Høje s. 120
 Jensen, Ole V. s. 120
 Jensen, Otto s. 81 f, 84
 Jensen, Poul Erik s. 101
 Jensen, Svend Arne s. 158
 Jensen, S. Ravn s. 10, 15
 Jensen, Vilhelm s. 69, 79 f
 Johansen, Edsen s. 10
 Johansen, Julien s. 100
 Jordansen, K. s. 107
 Jørgensen, Carl Th. s. 68
 Jørgensen, Jørgen s. 21, 27 f, 32 ff, 36, 42
 f, 135
 Jørgensen, Margit s. 156
 Jørgensen, Poul s. 122
- Kampmann, Tage s. 158
 Kaalund-Jørgensen, F. C. s. 43
 Karshøj, Else s. 21, 156
 Kjeldsen, Chr. s. 131
 Kjems, Hans s. 142
- Kjær, Holger s. 125, 134 f
 Kjærboel, Johannes s. 27, 42
 Knudsen, Jakob s. 17
 Kold, Christen s. 137 ff, 158
 Kristensen, H. K. s. 7
 Kristensen, K. A. s. 10
 Kristensen, Marius s. 10
 Kristoffersen, Kirsten s. 118
 Knudsen, Jakob s. 138
 Knudsen, Maren s. 138
 Kühnel, Johannes s. 99
- Lambert, Finn s. 157
 Langballe, Jesper s. 107
 Larsen, Børge s. 129
 Larsen, Erik s. 129
 Larsen, Joakim s. 87, 99
 Larsen, K. E. s. 123
 Lassen, Vald. s. 11
 Lehm, H. s. 111
 Lehmann, Edv. s. 100
 Lindberg, Niels s. 154
 Lysen, Hanne s. 103
 Lönnroth, Lars s. 124 f
- Markussen, Ingrid s. 131, 156 f
 Mathorne, s. 18
 Moe, Louis s. 126
 Monrad, J. H. s. 136
 Mortensen, R. C. s. 99
 Munch, Elna s. 36
 Munch, P. s. 21, 24, 26 ff, 34, 37, 43
 Müller, Poul s. 96
 Møller, Aage s. 125 f
 Møller, Andreas s. 36
 Møller, Christmas s. 40
 Møller, Gerda s. 109
- Nielsen, Chr. s. 12, 14
 Nielsen, Chr. Hvilsted s. 68
 Nielsen, Gunnar s. 22
 Nielsen, Gyda s. 124
 Nielsen, H. s. 19
 Nielsen, Hans s. 34, 43^a
 Nielsen, Johs. s. 140

- Nielsen, Niels s. 126
 Nielsen, Roger s. 34
 Nissen, Gunhild s. 69
 Novrup, Hans s. 10
 Novrup, H. P. H. s. 10
 Nygaard Jensen, Hans s. 158
 Nørgaard, Ellen s. 101, 134, 141, 157
 Nørr, Erik s. 158
- Pedersen, David s. 78
 Pedersen, Jørgen Ask s. 156
 Pedersen, Peder s. 129
 Petersen, Chr. A. Claudi s. 7 ff
 Petersen, Hedelykke H. s. 121
 Petersen, Niels Egmont s. 103
 Pontoppidan, Morten s. 74
 Poulsen, Johs. s. 38
 Poulsen, V. A. s. 91, 97
- Rasmussen, Hans s. 38
 Rasmussen, Henning s. 104
 Rasmussen, Lauritz s. 27, 43
 Rasmussen, Vilhelm s. 133
 Rechendorf, T. s. 107
 Ringshausen, Gerhard s. 95, 99 f
 Richter, Karl s. 99
 Rohde, Wald. H. s. 153
 Rom, N. C. s. 90
 Roose, T. s. 38
 Rønne, Karl s. 69, 73, 86
 Rønnow, Joakim s. 98
- Sandby, Herman s. 34
 Sauter, Emil s. 87 f
 Scavenius, Erik s. 33, 35, 43
 Scharling, William s. 143
 Scheidemann, Philipp s. 29, 45
 Schnorr von Carolfelds s. 91, 95
 Schreiber, J. F. s. 90
 Schrøder, Ludvig's. 124, 126
 Simonsen, Jesper s. 27 f, 43
 Skovgaard-Petersen, Vagn s. 44, 132, 143, 156 f, 159
 Skovmand, Helge s. 152
 Skovmand, Roar s. 127, 152, 156
- Spelling, Kaj s. 142
 Stahr, Jimmy s. 103
 Stauning, Thorvald s. 21 f, 24, 26 ff, 43
 Steenberg, A. S. s. 10
 Steffensen, Poul s. 91, 95, 100
 Steincke, K. K. s. 27, 30, 32, 43
 Sørensen, Hans Henrik s. 7 f
 Sørensen, H. P. s. 39, 45
 Sørensen, Preben s. 102
- Tausen, Hans s. 98
 Thomassen, Fr. s. 98 ff
 Thomassen, K. s. 98 f
 Thuesen, Inge Birgit s. 87, 158
 Thyssen, E. K. s. 17
 Togeby, Lise s. 142
 Trier, Ernst s. 126
- Weis, Frederik s. 23
 Villadsen, Birgit s. 156
 Villumsen, B. s. 22
 Witt-Hansen, Viggo s. 158
- Zahle, C. Th. s. 24, 26 ff, 31, 36, 43 f
- Ægidius, Jens Peter s. 124 f

Årbog for Dansk Skolehistorie 1979 (13. årgang)

– kan købes ved henvendelse til overbibliotekar Robert Hellner, Danmarks pædagogiske Bibliotek, Lersø Park Allé 101, 2100 København Ø.

Indholdsfortegnelse

Artikler

Overlærer Edel Hertz: »Danmarks mest berømte religionslærer«. Johannes Loft og Religionslærerforeningen	7
Fhv. skoledirektør Chr. Berthelsen: Træk fra den grønlandske skoles udvikling – set i forholdet til de ændrede samfundsforhold	23
Cand.pæd. Jens Tommerup: Skolelove, administration og fangersamfund på Grønland i tiden 1950-1974	37
Forstander H.C. Petersen: Knud Rasmussenip højskolia	66
Viceskoleinspektør Kamma Varming: Lejrskolepioner i Vejle. Olaf Aastrup	77
Forskerstipendiat Finn Gad: Intelligent insubordination. Carl Frederik Vorbeck ...	93
Cand.pæd. Karl Aage Baarstrøm: Grundtvigs pædagogiske synspunkter i 1806	109
Skolen og samfundet 1977-1979. Af dr.pæd. Ellen Nørgaard	125

Skolehistorisk litteratur

Ebba Waaben: Skolehistoriske arkivalier i Rigsarkivet. – Ved mag.art. Ingrid Markussen	149
Ellen Nørgaard: Oversigt over materiale i Esbjerg skolevæsens historie for årene 1870-1970'erne. – Ved amtskonsulent V. Witt-Hansen	150
Bodil K. Hansen: Skolen i landbosamfundet ca. 1880-1900. – Ved overlærer Lejf Degnbøl	151
Skoler og skolegang i Århus 1930-70. – Ved kandidatstipendiat Vagn H. Hansen ..	153
Magnus Gislason: Kvällsvaka. – Ved kandidatstipendiat Jørgen Ask	155
Erik Nørr: Det højere skolevæsen og kirken. – Ved dr.theol. K.E. Bugge	159
L.S. Ravn: Lærerne i Nordslesvig ca. 1814-1920. – Ved seminarirektor Morten Bredsdorff	161
K.E. Bugge: Vi har religion. Et skolefags historie 1900-1975. – Ved seminarirektor J.E. Biering-Sørensen	164
Sv. Sødring Jensen: Historieundervisningsteori. – Ved mag.art. Ingrid Markussen ..	167
Karl Bak: Højskolesangbogens historie. – Ved programchef H. Engberg-Pedersen .	172
Erik Sigsgaard: Om børn og deres virkelighed. Set i perioder i over 300 år. – Ved dr.pæd. Ellen Nørgaard	173
Birgitte Simonsen: Dansk uddannelsespolitik og planlægning. – Ved dr.pæd. Ellen Nørgaard	175
Lars Nielsen: Optegnelser om mig selv. En friskolelærers erindringer. – Ved dr.pæd. Vagn Skovgaard-Petersen	177